

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
КІРОВОГРАДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Л. І. Афанасьєва

І. В. Жигора

***КУЛЬТУРА
СУЧАСНОГО
УКРАЇНСЬКОГО
МОВЛЕННЯ***

Навчально-методичний посібник
для студентів факультету педагогіки
та психології

Напрями підготовки
“Практична психологія”, “Соціальна педагогіка”

Кіровоград – 2013

Афанасьєва Л. І., Жигора І. В. Культура сучасного українського мовлення. Навчально-методичний посібник для студентів факультету педагогіки та психології. – Кіровоград: Центр оперативної поліграфії “Авангард”, 2013. – 124 с.

Посібник складено на основі програми із сучасної української мови і культури мовлення. У ньому подано структуру курсу, теми лекцій, плани практичних занять, список основної та додаткової літератури, завдання для самостійної та аудиторної роботи, тексти для редагування, що забезпечить теоретичну та практичну підготовку студентів із культури сучасного українського мовлення, допоможе в оволодінні відповідним матеріалом при підготовці до практичних занять, екзамену, при організації самостійної роботи.

Методичні матеріали спрямовано на допомогу студентам в оволодінні мовними нормами, практичними навичками грамотного усного і писемного мовлення.

Видання розраховано на студентів нефілологічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

Рецензенти: Л. І. Потєха, кандидат філологічних наук, доцент;
Л. І. Гуцул, кандидат філологічних наук, доцент.

Рекомендовано до друку Методичною радою
Кіровоградського державного педагогічного
університету імені В. Винниченка
Протокол № від 2013 р.

ЗМІСТ

Вступ	4
Опис навчальної дисципліни	6
Структура навчальної дисципліни	8
Теми лекцій	12
Теми практичних занять.....	14
Плани практичних занять	16
Самостійна робота	81
Питання до модульного контролю та екзамену	82
Критерії оцінювання знань, умінь і навичок	85
Вимоги до оцінювання диктантів	90
Рекомендована література	91
Додатки	
<i>Додаток 1.</i> Тексти для редагування	93
<i>Додаток 2.</i> Зразок аналізу диктанту	99
<i>Додаток 3.</i> Зразок підсумкової модульної контрольної роботи.....	103
<i>Додаток 4.</i> Зразок білета до екзамену	104
<i>Додаток 5.</i> Таблиці класифікації голосних і приголосних звуків.....	105
<i>Додаток 6.</i> Таблиця “Закінчення іменників чоловічого роду в родовому відмінку однини залежно від їх значення”	112
<i>Додаток 7.</i> Складні випадки вживання слів	115

ВСТУП

Якість навчання і виховання студентів у вищих навчальних закладах визначається низкою факторів, з-поміж яких провідним є рівень професійної підготовки фахівців. Учитель, вихователь, наставник, практичний психолог повинен мати міцні найсучасніші знання і ґрунтовні практичні навички, володіти широким світоглядом, характеризуватися високими моральними якостями, творчо підходити до педагогічної справи.

Вивчення рідної мови передбачає насамперед розвиток мовлення і чуття слова, оволодіння основами норм і тонкощами української мови. Учитель сам повинен мати глибокі, усвідомлені знання з рідної мови, знати її фонетичну систему, багатство лексики і фразеології, граматичну будову та особливості стилістики, володіти високим рівнем культури усного і писемного мовлення. Тому “Культура сучасного українського мовлення” як навчальна дисципліна посідає одне з важливих місць у підготовці спеціаліста-психолога, соціального педагога.

Мета курсу “Культура сучасного українського мовлення” – дати студентам факультету педагогіки та психології основи наукових лінгвістичних знань, сприяти розвитку й удосконаленню культури мовлення.

Завдання курсу “Культура сучасного українського мовлення”:

- забезпечити теоретичну і практичну підготовку студентів;
- дати основні відомості про мову як суспільне та історичне явище, про структуру і закономірності її розвитку;
- допомогти оволодіти нормами сучасної української літературної мови;
- сформувані міцні практичні навички мовного аналізу, грамотного письма, бережного ставлення до слова;
- надобути навички високої мовленнєвої культури усного та писемного мовлення.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати:

- основні терміни та поняття культури сучасного українського мовлення;
- особливості функціонування усного і писемного мовлення в стильових різновидах;
- типи літературних норм на всіх мовних рівнях;
- істотні особливості кожної частини мови з погляду культури мовлення;
- структурно-граматичні, пунктуаційні та стилістичні особливості речень різних типів;

уміти:

- грамотно використовувати понятійно-категоріальний апарат;
- аргументувати теоретичні положення, ілюструвати теоретичний матеріал;
- працювати з джерелами, конспектувати, цитувати;
- вживати у мовленні слова різних семантичних груп;
- змінювати частини мови відповідно до закономірностей сучасної української мови;
- будувати різні типи простих та складних речень;

- виявляти порушення мовних норм, кваліфікувати та виправляти їх;
- створювати тексти різних жанрів;
- уміти користуватися лінгвістичними словниками.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Напрямок підготовки: Практична психологія

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3,5	Галузь знань 0301 Соціально-політичні науки (шифр і назва)	Нормативна	
	Напрямок підготовки 6.030106 Соціальна педагогіка (шифр і назва)		
Модулів – 1	Спеціальність (професійне спрямування): Соціальна педагогіка	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		1-й	–
Індивідуальне науково-дослідне завдання – не передбачено		Семестр	
Загальна кількість годин – 126		2-й	–
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи студента – 3	Освітньо-кваліфікаційний рівень: Бакалавр	Лекції	
		34 год.	–
		Практичні, семінарські	
		32 год.	–
		Лабораторні	
		–	–
		Самостійна робота	
60 год.	год.		
Індивідуальні завдання:			
–	–		
		Вид контролю: екзамен	

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Напрямок підготовки: Соціальна педагогіка

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 2	Галузь знань 0101 Педагогічна освіта (шифр і назва)	Нормативна	
	Напрямок підготовки 6.030106 Соціальна педагогіка (шифр і назва)		
Модулів – 1	Спеціальність (професійне спрямування): Соціальна педагогіка	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		1-й	–
Індивідуальне науково-дослідне завдання – не передбачено		Семестр	
Загальна кількість годин – 108		2-й	–
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи студента – 3	Освітньо-кваліфікаційний рівень: Бакалавр	Лекції	
		10 год.	–
		Практичні, семінарські	
		42 год.	–
		Лабораторні	
		–	–
		Самостійна робота	
		56 год.	год.
Індивідуальні завдання:			
–	–		
		Вид контролю: екзамен	

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Напрямок підготовки: Практична психологія

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7
Модуль 1						
Змістовий модуль 1. Фонетика, орфоєпія, графіка, орфографія, лексика, морфологія (іменні частини мови) і культура мовлення						
Тема 1. Культура мовлення в системі загальної культури особистості	6	2	2			2
Тема 2. Фонетика української мови і культура мовлення.	18	6	6			6
Тема 3. Графіка, орфографія української мови і культура мовлення	2					2
Тема 4. Лексика, фразеологія української мови і культура мовлення	14	4	4			6
Тема 5. Морфологія. Іменник як частина мови і культура мовлення	10	2	2			6
Тема 6. Прикметник як частина мови і культура мовлення	8	2	2			4
Тема 7. Числівник, займенник як частини мови і культура мовлення	10	2	2			6
Разом за змістовим модулем 1	68	18	18			32
Змістовий модуль 2. Дієслово, службові частини мови, синтаксис і культура мовлення						
Тема 8. Дієслово як частина мови і культура мовлення	12	4	4			4
Тема 9. Службові частини мови і культура мовлення	6	2				4
Тема 10. Синтаксис як розділ граматики. Одиниці синтаксису і культура мовлення	8	2	2			4
Тема 11. Просте ускладнене речення і культура мовлення	10	4	2			4

Тема 12. Синтаксис складного речення і культура мовлення	16	4	4			8
Тема 13. Редагування текстів. Підсумкова модульна контрольна робота	6	2				4
Разом за змістовим модулем 2	58	16	14			28
Усього годин:	126	34	32			60

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Напрямок підготовки: Соціальна педагогіка

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7
Модуль 1						
Змістовий модуль 1. Фонетика, орфоєпія, графіка, орфографія, лексика, морфологія (іменні частини мови) і культура мовлення						
Тема 1. Культура мовлення в системі загальної культури особистості	5	1	2			2
Тема 2. Фонетика української мови і культура мовлення.	15	1	6			8
Тема 3. Графіка, орфографія української мови і культура мовлення	4		2			2
Тема 4. Лексика, фразеологія української мови і культура мовлення	14	2	6			6
Тема 5. Морфологія. Іменник як частина мови і культура мовлення	7	1	2			4
Тема 6. Прикметник як частина мови і культура мовлення	7	1	2			4
Тема 7. Числівник, займенник як частини мови і культура мовлення	10		2			8
Разом за змістовим модулем 1	62	6	22			34
Змістовий модуль 2. Дієслово, службові частини мови, синтаксис і культура мовлення						
Тема 8. Дієслово як частина мови і культура мовлення	12	2	4			6
Тема 9. Службові частини мови і культура мовлення	6		2			4
Тема 10. Синтаксис як розділ граматики. Одиниці синтаксису і культура мовлення	5	1	2			2
Тема 11. Просте ускладнене речення і культура мовлення	6		4			2

Тема 12. Синтаксис складного речення і культура мовлення	11	1	6			4
Тема 13. Редагування текстів. Підсумкова модульна контрольна робота	4		2			2
Разом за змістовим модулем 2	46	4	20			22
Усього годин:	108	10	42			56

ТЕМИ ЛЕКЦІЙ (34 год.)

Напрямок підготовки: Практична психологія

№ з/п	Теми лекцій	К-сть годин
1.	Культура мовлення в системі загальної культури особистості	2
2.	Фонетика української мови і культура мовлення. Класифікація голосних і приголосних звуків. Зміни приголосних у потоці мовлення	2
3.	Чергування голосних і приголосних. Зміни приголосних при словотворенні та словозміні. Фонетичні норми	2
4.	Склад. Наголос. Орфоепія української мови. Акцентологічні й орфоепічні норми	1
5.	Українська графіка, орфографія і культура мовлення	1
6.	Лексика, фразеологія української мови і культура мовлення. Лексичні норми	4
7.	Морфологія. Іменник як частина мови і культура мовлення	2
8.	Прикметник як частина мови і культура мовлення	2
9.	Числівник, займенник як частини мови і культура мовлення	2
10.	Дієслово як частина мови і культура мовлення	2
11.	Дієприкметник, дієприслівник і культура мовлення	2
12.	Службові частини мови, вигук і культура мовлення	2
13.	Синтаксис і культура мовлення. Словосполучення. Головні члени речення. Особливості граматичного зв'язку	2
14.	Просте ускладнене речення і культура мовлення	4
15.	Синтаксис складного речення і культура мовлення	4
Усього		34

ТЕМИ ЛЕКЦІЙ (10 год.)

Напрямок підготовки: Соціальна педагогіка

№ з/п	Теми лекцій	К-сть годин
1.	Культура мовлення в системі загальної культури особистості	1
2.	Фонетика української мови і культура мовлення. Класифікація голосних і приголосних звуків. Зміни приголосних у потоці мовлення	1
3.	Лексика, фразеологія української мови і культура мовлення. Лексичні норми	2
4.	Морфологія. Іменник, прикметник, дієслово як частини мови і культура мовлення	2
5.	Синтаксис і культура мовлення. Словосполучення. Головні члени речення. Просте ускладнене речення	2
6.	Синтаксис складного речення і культура мовлення	2
<i>Усього</i>		10

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ (32 год.)
Напрямок підготовки: Практична психологія

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Змістовий модуль 1. Фонетика, орфоєпія, графіка, орфографія, лексика, морфологія (іменні частини мови) і культура мовлення		18
1.	Культура мовлення в системі загальної культури особистості	2
2.	Фонетика української мови і культура мовлення. Голосні та приголосні звуки. Зміни приголосних у потоці мовлення	2
3.	Чергування голосних і приголосних. Фонетичні норми	2
4.	Склад. Наголос. Орфоєпія. Акцентологічні та орфоєпічні норми	2
5.	Лексика української мови. Лексичні норми	2
6.	Лексика за походженням, функціонуванням та стилістичним уживанням	1
7.	Фразеологія української мови	1
8.	Іменник і культура мовлення	2
9.	Прикметник і культура мовлення	2
10.	Числівник, займенник і культура мовлення	2
Змістовий модуль 2. Дієслово, службові частини мови, синтаксис і культура мовлення		14
11.	Дієслово і культура мовлення	2
12.	Дієприкметник, дієприслівник і культура мовлення	2
13.	Службові частини мови. Нормативність у вживанні службових частин мови	
14.	Синтаксис і культура мовлення. Словосполучення. Головні члени речення. Нормативність при координації підмета з присудком	2
15.	Однорідні члени речення і культура мовлення	
16.	Відокремлені члени речення і культура мовлення	2
17.	Складносурядні та безсполучникові речення і культура мовлення	2
18.	Складнопідрядні речення і культура мовлення	2
19.	Пряма та непряма мова і культура мовлення. Звертання	
20.	Редагування текстів. Підсумкова модульна контрольна робота	2

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ (42 год.)
Напряом підготовки: Соціальна педагогіка

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Змістовий модуль 1. Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія, лексика, морфологія (іменні частини мови) і культура мовлення		22
1.	Культура мовлення в системі загальної культури особистості	2
2.	Фонетика української мови і культура мовлення. Голосні та приголосні звуки. Зміни приголосних у потоці мовлення	2
3.	Чергування голосних і приголосних. Фонетичні норми	2
4.	Склад. Наголос. Орфоепія. Акцентологічні та орфоепічні норми	2
5.	Графіка й орфографія. Орфографічні норми української мови	2
6.	Лексика української мови. Лексичні норми	
7.	Лексика за походженням, функціонуванням та стилістичним уживанням	2
8.	Фразеологія української мови	2
9.	Іменник і культура мовлення	2
10.	Прикметник і культура мовлення	2
11.	Числівник, займенник і культура мовлення	2
Змістовий модуль 2. Дієслово, службові частини мови, синтаксис і культура мовлення		20
12.	Дієслово і культура мовлення	2
13.	Дієприкметник, дієприслівник і культура мовлення	2
14.	Службові частини мови. Нормативність у вживанні службових частин мови	2
15.	Синтаксис і культура мовлення. Словосполучення. Головні члени речення. Нормативність при координації підмета з присудком	2
16.	Однорідні члени речення і культура мовлення	2
17.	Відокремлені члени речення і культура мовлення	2
18.	Складносурядні та безсполучникові речення і культура мовлення	2
19.	Складнопідрядні речення і культура мовлення	2
20.	Пряма та непряма мова і культура мовлення. Звертання	2
21.	Редагування текстів. Підсумкова модульна контрольна робота	2

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

ТЕМА: Культура мовлення в системі загальної культури особистості

Теоретичні питання

1. Культура мовлення як навчальна дисципліна. Зв'язок з іншими науками.
2. Поняття про мову і мовлення, їх основні функції.
3. Основні комунікативні ознаки культури мовлення.
4. Літературна норма. Типологія мовних норм.
5. Роль культури мовлення в житті суспільства і сучасної людини.

Література

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів, 2003. – С. 191–201, 241–250.
2. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 1–6.
3. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення. – К., 1995. – С. 3–4.
4. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§ 1–6.
5. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 8–17.

Практичні завдання

Виконати вдома

1. Виписати висловлювання видатних письменників, учених про українську мову (не менше 5-ти).
2. Визначити за тлумачним словником значення слів *мова, мовлення, слово*.
3. Написати твір-мініатюру “*Як парость виноградної лози, плекайте мову*” (М. Рильський).
4. Підготуватися до диктанту (взяти окремий зошит).

Аудиторна робота

1. Написати диктант.
2. Виправити помилки у словах і словосполученнях. Визначити, які літературні норми порушено.
Лабараторний, преклеїти, даличінь, на долонях рук, страшенно гарний,

самий кращий, шестидесяти, вступити в університет, прийти вечором, Черкащина, датський (від Данія), повістка дня, відкрити вікно, крок вперед, підручник по історії, по вказівці директора, опанувати літературною мовою, екзамен по психології.

3. Пояснити зміст прислів'їв. З'ясувати, про що в них ідеться – мову чи мовлення.

Слова ласкаві, та думки лукаві. Таке верзе, що й купи не держиться. Слово не горобець: вилетить – не спіймаєш. Язик без кісток: що хоче, те й лопоче. Меле, як порожній млин. Гризуться, як собаки за кістку. Слова пристають, як горох до стінки. Язик до Києва доведе.

4. Продовжити вислів О. Гончара “Мова – це доля народу, його душа...”

5. Пояснити зміст висловлювань:

“Чудова думка втрачає цінність, коли вона погано висловлена”;

“Культура мовлення тісно пов’язана з культурою мислення”;

“Найперша і найголовніша ознака індивідуальності народу – це його рідна мова”.

6. Зробити педагогічний аналіз прислів'я: “Що посієш, те й пожнеш”.

7. Дайте відповіді на питання:

1. Які умови потрібні для спілкування?

2. З ким ви говорите дома, на вулиці, в університеті?

3. Чи пишете ви записки, листи?

4. Якими формами спілкування ви користуєтесь?

5. Як ви розумієте поняття “культура мовлення”?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

ТЕМА: Фонетика української мови і культура мовлення.

Голосні та приголосні звуки, їх класифікація.

Зміни приголосних у потоці мовлення

Теоретичні питання

1. Голосні звуки, їх класифікація.
2. Приголосні звуки, їх класифікація.
3. Співвідносність приголосних за дзвінкістю-глухістю, твердістю-м'якістю, шиплячістю-свистячістю.
4. Асиміляція приголосних, її різновиди.
5. Подвоєння приголосних.
6. Спрощення груп приголосних.

Література

1. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 9–18, 21.
2. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – К., 2008. – §§ 1–3, 16–17, 20.
3. Орфоепічний словник / Укл. М. І. Погрібний. – К., 1984. – С. 9–15.
4. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення. – К., 1995. – С. 5–28, 42–44.
5. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§ 13–17, 19–22.
6. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 17–38.

Практичні завдання

Виконати вдома

1. Переписати слова, вставити пропущені букви, пояснити їх вимову й правопис.

Ж...вий, б...різка, г...лубка, з...зуля, х...мерный, в...ликий, мар...во, вент...лятор, с...мінар, ст...пендія, к...шеня, інт...лігент, р...зумний, ш...лестіти, інж...нер.

2. Дібрати пари слів, які відрізнялися б парними співвідносними приголосними за дзвінкістю-глухістю, твердістю-м'якістю, шиплячістю-свистячістю.

Зразок: *бити-пити, лис-ліс, шум-сум.*

3. Визначити, в яких словах відбувається асиміляція:

- а) за дзвінкістю- глухістю;
- б) за м'якістю;
- в) за місцем і способом творення.

Боротьба, радість, нігті, анекдот, сніг, у клітці, громадський, цвіте, легковажний, безжально, запорожці, якби, сьогодні, цвях, граєшся, зшити, на дощі, коротший, сміх, баскетбол, на гілці, умивається.

4. Переписати, вставляючи, де потрібно, пропущені букви. Пояснити правопис.

Почут...я, знан...я, від...зеркален...я, бе...заперечний, навман...я, відкрит...я, безліс...я, пам'ят...ю, повіст...ю, стал...ю, розкіш...ю, шерст...ю, вил...ю, напоєн...ий, під...аний, востан...є;

розіз...ний, ненавис...ний, совіс...ний, ціліс...ний, парламен...ський, абонен...ський, корис...ний, хвас...ливий, жаліс...ний, перехрес...ний.

Аудиторна робота

1. Виписати слова, в яких відбувається асиміляція дзвінких приголосних за глухістю. Записати їх фонетичною транскрипцією.

Безпека, казка, книжка, зілювати, кладка, вогкий, розчесати, гриб, з тобою, ложка, боязко, обпектися, стерегти, розказати, легко, мороз.

2. Використовуючи подані групи приголосних, дібрати слова, які б ілюстрували асиміляційні подовження приголосних.

ТЬс(я) – [ц':], зс – [с:], зж – [ж:], шс – [с':], зш – [ш:], чц(і) – [ц':], тч – [ч:], тш – [чш] – [ч:], сш – [ш:].

Зразок: *тьс(я) – [ц':] – крутиться [крути^ец':а].*

3. Визначити, в якому ряду в усіх словах відбувається асиміляція за дзвінкістю. Пояснити.

а) анекдот, ось де, просьба, ложка;

б) боротьба, отже, підпис, футбол;

в) вокзал, як би, Великдень, як же.

4. Визначити, в якому ряду в усіх словах відбувається асиміляція за глухістю. Пояснити.

а) з тобою, книжка, зуб, мороз, дужка;

б) списати, розповісти, бігти, вогкий, ніж;

в) сказати, легкий, з книгою, з казки, розписати.

5. Поставити замість крапок, де потрібно, пропущені букви; обґрунтувати наявність чи відсутність подвоєння літер.

Бе...системний, вікон...ий, займен...ик, гордіст...ю, пташин...ий, прол...ється, здоровен...ий, куплен...ий, розрі...ся, взут...я, далечін...ю, числен...ий, роз...ява, Поліс...я, л...ється, затиш...я, поніс...я, спросон...я, шален...ий, свіжіст...ю, багат...я.

6. Поставити іменники в орудному відмінку, пояснити наявність або відсутність подвоєних звуків.

Подорож, смерть, біль, заповідь, вічність, зустріч, радість, завзятість, гладь, мить, заповіт, злість, зелень, єдність, галузь, відсіч, відстань, відповідь, медаль, постать.

7. Дібрати приклади, які б ілюстрували подані спрощення в групах приголосних.

Ждн–жн, здн–зн, стн–сн, рдц–рц, стл–сл, слн–сн, скн–сн.

8. Пояснити, які групи приголосних спростились у поданих словах.

Насланий, місце, очисний, росла, звісно, совісний, месник, гусне.

Зразок:

Радісний – радість; стн→жн.

9. Вставити, де потрібно, пропущені букви; обґрунтувати правопис.

Проїз...ний, корис...ний, жаліс...ливий, чес...ний, шіс...надцять, словес...ний, ровес...ник, зап'яс...ний, контраст...ний, шелес...нути, студен...ський, журналіс...ський, гіган...ський, навмис...не, перепус...кний, кіс...лявий, щас...ливий.

10. Перекласти українською мовою, пояснити правопис.

Платье, соцветие, бытие, чутье, тенью, солью, мазью, бессмертие,

гордостью, варенье, шестидесятилетие, областной, устный, хвастливый, костлявый, солнечный, сердце, поздно, чудесный.

11. Виписати слова, в яких написання не збігається з вимовою; пояснити.

Люди – прекрасні.

Земля – мов казка.

Кращого сонця ніде нема.

Загруз я по серце

У землю в'язко.

Вона мене цупко трима.

І хочеться

Бути дужим,

І хочеться так любити,

Щоб навіть каміння байдуже

Захотіло ожити.

І жити! (В. Симоненко)

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

ТЕМА: Чергування голосних і приголосних.

Фонетичні норми

Теоретичні питання

1. Чергування голосних.
2. Чергування *у – в, і – й*.
3. Чергування приголосних.
4. Зміна приголосних при словотворенні та словозміні.
5. Фонетичні норми.

Література

1. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 28–35.
2. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – К., 2008. – §§ 6–14.
3. Орфографічний словник / Укл. С. Головащук. – К., 1994 (або інші нові орфографічні словники).
4. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення. – К., 1995. – С. 30–40.
5. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§ 28–40.
6. Український правопис. – К., 2000. – С. 15–16, 19–23.
7. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 43–52.

Практичні завдання

Виконати вдома

1. До поданих слів дібрати їх форми або споріднені слова, щоб у кожній парі було представлено чергування.

День, вишня, ходити, шість, двір, вечір, нести, стояти, вітер, село, кіт, книга, сміх, пастух, кликати, берегти, рука, чоловік, увага, фонетика, епоха.

2. Утворити слова за допомогою суфіксів **-ськ-**, **-ств-**; пояснити зміни та правопис приголосних.

Запоріжжя, Кривий Ріг, Париж, латиш, Золотоноша, Кременчук, парубок, ткач, товариш, брат, казах, Кавказ, Дрогобич, чех, Умань, Ніцца, Волга, Черемош, козак, Дамаск.

3. Замінити подані назви територіально-адміністративних одиниць іменниками з суфіксом **-ин-**.

Луганська область, Черкаська область, Київська область, Дрогобицький район, Кагарлицький район, Обухівський район, Донецький край, Вінницька область.

Зразок: *Полтавська область – Полтавщина.*

4. Написати твір-мініатюру “Перші місяці навчання в університеті”, вживаючи слова з різними видами чергувань.

Аудиторна робота

1. Дібрати до поданих слів форми слова або однокореневі слова з різними чергуваннями голосних і приголосних.

Мостити, корінь, день, воля, папір, липень, пишно, посадити, сніговий, трусити, поклонитися, вечір, скочити, мастити, любити, кропити, дріт, плескати, плакати, звук, гонити, дорогий, низький, гасити, птах, козак, друг.

2. Поставити замість крапок у чи **в**, пояснити їх уживання.

Не хотів ...миватися, буду ... миватися, ... Ольги, ... Марини, приїхав ...зимку, приїхала ...ночі, падав ...низ, летіла ...гору, був ... Львові, приїхала ... Одесу, плавали ... озері, купалися ... річці, дерева ... снігу, ... новому платті.

3. Переписати, розкриваючи дужки; пояснити вживання **і, й**.

Ромашки (і, й) троянди, сніг (і, й) ожеледиця, новели (і, й) оповідання, Оксана (і, й) Іван, я (і, й) Юрій, проліски (і, й) іриски, вернувся (і, й) Олег, (і, й) Олеся, (і, й) Йванко, ліс (і, й) степ, ожеледь (і, й) іній, писали (і, й) читали.

4. Утворити іменники з суфіксами **-чин(а)**, **-щин(а)**.

Вінницький, гуцульський, харківський, батьківський, прилуцький, донецький, уманський, козацький, галицький, хмельницький, одеський.

5. Вибрати правильний варіант написання слів, пояснити правопис.

Сивашський – Сиваський, Черкаський – Черкаський, казахський –

казаський, Кременчуцький – Кременчузький, вужчий – вузчий, ближчий – блищий, їжджу – їзжу – їджу.

6. Утворити вищий ступінь порівняння прикметників і прислівників; пояснити правопис.

Глибокий, близький, низький, високий, рідкий, легкий, дорогий, молодий, далекий, тонкий, гарний, малий.

Зразок: *вузкий – вужчий, вужче.*

7. Визначити, які фонетичні процеси відбиті в поданих групах слів. Знайти слова з помилками.

а) празький, ткацький, запорізький, німецький, тюрський;

б) вищий, вужчий, дужчий, дорощий, нижчий;

в) Німеччина, Туреччина, Галиччина, козащина, солдатчина;

г) можу, плачу, хожу, прошу, пуцу;

д) перемогти, допомогати, розганяти, переломити.

8. Записати іменники у давальному відмінку однини і родовому відмінку множини. Назвати чергування.

Книжка, річка, кришка, пробка, подушка, невістка, рибка, цукерка, серце, крильце, дочка, господарка.

9. Утворити від іменників присвійні прикметники, пояснити чергування.

Ольга, Наталка, Параска, Маринка, Явдоха, подруга, сусідка, донька, ненька, тітка, свекруха, сваха, невістка.

10. З'ясувати, якими фонетичними процесами об'єднані подані групи слів; доповнити їх прикладами.

Вікно, вишня, сосна, пень...

Кликати, сніг, юнак, фартух...

Любити, кропити, ліпити, графити...

Обласний, тиснути, улесливий, жалісливий...

Просьба, дисгармонія, якби, косьба...

Сплутати, схотіти, скинути, сфокусувати...

Залісся, гілля, навутиння, клоччя...

11. Перекласти українською мовою, пояснити чергування голосних і приголосних.

Хозяин, зоря, богатство, атаман, богатырь, горячий, кочан, богач, казак, крахмал, калач, казах, монастырь, комар, воз, снег, спор, дом, звон, нож, жёлтый, чёрный, шёлк, четырнадцать, шестой, в клетке, по Волге, на боку, на пороге, в банке, в Праге, в Риге, в фартуке.

12. Виписати слова, у яких є чергування голосних і приголосних.

Серпанки осені

Звичайний ранок. Голубі світанки

Повисли тихо над моїм селом.

І осені золочені серпанки

Так променяться сонцем і теплом.

*Іду стежиною під зливу падолисту.
І літо бабине поволі відліта.
Спиває сонце з квітів росу чисту,
Й беріжку ніжно вітер розпліта.
А над водою кетяги калини,
Немов красуня-дівчина в вінку.
А угорі осінньої долини
Виводить пташка пісню цю дзвінку.
Ще осінь з літом на межі двобою
У різнобарв'ї будять кожен день.
А я з тобою, осене, з тобою
Живу під співом музики й пісень.*
(Ю. Ворона)

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

ТЕМА: Склад. Наголос. Орфоепія. Акцентологічні та орфоепічні норми

Теоретичні питання

1. Типи складів.
2. Основні правила переносу слів.
3. Наголос. Характеристика наголосу.
4. Наголос як засіб вираження лексичного і граматичного значень слів.
5. Норми українського наголошування слів різних частин мови.
6. Поняття про орфоепію. Особливості вимови голосних і приголосних звуків.

Література

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів, 2003. – С. 364–369, 374–376.
2. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 22–24, 39–42.
3. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – К., 2008. – §§ 4–5, 21, 28.
4. Орфоепічний словник / Укл. М. Погрібний. – К., 1984.
5. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення. – К., 1995. – С. 45–55, 76–78.
6. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§ 10–12, 41–46.
7. Український правопис. – К., 2000. – С. 58–59.

8. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 38–40, 52–57, 155–156.

Практичні завдання

Виконати вдома

1. Переписати слова, позначити рисою можливе перенесення з рядка в рядок.

Осінній, житло, вирвати, розбити, займенник, відділення, яскравий, замкнути, швидко, солом'яний, обробка, навчити, зайчик, підійшов, аеродром, зв'язок, район, мовознавство, задзвонити, відзначити, 2011 р., Т.Г. Шевченко, 7-й, 45 га, та ін. (та інші), роман "Чотири броди", проф. Мельничук, п. Швець, академік Коваль.

2. Поставити наголос; визначити слова, які мають варіанти наголошування.

Олень, кулінарія, випадок, вимова, новий, ясний, ненависть, разом, донька, дочка, середина, завжди, привезли, чотирнадцять, розповісти, живопис, кілометр, листопад, вузький, весняний, нести, морквяний, заголовок, недоторканий, житло, гуртожиток, вірші, також, помилка, легкий, ознака.

3. Записати текст, вибираючи з дужок варіанти, що відповідають фонетичним засобам милозвучності.

Рідну Батьківщину (в, у)(усі, всі) віки порівнювали (з, із) матір'ю, бо нема нічого найдорожчого (в, у) людини, як мати (і, й) рідна земля. Окрема людина невіддільна (від, од) народу, а народ невіддільний (від, од) Батьківщини: (в, у) цьому сила народу (і, й) міць його, невмирущість (і, й) безсмертя. Черпаючи (з, із, зі) скарбниці усної народної творчості, що сягає (у, в) прадавні часи, ми передсвідчуємо(ся, сь), якою вірністю (і, й) незрадливістю шанували наші предки рідну землю, захищаючи її (від, од) ворогів на ратн(ім, ому) полі. З давньоруських літописів легенд та переказів, (з, із) героїчних дум та пісень постає перед нами та любов, гартована (у, в) битвах (з, зі) степовими ордами. Мабуть, немає такої пісні чи думи, де (б, би) народ не оспівав своєї рідної землі (Є. Гуцало).

4. Дібрати невеликий текст (поетичний чи прозовий) та прочитати його, дотримуючись орфоепічних й акцентологічних норм.

Аудиторна робота

1. Поставити іменники у родовому відмінку однини і називному відмінку множини. Указати особливості наголосу, визначити його функцію.

Вікно, рука, озеро, море, поле, борода, ціна, дочка, стіна, село, право, земля.

2. Поставити наголос у словах, визначити його функцію.

Тепло, атлас, права, дзвони, милувати, слова, деревина, шкода,

тріска, забігати, орган, стежки, виходити.

3. Перекласти українською мовою, поставити наголос у російських і українських словах.

Беседа, босой, верба, восьмой, крепление, легко, звонят, коромысло, приятель, ненависть, пасти, одиннадцать, восемьдесят, горошина, живопись, лёгкий, столяр, крапива, рукопись, перепись, грабли.

4. Прочитати пари слів, чітко вимовляючи голосні [o], [a].

Поради – паради, лопата – лапатий, кропити – краплина, компанія – кампанія, гарячий – горіти, ламати – зломити, коаліція – координати, качан – кочерга, солдат – сало.

5. Прочитати, дотримуючись орфоепічних норм, пояснити особливості вимови.

Берізка, раз, розповісти, обтерти, вихід, був, слід, легко, бігти, джміль, дзеркало, приїжджати, надзвуковий, піджарити, відзначити, у книжці, на дошці, на річці, крутишся, не мучся, привізиши, зшити, зуб, хліб, віз, розклад, не поріжся, смієшся, сховаються, з Черкас, з Житомира, безпечний, вогко, берегти, легко, книжка, ягідка.

6. Виправити помилки у словах, записати їх фонетичною транскрипцією.

Затвержений, відчуження, дріжжжі, їзжу, зеркало, бжзола, звоник, кукуруза, від'їжжжати, зюрчить, джунглі, звякати.

7. Записати слова фонетичною транскрипцією. Пояснити невідповідність між написанням і вимовою.

Легкий, ось де, не спиться, пісня, з жалю, дивишся, аякже, норвежці, любов, посуха, купив, розчистити, з шумом, граєшся.

8. Прочитати, дотримуючись норм наголошення і вимови; виписати слова, в яких написання не збігається з вимовою.

Вечірнє сонце, дякую за день!

Вечірнє сонце, дякую за втому.

За тих лісів просвітлений Едем

і за волошку в житі золотому.

За твій світанок і за твій зеніт,

і за мої обпечені зеніти.

За те, що завтра хоче зеленіть,

за те, що вчора встигло оддзвеніти.

За небо в небі, за дитячий сміх.

За те, що можу, і за те, що мушу.

Вечірнє сонце, дякую за всіх,

котрі нічим не осквернили душу.

За те, що завтра жде своїх натхнень.

Що десь у світі кров ще не пролито.

Вечірнє сонце, дякую за день,

за цю потребу слова, як молитви (Л. Костенко)

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5

ТЕМА: Графіка й орфографія. Орфографічні норми української мови

Теоретичні питання

1. Українська графіка. Співвіднесеність між буквами і звуками.
2. Орфографія. Принципи українського правопису.
3. Правила вживання м'якого знака.
4. Правила вживання апострофа.
5. Уживання великої літери.
6. Написання складних слів.
7. Правопис прислівників.

Література

1. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 45–48, 201–210.
2. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – К., 2008. – §§ 22-27, 47-48.
3. Орфографічний словник української мови / Укл. С. Головащук. – К., 1994 (або інші нові орфографічні словники).
4. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення. – К., 1995. – С. 56–75, 105–168.
5. Сучасна українська мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§ 50–53, 150–156.
6. Український правопис. – К., 2000. – С. 8–9, 17–19, 29–57.
7. Фурдуй М. І. Українська мова . Практикум з правопису. – К., 2004. – С. 41–45, 64–70, 81–82, 91–97.
8. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 106–121, 130-147.

Практичні завдання

Виконати вдома

1. Записати слова, поставивши, де потрібно, м'який знак. Пояснити правопис.
Нян...чити, різ...бяр, тон...ший, жін...чин, Уман...щина, волин...ський, брин...чати, дон...чин, Гал...ці, мен...ший, бур...ян, біл...ярд, біл...шіс...ть, т...м...яний, конферанс...є, кавказ...кий, лял...чин, людс...кість, повір...те, сопіл...чин, Хар...ків, повіс...т..., ковз...кий, промін...чик, лл...є, ател...є.
2. Поставити замість крапок, де потрібно, апостроф, пояснити правопис слів.

Зав...язь, круп...яний, присв...ята, мавп...ячий, м...ята, подвір...я, Лук...янівка, б...юджет, комп...ютер, під..їзд, об...єкт, пів...ящика, духм...яний, ін...екція, трьох...ярусний, моркв...яний, пів...аркуша, деб...ют, сер...йозний, б...юро, прем...єра, в...ялений.

3. Записати слова і словосполучення, уживаючи велику чи малу літеру. Аргументувати вибір.

(А,а)кадемія (Н,н)аук, (К,к)арпатські ліси, (П,п)ридніпров'я, (Г,г)олова (В,в)ерховної (Р,р)ади, (Н,н)ижній Дунай, Леонардо (Д,д)а (В,в)інчі. (В,в)еликдень, (Є,є)вангеліє, (Н,н)ародний (А,а)ртист, (М,м)іністр (О,о)світи, (К,к)онституція України, (Ч,ч)умацький (Ш,ш)лях, (П,п)ерська (З,з)атока, (О,о)рден (С,с)лави, (Д,д)ень (У,у)чителя, (Д,д)ень (Н,н)езалежності.

4. Записати прислівники, розкриваючи дужки, разом, окремо, через дефіс.

(На)завтра, (по)щирості, (на)ходу, (будь)коли, (що)весни, (по)своєму, (тихо)тихо, коли(не)коли, віч(на)віч, (по)сімейному, раз(у)раз, (з)далеку, (аби)куди, (на)пам'ять, будь(що)будь, кінець(кінцем), тільки(но), (ані)трохи, (під)час, (до)побачення, день(у)день, час(від)часу, де(не)де, (до)вподоби, (на)віки(вічні), (на)віки(віків).

5. Виписати із орфографічного словника 10 слів з літерою *г* (на початку і в середині слова).

Аудиторна робота

1. Пояснити правила правопису поданих слів та принципи орфографії, які вони ілюструють.

Багатий, бджола, весна, життя, доньчин, лиман, розпитати, соняшник, хвастливий, калина, кишеня, торф'яний, чорний, створити, качати, щасливий, Лев, шепотіти, сонце, молотьба.

2. Розподілити слова в три колонки: з м'яким знаком, з апострофом та без них.

Прем...єр, духм...ний, пресб...юро, міл...йон, полум...я, кол...є, п...єса, комп...ютер, з.економити, кін...чик, мен...ше, сер...йозний, реп...ях, різнотрав...я, моркв...яний, Св...ятослав, громадян...с...кий, повіс...тю, піз...ній, кав...ярня, р...яска, Журавл...ов, пів...яблука, пів...озера, дит...ясла, рум...янець, пом...янути, вісім...сот, л...отчик, черв...як, промін...чик.

3. Поставити подані слова в орудному відмінку однини. Пояснити правопис.

Мати, піч, кров, радість, сіль, любов, молодість, верф, подорож, Керч, пам'ять, мідь.

4. Утворити прикметники від слів. Пояснити правопис.

Трава, свято, дерево, морква, тьма, торф, мільйон, мільярд, буряк, мавпа, кур'єр, міжгір'я, хлопець, соловей, об'єм, рута, повітря.

5. Перекласти українською мовою, пояснити написання поданих слів.

Трехъярусный, Соловьев, серьезный, летчик, лен, бульон, подъем, съезд, деготь, связь, сегодня, леденцы, седьмой, знакомый, пьедестал, инъекция, вьюн, объединение, пол-ящика, здоровье.

6. Написати складні слова разом, окремо або через дефіс; пояснити правопис.

Навчально/виховний, мовно/стильовий, полин/трава, кисло/молочний, хлібо/булочний, віце/прем'єр, психо/лінгвістика, п'яти/річний, лісо/степ, прем'єр/міністр, стоп/кран, пів/лимона, залізо/бетон, фото/монтаж, анти/теза, вище/зазначений, машино/будівельний, військово/зобов'язаний, прямо/протилежний, південно/український, молочно/білий, червоно/гарячий, двадцяти/п'яти/мільйонний, пів/відра, суспільно/корисний, на/жаль, всесвітньо/відомий, високо/освічений, теле/оператор, пів/Одеси, життє/радісний, літературно/художній, всесвітньо/ історичний, до/побачення, більш/менш, екс/чемпіон, радіо/техніка, віце/президент.

7. Вибрати правильний варіант написання прислівників; обґрунтувати.

Мимо волі – мимоволі, запанібрата – за панібрата, з-під лоба – спідлоба, хіба-що – хіба що – хібащо, довподоби – до вподоби, до останку – доостанку, надобраніч – на добраніч, казна-як – казняк – казна як, заодно – за одно, по-третє – потретє – по третє, вроздріб – в роздріб, на ходу – находу, в нічию – внічию, з давніх-давен – з давніх давен.

8. Замінити словосполучення прислівниками пояснити їх правопис.

З далеких країн, англійською мовою, кожної суботи, у два рази, дуже розсердившись, не подумавши, до сходу сонця, з лівого боку, у давні часи, до пізньої години, не сумніваючись, не розбираючи дороги, у позаминулому році, у десять разів, кожного літа, всупереч чому-небудь.

9. Записати прислівники разом, окремо, через дефіс; обґрунтувати.

Хоч/не/хоч, до/речі, на/жаль, по/третє, до/схочу, всього/на/всього, на/завжди, у/сто/крат, не/до/вподоби, не/раз, ні/на/що, ані/скільки, на/зразок, по/під/тинню, на/встіж, рік/у/рік, що/духу, ні/коли, як/такий, рано/по/раненьку, так/от, по/четверте, звідки/небудь, до/побачення, на/ура.

10. Знайти в тексті орфограми й пунктограми, зробити їх аналіз (див. додаток).

Вишня, мов душа, світить коло української хати. Вишня – берегиня святого спокою родини, вона хрестить нас перед сном і на світанку, благословляє в дорогу, і, ставши навипиньки, вічно виглядає з-за верхівки даху нас у далеких полях, і обнімає гнучким гіллям, як рідних дітей, – листочком погладить, пелюсткою білою-пребілою помилує, вишенькою обдарує.

Вишня – мати, яка стоїть під небом України, приклала руку до чола, і

дивиться з-під долоні на сонце, і виглядає в блакитних небесах кращої долі для своїх дітей. То не краплі роси й дощу блищать на листі, то сльози тремтять на віях – сльози радості й смутку. І не висушити їх теплим променям і голубим вітрам, і не витерти їх, бо сльоза очищає душу. То не білі пелюстки вишневого цвіту спадають на землю сніговою завією, а посивілі від тривоги мамині дні, бо мати взяла всі болі родини на свій молодий цвіт. То не темно-червоні вишні поміж зеленим листом, омиті світанковою росою, виграють у веселкових барвах, а мамина радість квітне над землею у блакитно-золотавому серпанку (Я. Гоян).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6

ТЕМА: Лексика української мови. Лексичні норми

Теоретичні питання

1. Однозначні й багатозначні слова. Пряме та переносне значення слова. Способи перенесення значення.
2. Омоніми, їх різновиди.
3. Пароніми, їх використання.
4. Синоніми, їх типи і стилістичні функції.
5. Антоніми, їх стилістичні функції.
6. Точність мовлення на лексичному рівні. Порушення лексичних норм (уживання слів у невластивому значенні, плеоназм, тавтологія, оксиморон).

Література

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів, 2003. – С. 277–285.
2. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. – К., 1996.
3. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 54–63.
4. Короткий тлумачний словник української мови / За ред. Д. Г. Гринчишина. – К., 1988.
5. Пазяк О.М., Кисіль Г.Г. Українська мова і культура мовлення. – К., 1995. – С.80–85.
6. Полюга Л. М. Словник антонімів. – К., 1987.
7. Словник синонімів української мови. – Т. 1–2. – К., 2000.
8. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§ 57-63.

9. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 212–226.

Практичні завдання

Виконати вдома

1. Довести, що слова *день*, *великий* є багатозначними, склавши з ними словосполучення чи речення.
2. Визначити, до якої частини мови належать подані слова, скласти з ними словосполучення чи речення. Охарактеризувати тип омонімії.
Блок – блок, поле – поле, приклад – приклад, туш – туш, звір – звір, до волі – доволі, роман – Роман, дні – дні, настав – на став.
3. З'ясувати лексичне значення паронімів, ужити їх у реченнях.
Дипломат – дипломант – дипломник, пам'ятка – пам'ятник, уява – уявлення, музичний – музикальний, адрес – адреса.
4. Дібрати синоніми до поданих слів, користуючись Словником синонімів української мови.
Заметіль, великий, говорити.
5. Записати назви літературних творів, кінофільмів, пісень, побудованих на антонімії.

Аудиторна робота

1. Виписати у дві колонки однозначні й багатозначні слова. Довести, що наведені слова мають одне чи кілька значень.
Лінія, земля, клен, олень, буква, зірка, хліб, робота, суфікс, математика, сила, хмара, зелений, вишневий, фіолетовий.
2. Утворити з даними словами словосполучення, уживаючи їх у прямому і переносному значеннях.
Ніс, гніздо, рукав, шовковий, широкий, лисячий, бігти, лити, ясно, високо.
3. Визначити, які ознаки покладено в основу переносних значень у наведених словосполученнях. Доповнити іншими прикладами.
Картинна галерея – галерея прихильників. Довга дорога – дорога до успіху. Палає душа – палає ліс. Світла людина – світлі фарби. Плаче дитина – плаче небо. Співає дівчина – співає колос. Калиновий гай – калинова мова.
4. Визначити типи переносних значень у даних сполуках слів.
Гіркий смуток, краплина люті, спалах любові, читати Шевченка, ліс мовчить, Київ зустрічає гостей, заробити копійку, зерно правди, любити Франка, не має даху над головою, університет святкує ювілей, носити срібло, буде робота рукам, бородатий замовк.
5. Визначити пряме і переносне значення слів *золото*, *золотий*.
Браслет із золота. Чорне золото (нафта). Заплатити золотом. Руки

золоті. Золотко моє. Вишивати золотом. Сусальне золото. Золота рибка. Золотий промінь. Золота медаль. Золоті нитки. Золота монета. Золоті копальні.

6. Скласти з даними словами словосполучення, визначити тип омонімії.

Край, став, три, насип, ніж, гори, бурі, доля, поверх, пара, віз, мила.

7. Пояснити значення омонімів у поданих словосполученнях.

Цікаві кадри – кваліфіковані кадри, піщана коса – гостра коса, зламаний гриф – нечіткий гриф, наголошений склад – торгівельний склад, орган самоуправління – внутрішній орган, конституція країни – конституція людини, захід сонця – цікавий захід.

8. Скласти словосполучення з паронімами.

Дружний – дружній, виголошувати – проголошувати, лікарський – лікарняний, багатур – богатур, первинний – первісний, психічний – психологічний, формувати – формулювати.

9. Дібрати синоніми до слів.

Дорога, іти, хоробрий, важко.

10. Записати відомі назви закладів харчування. З'ясувати, чи можна вважати їх синонімічними.

11. Записати синонімічні вислови, які вживають при вибаченні.

12. Підібрати антоніми до кожного значення багатозначних слів.

Свіжий хліб, свіже повітря, свіже печиво, свіжа риба; ясно говорити, надворі ясно, ясно викладає; простий механізм, просте питання, простий лист; холодний клімат, холодна зустріч, холодне серце.

13. Знайти у тексті антоніми, з'ясувати їх роль.

Я різним був. Несмілим і хоробрим.

Бунтарним і спокійним. Наче сон.

Як смерч, жорстоким. Як до дитини добрим.

Палким, як честь. Холодним, як патрон.

Я різним був. І хочу бути різним.

Одноманітність – все одно, що смерть.

Я славлю серце, повне сонця вщерть.

Я славлю братство проліска й заліза.

Ненависть і любов, росу й вогонь

у кожній барві, в кожному звуці...

Але найбільше – вірність у розлуці

і чистоту натруджених долонь (Т. Мельничук).

14. Визначити типи порушень лексичних норм у наведених словосполученнях. виправити помилки.

Дуже синюватий, зовсім лисий, зобразити образ, надзвичайно злющий, солодкувата кислота, створити твір, сильно смугастий, надто зеленкуватий, страшенно приємний, відступити назад, місяць грудень, є в наявності, чуйне відношення.

15. Знайти лексичні помилки, кваліфікувати їх. Відредагувати речення.

1. У заключному гала-концерті взяли участь всі учасники фестивалю.
2. Ми страшенно зраділи цій звістці.
3. Перед нами повстає образ бідної дівчини, яскраво зображеної поетом.
4. Мова дає благородний матеріал для виховання учнів.
5. Він спутав ці слова.
6. Один з адресатів писав письменнику кожного тижня.
7. Свою власну позицію він стійко відстоював.
8. Через такі незначні дрібниці псується настрій.
9. Школу збудували за короткий період часу і пустили в експлуатацію в вересні місяці.
10. На першій прем'єрі театру усіх чекала непередбачувана несподіванка.
11. Широкого поширення дістала заочна форма навчання.
12. Прогулом рахується неявка на роботу.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7

ТЕМА: Лексика за походженням, функціонуванням та стилістичним уживанням

Теоретичні питання

1. Походження української лексики. Власне українські й запозичені слова.
2. Активна і пасивна лексика.
3. Загальноживана та стилістично обмежена лексика.
4. Чистота мовлення та засоби її досягнення на лексичному рівні.

Література

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів, 2003. – С. 315–318.
2. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 64–67, 70–81.
3. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення. – С. 89–97.
4. Словник іншомовних слів. – К., 1985 (або інші нові видання).
5. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§ 64–66.
6. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 226–252.

Практичні завдання

Виконати вдома

1. Визначити за словником іншомовних слів походження та значення наступних слів.

Спонсор, менеджер, коледж, аудієнція, принтер, матриця, девальвація.

2. Дібрати слова, що містять грецькі й латинські елементи.

Авто – (гр. autos – сам), *агро* – (гр. agros – поле), *аеро* – (гр. aér – повітря), *анти* – (гр. anti – проти), *архео* – (гр. archaios – давній), *ауди* – (лат. audire – слухати), *біо* – (гр. bios – життя), *гео* – (гр. gē – земля), *гум* – (лат. humanus – людський), *дем* – (гр. dēmos – народ), *лабор* – (лат. labor – труд), *мікро* – (гр. mikros – малий), *полі* – (гр. poly – багато), *псевдо* – (гр. pseudos – неправда, брехня), *психо* – (гр. psuho – душа), *теле* – (гр. tēle – далеко), *філ* – (гр. philos – друг, люблячий), *фото* – (гр. phōs – світло).

3. Виписати в три колонки загальноновживані, застарілі та нові слова.

Воєвода, мірошник, інженер, гайдук, отрок, школяр, бізнесмен, службовець, перст, громадянин, староста, дозорець, програміст, шинкар, чоло, цирульник, чорнобилець, маркетолог, комерсант, підприємець, сторож, підліток.

4. Написати твір-мініатюру на одну із тем: “Мій робочий день”, “Я – майбутній педагог (психолог)”, доречно використовуючи запозичені слова, активну й пасивну лексику, загальноновживані та стилістично марковані слова.

Аудиторна робота

1. Виписати в дві колони українські та запозичені слова.

Батько, земля, джемпер, автомобіль, син, сніг, грудень, диплом, нарцис, кафе, день, їхати, базар, караван, дядько, вареник, жнива, математика, чоботи, пальто, паштет, опера, фортепіано, сьогодні, вечір.

2. Дібрати українські відповідники до іншомовних слів.

Інцидент, ефективний, експеримент, комфортабельний, візит, екземпляр, сувенір, фольклор, голкіпер, хаос, віртуозний, інтелектуальний, корекція, локальний, інфікований, домінувати, спектакль, стажер, структура, перевага, персона, привілей, презентувати, легітимний, орфографія, легальний, біографія, експортувати, тривіальний.

3. З’ясувати значення запозичених слів у сучасній українській мові.

Морфема (гр. – форма), симпозиум (лат. – вечірка), чіпси (англ. – луска, тріска), сеанс (фр. – засідання), комплімент (фр. – вітання), семінар (лат. – розсадник), спектр (лат. – образ, видіння), дипломат (гр. – лист, форма).

4. Дібрати до поданих архаїзмів синоніми сучасної української мови.

Ректи, піт, вікторія, тать, грядущий, вуста, ланіти, рать, глаголити, суций, владар.

5. З’ясувати, які слова в кожному ряду з’явилися раніше, які пізніше. Визначити архаїзми, історизми, неологізми.

*Писати, писар, записка, записник, блокнот, органайзер;
кріпак, селянин, колгоспник, фермер;
спудей, студент;
урядник, урядовець, уряд.*

6. Дібрати до поданих діалектизмів відповідні слова літературної мови.

Бульба, драговина, дзитар, курітко, домовик, гладущик, темби, раяти, вбиратися, когут, файний.

7. Визначити загальноновживану та стилістично марковану лексику. Указати, у якому стилі вживаються подані слова.

Земля, вода, демократія, морфологія, соціолінгвістика, протокол, посвідчення, баламут, читалка, когут, рапорт, педрада, завуч, парламент, риторика, грядущий, магістраль, особа, слово, загін, осінь, кльовий, роззява, стіл, дидактика, акт, свято, композиція, бункер, ракета, генерал, демократія, партія, ідеологія, пропаганда, пара, зошит.

8. Визначити, як правильно сказати:

***Житель** чи **мешканець** України? **Житель** чи **мешканець** цього будинку? **Рятувальник** чи **рятівник** за професією? **Поштова скринька** чи **ящик** у під'їзді? **Аптека** працює **круглу** чи **цілу** добу? **Двері відкрити** чи **відчинити**? **Новий магазин відкрили** чи **відчинили**? **Сторінку книжки перевернути** чи **перегорнути**? **Газети підписують** чи **передплачують**? **Туфлі одягти, взути** чи **обути**? **Екзаменаційний білет** чи **квиток**? **Білет** чи **квиток** на поїзд? **Ставлення** чи **відношення** до людини? **Взаємини, стосунки** чи **відносини** між державами? **Прокидатися** чи **просипатися** вранці? **Музикальна** чи **музична** школа? **Пам'ятка** чи **пам'ятник** архітектури?*

9. З'ясувати, які слова засмічують подані фрази. Відредагувати речення.

1. Сьогодні наш концерт репрезентує вам нових виконавців. 2. Ти стій на атасі, а я полізу на грушу. 3. Паскудна ж ти людина, Миколо. 4. Твоя функція – слідкувати за дорогою. 5. Необхідно навчити дитину диференціювати добре і погане. 6. Це, ну, таке місце, де, значить, той, зимують птахи. 7. Він ігнорує прохання дружини прибити полицю. 8. Діти крокують до школи. 9. Урожай бульби у цьому році був поганий. 10. Він плавав на екзамені.

10. Відредагувати речення, указавши типи помилок.

1. У своєму мовленні він використовував місцеві слова і діалектизми. 2. Комп'ютерні технології відіграють велике значення у розвитку освіти. 3. Оксана приймала активну участь у роботі лінгвістичного гуртка. 4. Учні щоденно ідуть до школи, крізь сквер, посаджений учнями. 5. Актор файно відіграв роль Енея. 6. Ці дефекти в роботі треба терміново виправляти. 7. Тропічні рослини швидко освоїлися у місцевих умовах. 8. Робота над створенням нових ліків проти болі

вимагає завзяття. 9. Кожний герой має свої індивідуальні риси.
10. Бабуся виконувала свою основну функцію – варила їсти.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8

ТЕМА: Фразеологія української мови

Теоретичні питання

1. Поняття про фразеологізми.
2. Джерела української фразеології.
3. Стилiстичне використання фразеологічних зворотів.
4. Багатство й образність мовлення.

Література

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів, 2003. – С. 305–310.
2. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 82–86.
3. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення. – С. 98-107.
4. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – § 67.
5. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови. – Т. 1–2. – К., 1984.
6. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 253–258.

Практичні завдання

Виконати вдома

1. З'ясувати значення фразеологічних зворотів. Скласти з ними речення.
Молоко на губах не обсохло, баба з воза, піднести гарбуза, води в рот набрати, ні риба ні м'ясо, байдики бити.
2. Дібрати до поданих слів синонімічні фразеологізми.
Давно, тісно, тікати, мовчати, легковажний, відставати, погано.
Зразок: *мало – кіт наплакав.*
3. Записати прислів'я, приказки, крилаті вислови з художньої літератури (по 2 приклади).

Аудиторна робота

1. Пояснити значення фразеологізмів.
Дати гарбуза, спіймати облизня, п'ятами накивати, повісити носа,

теревені правити, ловити гав, зло бере, порушити питання, руки сверблять, прикусити язика, скалити зуби, губу копилити, далеко куцо́му до зайця, гнути спину.

2. Записати фразеологізми, які містять слова *рука, ніс, очі, зуби*.

3. Визначити походження наведених фразеологічних зворотів.

Як мертвому кадило; де згода, там і вигода; підвищувати тон; грати першу скрипку; святая святих; п'яте колесо до воза; проходить червоною ниткою; берегти, як зіницю ока; перейти рубікон; відкрити Америку; тримати камінь за пазухою; шити білими нитками; ламати списи; давати задній хід; сізіфова праця.

4. Перекласти фразеологізми українською мовою.

Глуп как пробка, строить глазки, бросаться в глаза, терпение лопнуло, задирать нос, принимать меры, с глаза на глаз, пускать пыль в глаза, по большому счету, принять к сведению, сбить с толку, из ума вон, принимать участие, разбить в пух и прах.

5. Дібрати до поданих слів і словосполучень фразеологічні звороти.

Говорити неправду, відставати, повертатися ні з чим, посваритися, червоніти від сорому, зберігати спокій, дрімати, підпалити.

6. Дібрати до поданих фразеологізмів синонімічні сполучення слів.

Їсть аж за вухами лящить, до останньої нитки, до сьомого поту, шитий білими нитками, п'ятами накивати, усмішка до вух, говорити як з білої гарячки, нагострити вуха.

7. Визначити, який характер людських стосунків передають подані фразеологізми:

а) *дзвонити в усі дзвони, бити в барабани, піднімати на ноги, зчиняти галас, наробити шереху;*

б) *доливати масла в огонь, підкладати хмиз до багаття, укинути іскру в порох;*

в) *співати з чужого голосу, танцювати під чужу дудку, дивитися чужими очима;*

г) *тягти руку (за ким), в одну дудку грати, одну пісню співати, співати тієї ж;*

г) *діяти на нерви, допикати до живого, зачіпати за живе, заливати за шкуру сала, доводити до білого жару.*

8. Виписати із речень фразеологізми, пояснити їх значення, визначити стилістичні функції.

1. Я печу раків і мовчки стою на одному місці, каючись, що прийшов сюди (М. Стельмах). 2. Сторожка як язиком злизало (О. Вишня). 3. Я теж не шукаю собі легкого хліба (О. Гончар). 4. Батька наклав його мокрим рядом (І. Нечуй-Левицький). 5. Ідучи, майже землі не чув під собою від втіхи (О. Кобилянська). 6. Що ти мене агітуєш? Сам на цім ділі собаку з'їв (А. Головка). 7. Люди почнуть язиком плескати, що

неспроста виряджається, вже на когось оком кинула (Є. Гуцало).
8. Солов'їха і свого носа туди втисла: без неї, бачите, ніде вода не освятиться (І. Нечуй-Левицький).

9. виправити помилки у вживанні фразеологічних зворотів.

Приймати участь, підняти шум, впасти у неласку, приймати міри, заключити договір, пускати пил в очі, збити з толку.

10. визначити, хто автор афоризмів.

Бути чи не бути. Людина – це звучить гордо. Людина у футлярі. Не треба чекати милості від природи. Учитесь, брати мої, думайте, читайте. І щуку кинули у річку. Наша дума, наша пісня не вмре, не загине. Всякому городу – нрав і права. Перемагатъ і жить. Борітеся – поборете. Мертві душі. Без надії сподіваюсь.

11. Прочитати тексти; визначити, якими засобами досягаються багатство й образність.

а). Ідуть дощі. Холодні осінні тумани клубочать угорі і спускають на землю мокрі коси. Пливе у сірі безвісті нудьга, пливе безнадія, і стиха хлипає сум... Де небо? Де сонце? Міриади дрібних крапель, мов умерлі надії, що знялись занадто високо, спадають додола і пливуть, змішані з землею, брудними потоками. Нема простору, нема розваги. Чорні думи, горе серця, крутяться тут, над головою, висять хмарами, котяться туманом, і чуєш коло себе тихе ридання, немов над умерлим.

(М. Коцюбинський)

б). Шипшина важко віддає плоди.

Вона людей хапає за рукава.

Вона кричить: – Людино, подожди!

О, подожди, людино, будь ласкава.

Не всі, не всі, хоч ягідку облиши!

Одна пташина так мене просила!

Я ж тут для всіх, а не для тебе лиш.

І просто осінь щоб була красива.

(Л. Костенко)

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9

ТЕМА: Іменник як частина мови. Нормативність у вживанні іменників

Теоретичні питання

1. Іменник, його лексико-граматичні розряди, граматичні категорії.
2. Відмінки іменників. Невідмінювані іменники.
3. Особливості вживання відмінкових форм іменників. Можливі помилки.

4. Рід іменників. Нормативність і варіантність у вживанні роду.
5. Число іменників. Особливості використання числових форм.

Література

1. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 103–130.
2. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – К., 2008. – §§ 31–34.
3. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§106–120.
4. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення. – К., 1995. – С.124–137.
5. Український правопис. – К., 2000. – С.60–80.
6. Фурдуй М. І. Українська мова . Практикум з правопису. – К., 2004. – С. 52–53, 54–56.
7. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 375–405.

Практичні завдання

Виконати вдома

1. Записати іменники у родовому відмінку однини:
Командир, курс, округ, блок, факультет, ректор, куш, вид, грім, хліб, літр, вимір, мікрофон, вокзал, народ, Дунай, стан, кілограм, вітер, університет, Кіровоград, газ, граніт, тигр, спокій, світогляд, успіх, декан, ступінь, чемпіонат, спосіб, спеціаліст, аналіз, розвиток, вальс, гурт, білет, текст, диктант, екзамен.
2. Визначити рід іменників, дібрати до них означення – прикметники.
Метро, фойє, рагу, меню, леді, турне, Ері (озеро), Сочі, мадам, мосьє, бюро, кенгуру, поні, Капрі (острів), Чилі, колібри, цеце, маестро, ГЕС, шимпанзе, інтерв'ю, журі, фламінго, кольрабі, Баку.
Зразок: *тролейбусне депо (сер. р.).*
3. Записати іменники у три колонки: 1 – іменники, що вживаються в однині й множині; 2 – тільки в однині; 3 – тільки в множині.
Село, селянство, селянин, гори, листя, лист, радість, радіщі, почуття, гілка, гілля, дрова, студент, студентство, ворота, морква, залізо, метал, сани, стебло, мир, світ, двері, жнива, зерно, дерево, батьки, день, вода, юнь, вершки.
4. Виписати з тексту іменники, визначити їх рід, число, відмінок.
*Недавно ще була метелиця,
Іще лежить в низинах сніг,
А вже барвінку листя стелиться
Зеленим килимом до ніг (Н. Забіла).*

Аудиторна робота

1. Поділити іменники у колонки за відмінами, указати групи.
Мова, слово, телятко, дитя, батько, Микола, староста, тиша, мати, буря, поле, сонечко, ім'я, кобзар, юнь, весілля, гривня, куш, хлоп'я, зустріч, рілля, дочка, піч, мудрість, бібліотекар, селище, Андрій, любов, сирота, Дніпро.
2. Поставити іменники у формі кличного відмінка.
Хата, син, серце, край, земля, село, Оксана, Петро, небо, учитель, козак, Олег, професор, Людмила, Олена, любов, радість, дитина, дитинча, кошеня, Ігор, геній, офіцер.
3. Записати слова у родовому, давальному, знахідному відмінках.
Батько, кінь, стіл, син, лід, біль, лікар, крило, міст, ім'я, ягня, поле, знання, студент, листопад.
4. Утворити, де можливо, форми жіночого роду назв осіб за професією.
Касир, бухгалтер, кравець, швець, пілот, майстер, журналіст, учений, декан, сторож, офіціант, машиніст, директор, технік, секретар, друкар, піаніст, ректор.
5. Визначити, які людські риси означають слова спільного роду. Скласти з деякими з них словосполучення чи речення.
Гуляка, задавака, бродяга, бідолаха, сіромаха, хапуга, злодюга, ненажера, незграба, нездара, рева, соня, пустомеля, базіка, ледащо.
6. Визначити рід іменників.
Кафе, туш, рагу, полчище, ампула, собака, сонько, білоручка, Токіо, кепі, рученя, хлопчисько, Альпи, топорище, ручище, путь, вуаль, депо, ступінь.
7. Перекласти подані словосполучення українською мовою.
Настенная живопись, тяжелая корь, домашний адрес, ученая степень, свое величие, головная боль, предварительная запись, балконная дверь, правильная дробь, травяной шампунь, тонкий тюль, широкая степь, бездомная собака, моя рукопись, сухая полынь, непрочитанная рукопись, сезонная распродажа, высокая насыпь, мелкая дрожь.
8. Скласти речення з іменниками, уживаючи їх на позначення осіб чоловічої та жіночої статі.
Інженер, завуч, психолог, декан, лікар, суддя, професор.
9. Утворити, де можливо, множину іменників.
Насіння, курча, інструктор, гончар, теля, знання, ніч, льон, гопак, гай, листопад, дитя, дитинча, сміх, сніг, молоко, староста, листоноша.
10. виправити помилки у вживанні іменників. Прокоментувати.
1. Стови пилі злетів у повітря. 2. На морі злегка погойдуються катера. 3. На покриття даху не вистачило толі. 4. При наближенні пароходу до південного берегу Криму ми зразу побачили високий Ай-

Петрі. 5. Ювіляру вручили вітальну адресу. 6. Наша директор привчила всіх до порядку. 7. Молода професор прочитала цікаву лекцію. 8. Лікарка написала рецепт на ліки. 9. Нарешті документи і білети на руках, і ми йдемо до вокзала, щоб встигнути до поїзду. 10. Ми написали пояснювальну записку декану факультету Рацулу А. Б.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 10

ТЕМА: Прикметник. Нормативність у вживанні прикметників

Теоретичні питання

1. Прикметник. Значення прикметника, його граматичні ознаки.
2. Ступені порівняння якісних прикметників.
3. Особливості вживання ступенів порівняння прикметників. Типові помилки.
4. Правопис прикметників.
5. Стилiстичні ресурси прикметників.

Література

1. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 131–153.
2. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – К., 2008. – §§ 35–36.
3. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§ 121–126.
4. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення. – К., 1995. – С. 139–142.
5. Український правопис. – К., 2000. – С. 80–83.
6. Фурдуй М. І. Українська мова. Практикум з правопису. – К., 2004. – С. 59–60, 62 – 63, 68 – 69.
7. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 405–417.

Практичні завдання

Виконати вдома

1. Утворити, де можливо, ступені порівняння якісних прикметників:
Чорний, дужий, густий, вишневий, новий, сліпий, тонкий, білявий, молодий, красивий, добрий, високий, фіолетовий, гарний, яскраво-зелений, маленький.
Зразок: *мудрий – мудріший, більш (менш) мудрий; наймудріший, найбільш (найменш) мудрий; якнаймудріший, щонаймудріший.*

2. Вставити, де потрібно, замість крапок пропущені букви; пояснити правопис прикметників.

Оранж...вий, вермішел...вий, зами...вий, груш...вий, плюш...вий, алюміні...вий; нездійснен...ий, дан...ий, незбагнен...ий, дерев'ян...ий, натхнен...ий, вихован...ий, числен...ий, невблаган...ий, шален...ий, жадан...ий, зібран...ий, старан...ий; дорожн...й, житн...й, квітуч...й, колишн...й, самотн...й, вранішн...й, заможн...й, освітн...й, великодн...й, тутешн...й.

3. Доповнити текст прикметниками-епітетами.

Життя квітів починається з пролісків. Пролісок – перша квітка весни. Ще не зійде сніг, а вже крізь проталини пробивається паросток. Спочатку це хвостик, який завтра стає листочком зі стрілкою всередині. Ще за день брунька на кінці стрілочки розквітає і стає дзвіночком. Ці дзвіночки вкривають землю так густо, що вона знов біліє, немов від снігу.

4. Виписати прикметники, визначити їх стилістичну функцію.

*Ти постаєш в ясній обнові,
Як пісня, линеш, рідне слово.
Ти наше диво калинове,
Кохана, материнська мово!*

(Д. Білоус)

Аудиторна робота

1. Виписати із тексту прикметники, визначити їх граматичні ознаки.

Одним із найбільших і найсвятіших обов'язків є почуття Батьківщини. А починається вона з батьківського порогу, червоної калини під вікном рідної хати, української мови, усміненого віконця теплої дівки, незрадливої маминої усмішки, терпкого запаху картопляного диму (В. Скуратівський).

2. Розподілити прикметники у 3 колонки за розрядами:

Міцний, легкий, кам'яний, батьків, дорогий, червоний, гарячий, лисий, приміський, соловейковий, захисний, вчорашній, високий, дрібний, величезний, чорненький, залізний, лебединий, красивий, пташиний, сестрин, український.

3. Визначити розряди прикметників. Пояснити явища переходу прикметників з одного розряду в інший.

Піщаний пляж, лисячий слід, пухнасті сніжинки, кришталева совість, зміїна усмішка, вступний іспит, залізний плуг, залізний аргумент, солом'яний чуб, присмний вигляд, гнідий кінь, ведмежа шуба, ведмежа послуга, ведмежа голова, ніжний погляд, багатолюдний мітинг, блідо-рожева квітка, Миколина хата, Чорне море, важка промисловість, кров'яний тиск, мідне обличчя, лебединий пух, лебедина пісня, лебедина вірність.

4. Від поданих словосполучень утворити, якщо можливо, синонімічні з прикметниками.

Гілля берези, твори Симоненка, дні жовтня, рій бджіл, вулиці села, пісня солов'я, порада Сергія, крило сокола, подвір'я школи, рада студентів, вечір у травні, пляма від масла, матеріал лекцій, яйце зозулі, шерсть вівці, погляд вовка, порада батька, степ без краю, директор фірми, реклама на телебаченні, листя дерев.

Зразок: *гніздо орла – орлине гніздо.*

5. Замінити, якщо можливо, сполучення іменника з прикметником синонімічним сполученням двох іменників.

Кам'яний будинок, чайна чашка, романтична душа, кам'яне обличчя, мисливський ніж, екскурсійний пароплав, малиновий сироп, ювелірний магазин, ювелірна робота, овочевий салат, овочевий магазин, пташине молоко, книжкова полиця, солом'яний капелюх, професійне свято, лебедина пісня, вершкове масло, жіночі прикраси.

6. Замінити словосполучення синонімічними, використовуючи слова з дужок.

Ремонт з гарантією – (гарантійний, гарантований); зал для демонстрацій – (демонстративний, демонстраційний); шафа в аптеці – (аптечна, аптекарська); знайомий батька – (батьковий, батьківський); матеріал для будування – (будівельний, будівний); диплом інженера – (інженерний, інженерський); виставка книжок – (книжна, книжкова); людина, що має такт – (тактовна, тактична); будівля з цегли – (цегельна, цегляна); лікування у санаторії – (санаторне, санаторське).

7. Провідміняти словосполучення в однині та множині:

Літній день, блідолиця дівчина, материне серце.

8. Скласти словосполучення чи речення, в яких подані прикметники належали б до різних розрядів.

I варіант: *білий, туманний, лисячий, материнський;*

II варіант: *легкий, сталевий, заячий, батьківський;*

III варіант: *важкий, залізний, солов'їний, сестрин.*

9. Утворити від даних прикметників, де можливо, різні форми ступеня порівняння. Пояснити, чому не всі прикметники утворюють ступені порівняння.

Тихий, синюватий, премудрий, весняний, довжелезний, гіркий, карий, буриштиновий, поганий, дрібнюсінький, лисий, жонатий, дешевий, заячий, каракулевий, кисло-солоний, білявий, швидкий, лимонний, ультрамодний, ясно-блакитний.

10. Пояснити значення і сферу вживання паралельних форм прикметників.

Багатий – багатіший, старший – старіший, товщий – товстіший, гладший – гладкіший, рідший – рідкіший.

11. Записати синонімічний ряд до прикметників *червоний, великий.*

12. Прочитати уривки; з'ясувати сферу вживання, стилістичні функції

повних та коротких прикметників.

1. Година тяжкая настала! Настали тяжкії літа (Т.Г. Шевченко).
2. Я уранці виходжала, золотєє жито жала (М. Рильський).
3. Золотим дитячим сміхом славен мир (І. Муратов).
4. Слово, чому ти не твердая криця ? (Л. Українка).
5. Пливе човен – води повен (нар. пісня).
6. І шумить і гуде, дрібен дощик іде (Нар. пісня).
7. Вплива на сині ріки ясен вечір іздаля (М. Рильський).
8. Засни, засни, мій синочку, малая дитино! (П. Мирний).
9. На горі той зелен клен, зелен клен (Пісня).
10. Чорнії брови, карії очі, темні, як нічка, ясні, мов день (Нар. пісня).
11. Зоре моя вечірняя, зійди над водою (Нар. пісня).
12. Якби мої струни німії та піснею стали без слів (Л. Українка.)

13. Визначити помилки у вживанні прикметників. Відредагувати речення.

1. Ці рослини менш пристосованіші до морозів.
2. Саме важливе питання на сьогодні – підвищення тарифів.
3. Книга – найдорогіший подарунок.
4. Депутати підтримали пропозицію будувати новий кирпичний завод.
5. Здалеку линула розмаїта пісня.
6. У неї були густі вороні коси.
7. Зараз стає більш актуальнішою боротьба з організованою злочинністю.
8. Наша сама головна задача – учитися.
9. Багато численні пропозиції не приймалися до уваги.
10. Наш колектив – самий дружній.

14. Перекласти українською мовою, прокоментувати вживання ступенів порівняння в українській і російській мовах.

1. Самое трудное для писателя не писание: писание – это самое лёгкое. А трудно переживать то время, когда не пишется (М. Пришвин).
2. Нет другого, более красивого и более полезного времяпровождения, чем чтение (М. Костин).
3. Нет ничего дороже для автора, чем пристальное и чуткое внимание талантливого читателя (С. Маршак).
4. Читателю всегда нужно самое главное и только. А главное – мысль (К. Федин).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 11

ТЕМА: Числівник, займенник як частини мови. Нормативність у вживанні числівників, займенників

Теоретичні питання

1. Числівник, його значення, граматичні ознаки.
2. Особливості відмінювання кількісних числівників.
3. Відмінювання порядкових числівників.
4. Зв'язок числівників з іменниками. Типові помилки.
5. Займенник і його граматичні ознаки. Правопис займенників.

6. Особливості вживання займенників. Типові помилки.
7. Контрольна робота.

Література

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів, 2003. – С. 225–227.
2. Доленко М. Т. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 154–170.
3. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – К., 2008. – §§ 37–40.
4. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення. – С. 144–146, 149–154.
5. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§ 123–137.
6. Український правопис. – К., 2000. – С. 84–89.
7. Фурдуй М. І. Українська мова. Практикум з правопису. – К., 2004. – С. 71–74, 76.
8. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 417–431.

Практичні завдання

Виконати вдома

1. Записати цифри словами, утворити від них порядкові числівники і складні прикметники.
100, 498, 11, 14 тисяч, 125 мільйонів, 57 грамів, 75 років, 29 метрів, 253 дні, 22 години, 86 тонн.
2. Провідміняти числівники *п'ятсот шістдесят сім, триста двадцять восьмий, три сьомих, четверо.*
3. Записати назви художніх творів, кінофільмів, в яких є числівники, займенники.
Зразок: О. Дюма “Три мушкетери”.
4. Переписати займенники, розкриваючи дужки; пояснити правопис.
Де(з)ким, (ні)хто, (будь)що, на(де)чому, що(сь), хто(зна)який, (казна)що, аби(з)ким, чийого(сь), хто(не)будь, (ні)скільки, (де)що, казна(з)чим, ні(про)що, ні(в)кого, (аби)який, з(ким)(не)будь, (будь)який, який(не)будь.
5. Написати рецепт улюбленої страви, використовуючи числівники, займенники.
6. Підготуватися до контрольної роботи.

Аудиторна робота

1. Визначити, до якої частини мови належать слова, виписати числівники.
Трійка, три, третій, втретє, по-третє, трієчник, трійко, трійник,

трійня, трійчастий, дві треті, третина, утрюх, потроїти, троїстий.

2. Виписати із тексту числівники, провідміняти їх.

18 червня 1854 року за наказом імператриці Єлисавети на правобережжі Інгулу було урочисто закладено фортецю. Уже в перші роки існування фортеця використовувалася за своїм військовим призначенням. Вона була одним з форпостів російських військ у російсько-турецькій війні. Через 30 років після приєднання до Росії Криму фортеця втратила своє військове значення. Її озброєння було передано до Херсона, залишилися лише 2 гармати біля брами, які стоять і дотепер.

Поряд із фортецею вздовж обох берегів Інгулу розвивалося цивільне поселення. Крім українців і росіян, тут селилися іноземці. У 1764 році слобода біля фортеці стала центром Єлисаветинської провінції, а через 11 років одержала назву – місто Єлисаветград. Це місто за кілька десятиліть перетворилося в один із торгово-промислових центрів України.

3. До поданих слів і словосполучень дібрати синонімічні фразеологізми з числівниками.

1. Сам на сам. 2. Наговорити дурниць. 3. Дуже далеко. 4. Цілком схожий. 5. Швидко. 6. Бути щасливим. 7. Згорблений. 8. Далекий родич.

Зразок: Самотній – один в полі не воїн.

4. Записати числівники словами, поставивши їх та іменники у відповідному відмінку.

Працювали з 37 (студенти). Доїхали до 89 (кілометр). Із 40 (запитання) треба відповісти на 17. Скористайтесь 11 (джерело). Із 95 (делегат) прибуло 86. Вручили премію 58 (працівник). До 136 (гривня) стипендії додали 75 (гривня) матеріальної допомоги. Зупинилися на 63 (кілометр). Зустрілися з 24 (учасник) фестивалю. Використали 1/3 (літр) води. Витратили близько 50 (літр) бензину.

5. Утворити словосполучення іменників з числівниками два, п'ять; троє, семеро.

Центнер, мішок, відро, місяць, мікрофон, птах, тонна, голова, сорочка, село, студент, викладач, чоловік, громадянин, вірменин, грузин, теля, дівчина, генерал, учениця, сани.

Зразок: стіл – два столи, п'ять столів, троє столів.

6. Утворити складні слова, розкриваючи дужки.

Двох..., дво...(адресний, актний, бальний, блоковий, видовий, елементний, відсотковий, етапний, опорний, денний, кілограмовий, сотий, мільярдний, метровий, поверховий, тисячний, мільйонний, річний, тижневий, фазний, хвилинний, швидкісний).

7. Перекласти українською мовою. Зіставити особливості відмінювання числівників в українській і російській мовах.

Семистам шестидесяти двум випускникам, на двохстах семидесяти п'яти сторінках, двум тисячам шестистам семидесяти делегатам, два стола, двумястами чотирма годами, о двохстах п'ятидесяти студентах, п'ятнадцатю квартирами, шестисот дев'яноста листів, три сына, с восьмью студентами, двухпроцентная ставка.

8. Записати прислів'я, приказки, афоризми, у яких вживаються числівники, займенники.

9. Виправити помилки у вживанні числівників.

1. У Миколи було два сина. 2. На лекції було відсутні троє студенток. 3. Командировка тривала півтора місяці. 4. Авіакомпанія здійснює 203 рейсів в різні куточки світу. 5. Контингент студентів на психолого-педагогічному факультеті збільшився в півтори рази. 6. Колеги сердечно вітали професора з п'ятидесятирічним ювілеєм. 7. Ми купили 5 кілограм картоплі. 8. Спочатку року у місті сталося 19 дорожньо-транспортних пригод, 2 чоловіка загинуло, 21 отримали травми. 9. Директор був відсутній до дванадцяти годин. 10. Зателефонуйте після одинадцяти годин.

10. Записати займенники в родовому, орудному, місцевому відмінках з прийменниками.

Будь-що, абихто, казна-який, щось, що-небудь.

11. Скласти речення з поданими займенниками.

Нікого – нікого, ні за що – ні за що, ні з ким – ні з ким, нічого – нічого.

12. Скласти речення, в яких подані займенники були б:

1) питальними,

2) відносними.

Хто, що, який, чий, котрий, скільки.

13. Визначити, у якому відмінку особові займенники 3-ї особи однини і множини можуть уживатися в значенні присвійних. Скласти з такими займенниками по два словосполучення чи речення, уживаючи їх у ролі означень і додатків.

14. Записати речення, поставивши замість крапок сполучення *ніхто інший, крім; не хто інший, як; ніщо інше, крім; не що інше, як.*

1. Це був... щойно прибулий лікар. 2. Він любив психологію, ... його не цікавило. 3. ... лісника не знав цієї стежки в лісі. 4. Нашим очам відкрилося ... море маків. 5. Цієї задачі ... Гончаренка, не розв'язав.

15. Виписати займенники, зробити їх морфологічний аналіз.

а) Ми усі любимо нашу співучу і дзвінку українську мову. Та це аж ніяк не означає, що нам є чужими і далекими мови інших народів (П. Тичина).

б) Коли буду я навіть сивою

І життя моє піде мрякою,

Я для тебе буду красивою,

А для когось, може, й ніякою

(Л. Костенко).

16. Виправити стилістичні помилки у вживанні займенників.

1. У неділю Оля зустрічатиме свою маму, вона буде в синьому платті.
2. Панночку доглядала Устина, вона її біла, штовхала.
3. З неба сяяло сонце, по якому пропливали ріденькі хмаринки.
4. Він написав свою автобіографію.
5. Прийшли батьки учнів, яких зустрічала вчителька.
6. Раптом заєць наскочив на вовка, він злякався і почав тікати.
7. Ми підійшли до двору будинку, навколо якого росли тополі.
8. Молодь – це майбутнє країни, на них народ покладає великі надії.
9. Викладачі багато працюють зі студентською молоддю, допомагають їм стати справжніми педагогами.
10. Сашко побачив розкішний будинок у саду, який належав господареві.
11. На її вустах сяяла радісна усмішка, і вона була на сьомому небі від щастя.
12. Брат попросив товариша віднести до його кімнати книги.
13. Мати вийняла з торби хлібину, поклала її на стіл.
14. Ми піднялися на вершину гори, яка заросла лісом.
15. Сусід розмовляв з батьком про його справи.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 12

ТЕМА: Дієслово і культура мовлення

Теоретичні питання

1. Дієслово, його значення й граматичні ознаки.
2. Категорія виду дієслів.
3. Категорія способу дієслів. Особливості утворення форм способу.
4. Категорія часу дієслів. Особливості використання часових форм.
5. Дієвідміни дієслів. Особові закінчення дієслів I і II дієвідмін теперішнього і майбутнього часу.
6. Безособові дієслова, особливості їх уживання.

Література

1. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 171–175, 177–178.
2. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – К., 2008. – §§ 42–43.
3. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення. – К., 1995. – С. 157–159.
4. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§ 138–139, 141–147.
5. Український правопис. – К., 2000. – С. 93–96.
6. Фурдуй М. І. Українська мова. Практикум з правопису. – К., 2004. – С. 77.

7. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 505–521.

Практичні завдання

Виконати вдома

1. Визначити вид дієслова, утворити співвідносну видову пару, указавши спосіб творення.

Слухати, знайти, пекти, кричати, записати, летіти, брати, збирати, організувати, розрізати, випекти, ловити, варити, розглядати, розповісти, одягти, спитати, зустріти.

Зразок: читати (недок.) – прочитати (док., преф. сп.); розказати (док.) – розказувати (недок., суф. сп.).

2. Утворити від кожної видової пари усі можливі часові форми. Записати в таблицю у формі I особи однини.

Зважувати – зважити, прощати – простити, образжати – образити, знаходити – знайти, закликати – закликати.

<i>Інфінітив</i>	<i>Вид дієслова</i>	<i>Теперішній час</i>	<i>Майбутній час</i>			<i>Минулий час</i>
			<i>проста</i>	<i>складна</i>	<i>складена</i>	
Носити	недок	ношу	–	носитиму	буду носити	носив
Намалювати	док.	–	нама- люю	–	–	намалю- вав

3. Написати твір-мініатюру на тему за вибором (“На світанку”, “Увечері”, “Рання весна”), використавши безособові дієслова.

Сіріти, пахнути, побіліти, світати, віяти, вечоріти, морозити, холоднішати, розвиднятися, зоріти, темніти, мрячити, моросити, насушитися, потепліти; хочеться, дихається, не спиться.

4. Виписати з тексту дієслова; визначити вид, спосіб, час, дієвідміну.

Я до себе кажу і до кожного з вас: “Говори!”

Говорімо усі, хоч ми й добре навчилися мовчати.

Запитаймо у себе: відколи, з якої пори

Почали українці себе у собі забувати?

(В. Баранов)

Аудиторна робота

1. Визначити, які слова належать до дієслів.

Виховувати, вихований, виховай, виховано, виховував, виховний, виховуйте, вихованець, виховуєте, вихователь, виховуючи, виховати.

2. Замінити словосполучення і фразеологічні звороти синонімічними дієсловами. Визначити їх вид.

Проводити репетицію, супроводжувати аплодисментами, передати

збороти, краяти, стелити, тягти, спізнитися, ударити, гукнути, оборонити, хотіти, хропіти, їздити, гриміти, розводити, клекотати, мурувати, знати, зеленіти.

10. Утворити форми 1-ї особи однини і 3-ї особи множини, визначити дієвідміну, указати можливі чергування голосних і приголосних.

Берегти, мести, любити, возити, везти, брати, їздити, стригти, сказати, косити, летіти, ходити, драта, спати, збирати, водити, терпіти, писати, білити.

Зразок: *носити – ношу,носять: II дієвідміна; черг. с/ш
прати – перу, перуть: I дієвідміна; черг. Ø/е*

11. Вставити в реченнях дієслова, що підходять за змістом.

1. Не ... масла у вогонь. 2. Під лежачий камінь вода не ... 3. Хто рано ..., тому Бог ... 4. Давши слово ..., а не давши ... 5. Дарованому коневі в зуби не ... 6. Хто не ..., той не ... 7. ... вчасно, ... рясно. 8. ... діло, ... сміло. 9. Сім разів..., один раз .... 10. ... освіту, ... більше світу (Нар. мудрість).

12. Визначити, від яких частин мови утворені подані дієслова.

Синіти, мирити, ухати, зеленіти, косити, темніти, тьохкати, світліти, білити, бахкати, вечеряти, сивіти, червоніти, ворогувати, дружити, солити, подвоїти, бухкати, грюкати, усамітнитися, мріяти.

13. Визначити у реченнях безособові дієслова, пояснити їх значення, морфологічні ознаки, функції.

1. Уже веснить, уже весніє, уже весняний вітер віє (Д. Павличко). 2. Далеко за річкою горіло і в шибіці жевріло, переливалось, палахкотіло (О. Гончар). 3. Човна струснуло, поставило майже сторчма, потім знову кинуло. 4. І мені заспівати хотілось лебединую пісню собі (Л. Українка). 5. Тяжко чогось мені стало в тому чарівному садочку (Л. Українка). 6. Дихалося вільно, йшлося по землі легко (Ю. Збанацький), 7. Заморосило осінь у сльозу (Л. Костенко). 8. І смеркає, і світає, день Божий минає (Т. Шевченко).

14. Згрупувати наведені слова у три колонки: а) особові; б) безособові; в) особові, які вживаються в безособовому значенні.

Гримить, щастило, ламає, відпочиває, болить, поважає, вечоріє, пече, читається, морозило, сидить, сидиться, смеркає, танцює, дощило, засніжило, тягне, насупилося.

15. Виписати із тексту дієслова; визначити вид, час, спосіб, дієвідміну.

Варіант I. *Якщо ви розумієте, що й досі не опанували вміння гарно розповідати, то вам необхідно тренуватися в упорядкуванні головних думок, перед тим, як ви будете говорити. Подумайте, в якій послідовності краще викласти окремі епізоди. І пам'ятайте, що будь-яка розповідь значно виграє від того, наскільки вона буде стислою (І. Томан).*

Варіант II. *Ще тиша у пуху заснула
Із лебединого пера,
Але рука перевернула
Січневий лист календаря.
Хоча на білому безлюдді
Відлига підпирає ртуть,
Ще допечуть морози люті
І сніговії заметуть.
Ще запахне простори сині
Зима сивіючим крилом,
Але в її студеній силі
Вже відчувається надлом.
Весна-спокусниця витає
Над краснощокими дітьми
І я вас радісно вітаю
З останнім місяцем зими.*

(М. Никончук)

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 13

ТЕМА: Дієприкметник, дієприслівник. Нормативність у вживанні дієприкметника і дієприслівника

Теоретичні питання

1. Дієприкметник, його значення, граматичні ознаки.
2. Активні дієприкметники теперішнього і минулого часу, особливості їх творення і вживання. Можливі помилки.
3. Пасивні дієприкметники, їх творення, особливості вживання.
4. Безособові дієслівні форми на **-но**, **-то**.
5. Дієприслівник, його значення, способи творення. Типові помилки.

Література

1. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 193–200.
2. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – К., 2008. – §§ 44–46.
3. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення. – К., 1995. – С. 162–165.
4. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§ 150–153.
5. Український правопис. – К., 2000. – С. 96–97.
6. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова:

Практичні завдання

Виконати вдома

1. Утворити всі можливі форми дієприкметників, указати активні дієприкметники теперішнього і минулого часу та пасивні дієприкметники.

Подати, зламати, навчати, знати, мати, адресувати, заснути, біліти, перемагати, умивати, заселити, відпустити, заплатити, мріяти, зробити, сказати, говорити, літати, змолоти, почорніти, напоїти

2. Утворити безособові дієслівні форми на **-но, -то**; скласти з ними речення.
Наказати, підписати, зібрати, створити, розбити, покрити, сказати.

3. Утворити можливі форми дієприслівників, указати вид, позначити суфікси.

Працювати, співати, засіяти, везти, під'їхати, скопати, дихати, принести, стрибати, стрибнути, говорити, сказати, збудувати, літати, подумати, думати.

4. Написати твір-мініатюру на одну з тем за вибором, вживаючи дієприкметники і дієприслівники (“Моє рідне місто (село)”, “Вулиця, на якій я живу”, “Мій відпочинок”).

Аудиторна робота

1. Записати дієприкметники у дві колонки: 1 – активні, 2 – пасивні. Скласти з ними словосполучення.

Зів'ялий, прочитаний, зростаючий, тремтячий, напоєний, розписаний, помертвілий, чорніючий, киплячий, умитий, подарований, здичавілий, порізаний, колотий, заморожений, лежачий, збудований, погашений, взутий, люблячий.

2. Утворити паралельні форми пасивних дієприкметників; визначити, які з них уживаються частіше.

Молоти, звернути, прополоти, загорнути, заколоти, скинути, перевернути, одягнути, витягнути.

Зразок: *пригорнути – пригорнений, пригорнутий.*

3. Утворити пасивні дієприкметники; указати чергування приголосних, пояснити правопис.

Загородити, запросити, зробити, засвітити, спекти, зберегти, скрутити, зломити, розграфити, загубити, купити, намостити, притормозити, виростити, натрудити, схопити.

4. Вставити, де потрібно, пропущену букву **н**; визначити прикметники і дієприкметники.

Не сказан...е другом слово, несказан...а радість, незлічен...а худоба, незлічен...ий скарб, не допущен...ий до занять студент, недопущен...ий вчинок, поранен...ий борець, тяжко поранен...ий командир, захід не здійснен...ий, нездійснен...ий задум, ніким не здолан...ий народ, нездолан...е військо.

5. Перекласти словосполучення українською мовою. Указати особливості перекладу і вживання дієприкметників в українській мові.

Опавшие листья, учащийся юноша, запотевшие окна, струящаяся вода, закипевший чайник, враждующие племена, рокошующий гул, оторвавшийся лист, поросший мхом, отбившийся от стаи, дымящийся костер, отвернувшаяся девушка, командующий армией, окружающая среда, текущий момент, бегущая строка, следующий день, протекающая бочка, плачущий младенец, сбежавший преступник, приспособившиеся растения, адаптировавшийся иностранец, фиксированная цена, одетый ребенок.

6. Утворити від поданих дієслів дієприслівники.

Розвинути, розвивати, голосувати, стрепенутися, зберегти, працювати, аплодувати, дописувати, дописати, афішувати, зупинятися, зупинитися, стрибати, стрибнути, підводиться, підвестися, прибігати, прибігти, дивитися, обдумувати, обдумати, екзаменувати.

7. Переписати, вставляючи букви **и** чи **і**, обґрунтувати вибір, визначити частину мови.

Падаюч... зорі, подаюч... додолю, ревуч... хвилі, голосно ревуч..., ідуч... додому, квітуч... луки, викликаюч... на змагання, регулююч... вуличний рух, гусяч... лапки, летюч... піски, летюч...й голандець, минаюч... село, творч... колективи, уміюч... танцювати, у творч...й атмосфері, пахуч... трави, б'юч... в барабан, болюч... рани.

8. Перекласти українською мовою; звернути увагу на особливості творення дієприслівників в українській і російській мовах.

1. Войдя в комнату, я увидела свою подругу. 2. Прочитав книгу, мы обсудили ее. 3. Сидя на берегу реки, я ощущал приятную прохладу. 4. Он тихо вышел, закрыл за собой дверь. 5. Поработав два года на производстве, я поступил в университет.

9. Перекласти словосполучення українською мовою; скласти речення з кількома із них.

Победив болезнь, взлетая в небо, прислушиваясь к разговорам, прочитав надпись, исчезнувши с поля зрения, радуясь встрече, читая на ходу, выполнив задание.

10. Записати фразеологізми, у складі яких є дієприслівники. Скласти з ними 4–5 речень.

Зразок: *Склавши руки, спіймавши облизня...*

11. Переписати, ставлячи розділові знаки; визначити дієприкметникові і дієприслівникові звороти.

1. Причайлися гори оповиті місячним сяйвом. 2. Втомлені від прогулянки діти швидко заснули. 3. Рівно і спокійно дише натомлена з праці земля. 4. Луки завітчані маками полонили красою. 5. Гортаючи старі папери натрапив на твого листа. 6. Навкруги дозріваючи під сонцем шуміли жита. 7. Мати відразу прокинулася почувши тихенький стукіт. 8. Біля хати росла стара яблуня низько схиливши старе гілля.

12. Відредагувати речення, виправивши помилки у вживанні дієприкметників і дієприслівників.

1. На ювілей факультету прийшли бувші студенти. 2. Не можна допускати забруднення оточуючого середовища. 3. Наблизившись до села, уже почало темніти. 4. Під їжджаючи до моря, чувся шум хвиль. 5. Прийшовши до театру, вистава вже розпочалась. 6. Прочитавши книгу, мені сподобався головний герой. 7. Сидівши біля столу, я читав книжку. 8. Указані матеріали необхідно здати в триденний строк. 9. Пропустивши багато занять, нам не вдасться швидко наздогнати прогаяне. 10. Будучи перевірені часом, їх почуття стали міцнішими. 11. Повернувшись додому, у мене знову з'явився добрий настрій. 12. Виготовляюча продукцію фабрика виконала замовлення вчасно. 13. У аптеці ми купили знеболюючі препарати та заспокоюючі засоби. 14. Юристи користуються діючим законодавством.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 14

ТЕМА: Службові частини мови. Нормативність у вживанні службових частин мови

Теоретичні питання

1. Прийменник, його значення. Особливості правопису та вживання прийменників.
2. Сполучник, його значення. Особливості правопису та використання сполучників.
3. Частки, їх значення. Правопис та специфіка вживання часток.
4. Вигуки. Звуконаслідувальні слова. Стилістичні особливості вживання вигуків.

Література

1. Доленко М. Т. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 211–219, 222–223.
2. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – К., 2008. – §§ 49–58.

3. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення. – К., 1995. – С. 168–179.
4. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§ 157-168.
5. Український правопис. – К, 2000. – С. 40–45.
6. Фурдуй М. І. Українська мова. Практикум з правопису. – К., 2004. – С. 84–91.
7. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 568–579.

Практичні завдання

Виконати вдома

1. Записати поділені рисою слова окремо або через дефіс. Аргументувати.
За/для нього, по/між людей, з/по/між нас, на/зустріч мрії, на/зустріч з братом, на/передодні свята, у/напрямку до площі, із/за гори, з/під опіки, дивитися в/гору, піднятися в/гори, говорити в/третє, зазирнути в/третє вікно, приїхали у/двох, у/двох кімнатах, по/під хмари, з/по/над гір, з/над вершин, будь/коли, де/сь, як/небудь, аби/де, мов/би, що/сь, авже/ж, ні/куди, ні/ж, казна/де, все/ж/таки, тако/ж, ні/на/чому, як/же, чий/сь, а/ніж, скільки/небудь, аби/котрий, де/чий, ні/хто, ні/в/кого, казна/хто, от/же, що/б, хтозна/звідки, все/таки.
2. Утворити словосполучення, вживаючи подані слова як прийменники та як повнозначні частини мови.
Протягом, попереду, назустріч, поряд, близько, край, в результаті, за допомогою.
Зразок: *коло – стоїть коло двору (прийм.), коло звужується (імен.).*
3. Скласти речення з поданими сполучниками й однозвучними з ними словами.
Зате – за те, якби – як би, проте – про те, якже – як же, тож – то ж.
4. Написати частку **не** зі словами разом або окремо; обґрунтувати.
Не/має, не/навидіти, не/активний, не/увечері, не/гаразд, не/абиякий, не/благонадійний, не/можна; не/боязкий, а хоробрий; не/видимість, не/зважаючи на, не/впізнаний, не/добрати, не/дозрілий, не/зчутися, не/абищо, не/впорядкований, не/врожай, не/завжди, не/захищений від вітру, не/мовби, не/званий, не/з'ясоване досі питання; не/ясний, а похмурий, не/досягти, не/був, не/досушити, не/знати.

Аудиторна робота

1. Записати слова разом, окремо чи через дефіс; визначити частини мови.
(По)за, (з)за, (а)ні, як(би), тільки(но), як(от), (не)хай, хто(зна), (не)мовби(то), (не)наче, тому(що), що(б), (за)для, (під)час,

(не)зважаючи(на), (по)між, ніби(то), (не)вже, (за)те, (про)те, все(таки), (ані)трохи, наче(б), (з)по(над), будь(що), хто(зна)куди, хоч(би), тому(що), (не)мов(би)то, тоді(то), де(в)кого, що(ж)до, ось(де), а(ні)як, а(вже)ж, з/метою, з/над, по/за, по/над, з/під, по/під, з/поміж, за/ради, з/поза, з/перед, по/біля, по/серед, по/мимо, за/для, по/перед, з/по/під, в/наслідок, в/продовж, у/разі, у/зв'язку/з, за/винятком.

2. Скласти словосполучення чи речення з похідними прийменниками.

Згідно з, залежно від, відповідно до, слідом за, поряд з, порівняно з, незважаючи на, за умови, з метою, у зв'язку з.

3. Перекласти української мовою, правильно вживаючи прийменники.

На протяженні года, йти за хлебом, украинец по происхождению, жить на улице Шевченко, чемпионат по футболу, согласно приказу, в двух километрах от села, от всего сердца, экзамен по украинскому языку, идти за водой, по моей вине, учебник по психологии, по собственному желанию, несмотря на плохую погоду, вопреки предсказаниям, по случаю праздника, согласно уставу, невзирая на трудности, выезд по назначению, вовлечь в работу, составить по всем правилам, тосковать по родине, забота о детях, работа по совместительству, поставит в пример, пришло в голову.

4. Прокоментувати думку І. Огієнка щодо вживання прийменників **в(у)** та **на** в українській мові. Навести власні приклади.

“Прийменник В(У) вживається при окресленому, великому просторі, а НА визначає тільки частину цього простору. Напр.: в Голландії, у Франції, у Києві на Подолі. Хто каже “на Україні”, той мислить Україну частиною іншої держави; вираз “в Україні” визначає цілу велику Україну. У Шевченка: “В Україні ідуть, діти, в нашу Україну”.

5. Визначити, які конструкції з прийменниками не є нормативними.

Плавати по морю, наказ по університету, лекція по історії, вивчення по програмі, успішність по факультету, при владі, при прогулянці, при кафедрі, при свідках, при зустрічі, поїхав на гриби, жити на селі, піти на фільм, сидіти на уроках, їхати на рибу, позичити на хліб, у Ольги, в Сергія, у справі, в хаті, в університеті, в школі.

6. Записати подані сполучники правильно, знімаючи ризик. Пояснити правопис.

Дарма/що, та/й, от/же, ні/би, так/що, а/бо, коли/б/то, не/мов/би/то, тільки/но, за/те, то/б/то, наче/б/то, тому/що, що/б, не/наче, це/б/то, в/міру/того/як, через/те/що, але/ж, про/те, не/зважаючи/на/те/що.

7. Вставити в речення сполучники і сполучні слова, указати розряд (сурядні, підрядні).

1. Сонце блищить, ... мороз тріщить. 2. ... рибку з'їсти, треба у воду лізти. 3. ... пан, ... пропав. 4. Близько лікоть, .. не вкусиш. 5. ... сонце зійде, роса очі виїсть. 6. Сказав, ... гвіздком прибав. 7. Маленьке, ...

важненьке. 8. ... *цвіт збережеш, високий урожай збереш.* 9. *Хвалилась вівця, ...в неї хвіст, ... у жеребця.* 10. ... *татко, ... дитячко* (Нар. творчість).

8. Переписати, знімаючи ризик; пояснити правопис прийменників і сполучників.

Не/зважаючи/на заметіль; говорив, ні/на/кого не/зважаючи; ішов на/зустріч з батьком; на/зустріч мрії; з/початку семестру; виступив с/початку; з/боку Дніпра; стояв з/боку; його шанують за/те, що ніколи не підводить; втомився – за/те справу зробив; як/би там не було, а ми встигли; як/би не шум, то зосередився б; написав про/те, що приїде; дорога важка, про/те правильна; думав, що/б подарувати мамі; прийшов, що/б привітати друга; він те/ж був радий; я говорила те/ж саме.

9. Відредагувати речення, пояснити причини порушень.

1. Вона була відсутня із-за хвороби. 2. Прийом замовлень приймається по пошті. 3. Учора не було занять по психології. 4. Економічний ефект з впровадження нових технологій становить біля 12 млн. грн. 5. Приймаються до ремонту телевізори всіх марок. 6. Він чекав темноти і коли всі поснуть. 7. Твір має значення як пізнавальне і виховне. 8. Біля дверей, котрі були зачинені, почалася метушня. 9. Ми проводили лекції в цій аудиторії згідно розкладу. 10. Мати піклувалася за своїх синів.

10. Написати слова разом чи окремо з часткою **не**, пояснити правопис.

Не/навидіти, не/года, не/було, не/прочитана книга, лист не/прочитаний, не/доплатити, не/доспати, не/абихто, не/абияк, а ретельно, не/акуратний, не/буденний, а вишуканий, не/сміливо, вона була не/весела, прийшла не/весела дівчина, не/веселий, а засмучений юнак, не/озорий, повернувся не/рано, не/переглянута справа, не/переглянута юристом справа, не/бажано, не/до речі, не/доречно, не/вже, не/по-твоєму, не/можна, не/дописати.

11. Записати текст, розкриваючи дужки, пояснити правопис частки **не**.

Десять (не)можна

(Не)можна ледарювати, коли всі працюють. (Не)можна сміятися над старістю і старими людьми; про старість треба говорити тільки з повагою. (Не)можна заходити в суперечку з шановними і дорослими людьми, особливо із старшими. (Не)можна виявити (не)задоволення тим, що в тебе (не)має якоїсь речі. (Не)можна допускати, щоб мати давала тобі те, чого вона (не)бере собі. (Не)можна робити того, що осуджують старші. (Не)можна залишали старшу рідну людину одинокою. (Не)можна збиратися в дорогу, (не)спитавши дозволу і поради у старших. (Не)можна сидіти, коли стоїть доросла, особливо літня людина, тим більше жінка (В. Сухомлинський).

12. Вставити в речення вигуки. Визначити, які емоції вони виражають.
1. ... як жарко! 2. ... боляче ж! 3. ... яка темрява! 4. ... хто там стукає? 5. ... відпочили ж ми вчора! 6. ... не запізнитися б! 7. ... який холод! 8. ... не впасти б! 9. ... хто це прийшов? 10. ... краса!
13. Утворити від звуконаслідувальних слів дієслова та іменники; скласти з ними словосполучення чи речення.
Цвірінь, цок-цок, гав, човг, хлюп, тьох, ку-ку, бе-е, няв, сьорб, бульк, дзень, бах.
Зразок: му-у – мукати, мукання.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 15

ТЕМА: Синтаксис і культура мовлення. Словосполучення. Головні члени речення. Нормативність при координації підмета з присудком

Теоретичні питання

1. Словосполучення, синтаксичні зв'язки у словосполученні (узгодження, керування, прилягання).
2. Особливості узгодження і керування.
3. Головні члени речення, способи їх вираження.
4. Особливості граматичного зв'язку між підметом і присудком.
5. Тире між підметом і присудком.
6. Порядок слів у реченні. Типові помилки.

Література

1. Бевзенко С. П. та ін. Сучасна українська мова. Синтаксис. – К., 2005. – §§ 1–3, 5–8, 13–21.
2. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 224–228, 230, 237–246.
3. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – К., 2008. – §§ 55–65.
4. Кочан І. М., Токарська А. С. Культура рідної мови. – Львів, 1996. – С. 194–200.
5. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мови. – К., 1995. – С. 181–187.
6. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§ 169–172, 179.
7. Український правопис. – К., 2000. – С. 145–146.
8. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова:

Практичні завдання

Виконати вдома

1. Визначити у словосполученнях головне і залежне слово, з'ясувати вид підрядного зв'язку. Указати сполуки слів, які не належать до словосполучень.

Виконати завдання, десять мішків, дума про матір, мати вишивала, вишивала і співала, чарівний край, найбільш чарівний, сповнений краси, холодний ранок, зима холодна, один з нас, червоний від сорому, писати швидко, сказати не думаючи, думати про майбутнє, купити нове пальто, поїздка вночі, перші двоє.

Зразок: *вечірня зоря* (просте, узгодження).

2. Записати словосполучення, які передають душевний стан людини (радість, хвилювання, гнів, розчарування, сум, обурення, тривогу, задоволення, прикрість). Скласти з ними словосполучення чи речення.
3. Поставити присудок, розкривши дужки, у відповідну форму минулого часу.

1. Частина службовців (бути) у відпустці. 2. Більшість студентів (скласти) екзамен успішно. 3. Ряд підприємств (підвищити) продуктивність праці. 4. Я з батьком (іти) до театру. 5. Брат і сестра (повернутися) додому. 6. Микола з Оксаною (зустрітися) біля парку. 7. Він з братом (поїхати) до батьків. 8. В університеті (навчатися) 5 тисяч студентів 9. Мінфін (передати) розпорядження. 10. ТЕЦ (подати) гарячу воду.

4. Переписати речення, ставлячи, де необхідно, тире. Підкреслити головні члени речення, визначити засоби їх вираження.

1. Пісня і праця великі дві сили. (І. Франко). 2. Лиш боротися значить жити (І. Франко). 3. Яка то радість на рідну землю повертатись (А. Шиян). 4. Пелюстка слова як перлина в морі (А. Листопад). 5. У нього очі наче волошки в житі (А. Головка). 6. Ти знаєш, що ти людина (В. Симоненко). 7. Життя це рух. 8. Ніч була темна й холодна. 9. Я єсть народ, якого правди сила ніким звоєвана ще не була (П. Тичина). 10. Але життя не сон, воно не склянка чаю (В. Сосюра).

Аудиторна робота

1. Скласти словосполучення, добираючи слова за змістом (іменники, займенники) у відповідній формі. Визначити відмінок залежного слова.

Вибачати..., властивий..., відповідний..., дивуватися..., доглядати..., додержувати..., докоряти..., дорікати..., дякувати..., запобігати..., знущатися..., набувати..., навчити..., наповнений..., насміхатися..., нехтувати..., одружитися..., опанувати..., повідомити..., подібний...,

простити..., сміятися..., сповістити..., характерний..., чекати... .

2. Утворити словосполучення, у яких подані слова виступали б головним і залежним компонентом.

Думка, життя, рожевий, добрий, будувати, писати, близько, вище.

Зразок: білий – білі хмари, білий від снігу.

3. Перекласти українською мовою. Звернути увагу на особливості керування в українській мові.

Успеваемость по факультету, лекции по философии, идти за водой, согласно действующего законодательства, говорит на украинском языке, благодарить его, идти по берегу, встречаются по субботам, в качестве примера, украинец по происхождению, в последнее время, в три часа, простите меня, находится в пяти шагах, по истечении срока, на протяжении года, извиняет его, по причине болезни, стоят на учете, считают целесообразным, скучают по вас.

4. Прокоментувати форму власної назви при загальному іменнику.

З республікою Індією, у країні Швейцарії, у штаті Мічіган, на озері Байкал, біля мису Челюскін, у горах Карпати, у затоці Кара-Бугаз, у пустині Сахарі, на річці Дніпрі, на річці Волзі, на річці Південна Двіна, біля станції Орел, на вулиці Вишневій, у місті Чебоксари, у кишлаку Гілян, до селища Нова Прага, на проспекті Миру.

5. Записати, розкриваючи дужки; поставити іменники у відповідній формі.

У місті (Кіровоград, Київ, Одеса, Нью-Йорк, Рівно, Суми, Великі Луки, Москва, Чернівці, Варшава, Токіо, Старий Самбір, Мехіко).

До країни (Швейцарія, Англія, Росія, Ірак, В'єтнам, Китай).

На річці (Дніпро, Волга, Південний Буг, Північна Двіна, Сіверський Донець, Євфрат).

6. Виправити порушення норм узгодження і керування у словосполученні.

Завідувач кафедру, зробили по замовленню, у місті Дніпропетровськ, на затоці Кара-Бугазі, старший по віку, на станції Знам'янци, на проспекті Комуністичний, допомога по безробіттю, робота по сумісництву, на річці Тигрі, за озером Байкалом, звернутися за адресою, працювати по спеціальності.

7. Підкреслити у реченнях граматичну основу, визначити типи підмета і присудка та засоби їх вираження.

1. З надвечір'я визирає ніч (В. Стус). 2. А цілувати хліб навчила мати (Є. Гуцало). 3. Я вірші став писати під вечір золотий (В. Сосюра). 4. Налетіли качки й гуси з далекого краю (Нар. пісня). 5. Сіно було свіже, зелене, пахуче. 6. Ми з тобою любимо співати. 7. Мова – духовне багатство народу (В. Сухомлинський). 8. Один з нас повинен піти. 9. Буду я навчатись мови золотої (А. Малишко). 10. Марина продовжувала готувати сніданок. 11. Спокій у хаті ніяк не міг установитися. 12. Лице її сумне і зосереджене.

8. Скласти речення, використовуючи наведені словосполучення у ролі підмета. Прокоментувати координацію підмета з присудком.

Двоє хлопців. Третина класу. П'ятдесят один робітник. Бульвар Тараса Шевченка. Пісня "Реве та стогне Дніпр широкий". Табун коней. Кожен з нас. Близько тридцяти студентів. Частина підприємців.

9. Поставити в реченнях, де потрібно, тире; пояснити його вживання.

1. Хліб і сонце найцінніше в світі. 2. А море мов катер, а хвиля як грім (Д. Луценко). 3. Мова то цілюще народне джерело (В. Сухомлинський). 4. Весна неначе карусель, на каруселі білі коні (Б.-І. Антонич). 5. Найперша і найголовніша ознака індивідуальності народу це його мова (М. Шумило). 6. Освіта це вид гігієни. Письмо з помилками то немиті руки чи зуби (В. Стус). 7. Слово прізвище думки тепер, а частіше її псевдонім (Л. Костенко). 8. Слово то дивний витвір людини (І. Цюпа). 9. Джерело красномовства у серці (Дж. Мілль). 10. Добре говорити значить просто добре думати вголос (Е. Ренан).

10. Відредагувати речення, пояснити тип допущених помилок.

1. Цю пропозицію підтримали більшість присутніх. 2. У концерті беруть участь багато знатних молодих співачок. 3. Прийшли на конференцію не так вже й багато кореспондентів. 4. Низка приміщень знаходяться у власності різних підприємств. 5. В цих акціях візьмуть участь близько 10 тисяч чоловік. 6. Більша половина випускників цього року були добре підготовлені з усіх предметів. 7. Значна частина підвалу уражено грибком.

11. Визначити помилки, викликані неправильним порядком слів. Відредагувати речення.

1. Ніч змінює день. 2. У портфелі лежали чисті зошити й книжки, кольорові олівці і ручки. 3. Ось книжки з малюнками, які тобі так подобаються. 4. Він їв бутерброд із сиром, який так любив. 5. Мати купила сухих фруктів і цукерок. 6. До магазину привезли драпові пальта і костюми. 7. Ми розташувалися на березі ставка, який весь заріс верболозом. 8. Британія намагається зберегти чисте для свого народу середовище. 9. Я завжди почуваю себе некомфортно у для мене незнайомій компанії. 10. Бібліотека придбала у травні випущений довідник для вступників.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 16

ТЕМА: Однорідні члени речення і культура мовлення

Теоретичні питання

1. Поняття про однорідні члени речення. Засоби вираження однорідності.
2. Однорідні та неоднорідні означення.

3. Розділові знаки при однорідних членах речення.
4. Узагальнювальні слова при однорідних членах речення.
5. Стилiстичнi особливостi речень з однорiдними членами.

Лiтература

1. Бевзенко С. П. та iн. Сучасна українська мова. Синтаксис. – К., 2005. – §§ 9, 50–53.
2. Доленко М. Т. та iн. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 269–273.
3. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посiб. – К., 2008. – §§ 70–71.
4. Пазяк О. М., Кисiль Г. Г. Українська мова i культура мови. – К., 1995. – С. 188-203.
5. Сучасна українська лiтературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§ 84-185.
6. Український правопис. – К., 2000. – С. 129–132, 143–144, 146.
7. Фурдуй М. I. Українська мова. Практикум. – К., 2004. – С. 102–106.
8. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська лiтературна мова: Модульний курс: Навчальний посiбник. – К., 2007. – С. 680–685.

Практичнi завдання

Виконати вдома

1. Переписати речення; поставити, де необхідно, коми. Визначити синтаксичну функцiю однорiдних членiв, пiдкреслити їх.
1. Встала й весна чорну землю сонну розбудила уквітчала її рястом барвiнком укрила (Т. Шевченко). 2. Звився жайворонок у чисте небо та й заспiвав. 3. Гнiв i жаль огонь i холод несамовита радiсть i гiрка туга охопили Петрове серце (П. Мирний). 4. Гарна нивка та чужа (М. Коцюбинський). 5. День нi хмарний нi сонячний не золотий а якийсь нiби сiбний (I. Нечуй-Левицький). 6. Хоч гiрше аби iнше (Нар. творчiсть). 7. То тут то там запалювались вогнi i освiтлювали темряву. 8. Вночi була ожеледь i мряка i снiг i холод. 9. Чи ти мене справдi любиш чи тiльки смiєшся? 10. Не тiльки озеро а й берег були вкритi туманом.
2. Записати речення; поставити, де потрiбно, коми. Визначити однорiднi й неоднорiднi означення.
1. Серед долини зеленiють розкiшнi густi верби. 2. Падав тихий лапятий снiг. 3. Iз клена зiрвався широкий жовтий лист. 4. Край гаю чорнiє один на полянi змарнiлий потрухлий обрубаний пень (Г. Чупринка). 5. Надворi пахло молодим вишневим листям. 6. Корисно пити лужну мiнеральну воду. 7. Здалеку було видно високу бiлу постать. 8. Знову зацвiла стара посаджена дiдом груша.
3. Записати схеми вживання роздiлових знакiв у реченнях з однорiдними

членами. Доповнити їх прикладами.

Зразок: О, О, О   У квітнику росли айстри, жоржини, гладіолуси.

УС: О і О, О і О   Усе було в тумані: дерева і кущі, ниви і луки.

О – однорідні члени речення;

УС – узагальнювальне слово.

4. Написати твір-мініатюру “Весна”, уживаючи однорідні члени речення.

Аудиторна робота

1. Записати речення, ставлячи, де потрібно, коми; підкреслити однорідні члени.

1. Ні човна ні весел ні квіток ні співів, тільки сніг і вітер і весна (В. Сосюра). 2. На могилі кобзар сидить та на кобзі грає (Т. Шевченко). 3. Ні б'є ні лає та ні про що не дбає (Нар. творчість). 4. А поет усе то грає то щось пише на папері й роздає писання людям (Л. Українка). 5. Не так лінь як неохота. 6. Хоч не з красою аби з головою 7. Як постелиш так і вистишся (Нар. творчість). 8. Про нього не було ні слуху ні духу. 9. У Миколи характер ні риба не м'ясо. 10. Сказав ні в тин ні у ворота.

2. Скласти речення з поданими однорідними і неоднорідними означеннями.

Новий п'ятиповерховий; теплий сонячний; червоні, білі, рожеві; холодний, осінній; сильний, міцний; високі жовтогарячі.

3. Переписати речення, вибираючи з дужок потрібну форму присудка.

1. А над ним (палає, палають) і хатина, і будинок. 2. (Чорніє, чорніють) поле, і гай, і гори. 3. Яблука, сливи, виноград (налився, налилися) соками. 4. Гнів і жаль, вогонь і холод, несамовита радість і гірка туга разом (охопила, охопили) його серце. 5. (Почувся, почувися) знову стукіт, гуркіт, біганина. 6. Нехай ні жар, ні холод (не спинить, не спинять) нас (І. Франко). 7. Над вечір (вернувся, вернулися) Петро, Оксана і Сергій.

4. Доповнити речення однорідними членами.

1. По небу плив місяць. 2. Сходило сонце. 3. Усе заснуло. 4. Ішов дощ. 5. Степ затих.

5. Переписати речення, поставити розділові знаки. Визначити синтаксичні функції однорідних членів та узагальнювальних слів при них. З'ясувати, якими частинами мови виражені узагальнювальні слова.

1. Земля України і небо і люди усе мені рідне (П. Воронько). 2. У Карпатах ростуть такі види хвойних дерев як-от ялина смерека сосна модрина. 3. Усе взяли картоплю цибулю хліб огірки великий казан. 4. Усе це і повітря і покручені лози і зів'яла трава все це мимохідь нагадує їй щасливі хвилини її життя (М. Коцюбинський). 5. Тиша була наповнена всякими звуками і дзвінкою піснею жайворонка і дзижчанням польових мух і тихим мелодійним шелестінням стиглого жита (М. Коцюбинський). 6. Голос духа чути скрізь по курних хатах

мужицьких по верстатах ремісницьких по місяцях неволі й сліз (І. Франко). 7. Кожен кущик горбик долина кожна стежечка все це було йому знайоме (М. Коцюбинський). 8. У березні сім погод надворі сіє віє крутить мутить рве зверху лє знизу мете (Нар. творчість). 9. Всі і прадід і дід і батько з матір'ю прожили свій вік нещасливо кожен по своєму (О. Довженко). 10. Всюди на куцах на деревах на дахах блищав іній.

6. Скласти речення, добираючи до поданих груп слів узагальнювальні слова. Пояснити розділові знаки.

1. Коло, трикутник, ромб, квадрат. 2. Гігієна, хірургія, травматологія. 3. Іменник, прикметник, числівник, займенник. 4. Футбол, хокей, волейбол, баскетбол. 5. Телефон, магнітофон, телевізор.

7. Скласти речення, у яких подані словосполучення виступали б у функції узагальнювальних слів.

Явища природи, розділові знаки, сучасні письменники, офіційні документи, лікарські рослини.

8. Записати текст, розставляючи розділові знаки. Підкреслити однорідні члени, пояснити пунктуацію.

Кома і крапка найдавніші розділові знаки. Вони з'явилися у друкованих книгах у кінці XVI століття.

Слово "кома" прийшло до нас з латинської мови і означає "відсікаю" "відділяю". Крапка це переклад з латинської "пунктум". Від цього слова утворилися такі найменування пункт пунктир пунктуація пунктограма. Тире слово французьке означає "тягти". Апостроф наймолодший знак нашого письма. Його назва походить з грецької мови і означає "кривий" "зігнутий" "повернутий".

9. Відредагувати речення з однорідними членами.

1. Око вабили блакитні ромашки, троянди, нарциси. 2. Тато придбав дитячі спортивні костюми, яблука, лимони. 3. На Одещині милують око виноградні сади й оселі. 4. Народ вірить і поважає Тараса Шевченка. 5. Ми знайомимося і вивчаємо передовий досвід учителів. 6. Наукова робота вимагає вмілого добору і тонких спостережень над мовними фактами. 7. Фабрика освоїла випуск дитячого, жіночого і вовняного одягу. 8. Студенти зібралися на зборах поговорити і щоб вирішити з дисципліною. 9. Керівники делегації відвідали Женеву і Вашингтон, Великобританію й Китай. 10. У театрі ми зустріли Ольгу з Миколою та їхню Наталочку з косичками.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 17

ТЕМА: Відокремлені члени речення і культура мовлення

Теоретичні питання

1. Відокремлені узгоджені та неузгоджені означення, пунктуація при них.
2. Відокремлені поширені та непоширені прикладки, розділові знаки при них.
3. Відокремлення обставин, пунктуація при них.
4. Відокремлені додатки, розділові знаки при них.
5. Уточнювальні слова і звороти у простому реченні, пунктуація при них.
6. Стилiстичні особливості речень, ускладнених відокремленими та уточнювальними членами речення. Типові помилки.

Література

1. Бевзенко С. П. та ін. Сучасна українська мова. Синтаксис. – К., 2005. – §§ 56–60.
2. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 274–279.
3. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – К., 2008. – §§ 72–73.
4. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мови. – К., 1995. – С. 194–204.
5. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§ 186–190.
6. Український правопис. – К., 2000. – С. 136–138.
7. Фурдуй М. І. Українська мова. Практикум з правопису. – К., 2004. – С. 107–110, 112–116.
8. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 685–691.

Практичні завдання

Виконати вдома

1. Переписати, розставляючи необхідні розділові знаки. Підкреслити відокремлені й невідокремлені означення, визначити способи їх вираження.
  1. *Пройшла гроза прозора і висока. Встає гілля налите свіжим соком (А. Малишко).*
  2. *Спить степ повитий серпанком літньої ночі.*
  3. *Дійшли до зарослого ряскою і засипаного опалим листям озера.*
  4. *Покинута людьми на довгі дні дорога помирає в бур'яні (Д. Павличко).*
  5. *Укритий пилом далеких доріг він повертався додому.*
  6. *Тьмяно блищали наповнені*

дощовою водою колії. 7. Земля спала припорошена рясними снігами. 8. Підійшли до річки повитої серпанковим туманом. 9. Одягнена в біле плаття вона була схожа на квітучу вишеньку. 10. Зайшов молодий хлопець високий з руським волоссям.

2. Записати речення, розставляючи необхідні розділові знаки; підкреслити приклади та означувані ними слова.

1. Вона несла в руках польові ромашки маленьке біле диво. 2. Марійн син капітан дальнього плавання прибув до материного дому. 3. Старший викладач кафедри Литовченко веде цікавий гурток з психодіагностики. 4. Феофан Прокопович ректор Києво-Могилянської академії був видатним оратором. 5. Як творець Шевченко відомий далеко за межами України. 6. У свідченнях сучасників Іван Франко постає як людина високоосвічена, широко обізнана. 7. Через село йшло військо піхота і танки. 8. Діти люблять різні казки про лисичку-сестричку, про тісну рукавичку, про вовка-сіромаху ще й про зайця-бідолаху. 9. Досвідчений учитель він знаходив підхід до важких підлітків. 10. Іменник як частину мови вивчають ще в початковій школі.

3. Переписати речення, ставлячи, де необхідно, коми. Підкреслити відокремлені обставини.

1. Він убіг до кімнати потираючи руки. 2. На тротуари листя лине не тратячи на літ зусиль і пролітаючи машини здійснюють жовту заметіль (В. Сосюра). 3. Ніжно дзвеніла над ним хвоя смерек змішавшись з шумом ріки (М. Коцюбинський) 4. Поснідавши батько зібрався в дорогу. 5. Нічого сидіти склавши руки. 6. По вулиці ідуть співаючи дівчата. 7. Тихий сон стуляє вії розігнавши давні мрії і втопивши їх в журбі (Г. Чупринка). 8. Він сидів замислившись. 9. Вони бігли не чуючи ніг під собою. 10. Діти читали казку а прочитавши почали малювати її героїв.

4. Записати речення, ставлячи необхідні розділові знаки. Підкреслити відокремлені додатки.

1. Там замість житечка в теплеє літечко терен зацвів (Г. Чупринка) 2. Він любив кожну пору року окрім зими. 3. На відміну від інших грецьких полісів-республік Босфор був рабовласницькою монархією. 4. Людина крім здатності мислити може відчувати різні емоції та виражати їх. 5. За винятком маленької дівчинки на лужку ніхто не грався. 6. Боявся всього на світі навіть тіні своєї. 7. Поряд з фаховими дисциплінами студенти-психологи вивчають інформатику математику валеологію. 8. Крім щастя в житті людському є горе біда страждання розпач тривога біль душі (В. Сухомлинський).

Аудиторна робота

1. Записати речення, підкреслити узгоджені та неузгоджені відокремлені означення і пояснювані ними слова. Пояснити розділові знаки.

1. Перший промінь сонця, теплий і ясний, зазирнув до мене в кімнату. 2. Місто, умите вранішнім дощем, сяло чистотою. 3. Зовсім знесилені, ми швидко заснули. 4. Заглиблена у спогад, мати не почула, як рипнули двері. 5. Він, засмучений розлукою, не висловив ні слова. 6. Андрій озирнувся і побачив серед гурту дівча, в довгому форменому платті, з чистими, трохи сполоханими очима (Г.Тютюник). 7. Райдуга стояла дугою в небі, далека і недосяжна. 8. Брянський, з туго перетягнутим станом, з білявою пишною чуприною, стоїть, облитий променями призахідного сонця (О. Гончар). 9. Сірий степ, припорошений пилом, збігає на південь. 10. Знесилений, кінь зупинився.

2. Трансформувати речення так, щоб невідокремлені означення стали відокремленими і навпаки. Пояснити розділові знаки.

1. Під ногами шелестять густі пахучі трави. 2. Настав довгожданий ранок, теплий і прозорий. 3. По сірому небу пливли налиті дощем хмарини. 4. До скелі тулилися хатинки, зложені з дикого каміння. 5. Зігріта теплом земля вкривалася ніжною травною.

3. Скласти речення, використовуючи подані слова і словосполучення як відокремлені означення. Обґрунтувати розділові знаки.

Ясний від сонця, оповита тишею, безкрає і спокійне, облита місячним сяйвом, утомлені від подорожі, укриті снігом, ніжна і прозора, умиті росною, у вишитій сорочці, з великими сірими очима.

4. Записати речення, підкреслити відокремлені прикладки та означувані слова. Пояснити розділові знаки.

1. На огорожі плелася іпомея – кручені паничі. 2. Ягель, або оленячий мох, росте переважно у тундрі. 3. Інфузорія, тобто туфелька, є представником одноклітинних мікроорганізмів. 4. І тільки місяць, високе холодне світило, супроводжував подорожніх. 5. Біля озера зустрілася нам струнка чорнокоса дівчина – галичанка. 6. Андрій, капітан дальнього плавання, приїхав у відпустку. 7. На килимі гралася маленька Юля – мамина доня. 8. Йому, справжньому художнику, потрібно було весь час творити. 9. Декан факультету педагогіки та психології професор Рацул А. Б. виступив перед студентами. 10. Доктор філологічних наук, професор Плющ М. Я. написала новий підручник з української мови.

5. Перебудувати речення, щоб іменна частина складеного присудка стала відокремленою прикладкою.

1. Мова – одна з таємниць світу. 2. Рідна мова – найбільша духовна коштовність. 3. Синоніми – одна з ознак багатства мови. 4. Веснянки – різновид календарно-обрядової поезії. 5. Буквар – початковий посібник для навчання грамоти.

6. Поширити речення відокремленими означеннями і прикладками.

1. Люблю пташиний щебет у саду. 2. Над річкою сходило сонце. 3. З

- мокрих дерев скапувала вода. 4. Він уповільнив ходу. 5. Діти співали пісню. 6. Оксана вчиться в педагогічному університеті.
7. Перекласти українською мовою, звернути увагу на переклад дієприкметникових зворотів.
- 1. Пламя перебежало на хвою и, раздуваемое ветром, быстро разгорелось. 2. По пыльной дороге, ведущей садами, тянулись скрипучие арбы, верхом нагруженные черным виноградом. 3. Вспоминается что-то сохранившееся в памяти еще с детских лет. 4. Лошади, вытянувшие черные головы, и всадники, согнувшиеся над ними, показались на мгновение на белом фоне неба.*
8. Записати речення, розставляючи пропущені розділові знаки; підкреслити відокремлені обставини і додатки.
- 1. Я на гору круту крем'яную буду камінь важкий підіймать і несучи вагу ту страшную буду пісню веселу співать (Л. Українка). 2. Об'єднавшись воєдино і згуртувавши розпорошені сили слов'янські племена поклали початок могутньої держави. 3. Затаївши дихання ми слухали спів соловейка. 4. Я пишу добре все обдумавши. 5. Незважаючи на складну ситуацію ми з оптимізмом дивимося у майбутнє. 6. Замість відповіді він розсміявся. 7. Крім зарплати батько одержав премію. 8. Всупереч прогнозам синоптиків була ясна сонячна погода.*
9. Скласти речення, уживаючи подані дієприслівники у ролі відокремлених обставин.
- Аплодуючи, слухаючи, скопіювавши, запрошуючи, переконавши, розмовляючи, написавши.*
10. Скласти речення з відокремленими додатками у сполученні з прийменниками *крім, за винятком, замість, наперекір*.
11. Переписати речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Визначити синтаксичну функцію та способи вираження уточнювальних членів речення.
- 1. Тут на березі зеленім ллються пахощі чудові (О. Олесь). 2. Студенти успішно склали екзамени з усіх предметів у тому числі з української мови. 3. Це було літом а саме в жнива. 4. У центрі міста за невисоким парканом стоїть старий корпус університету. 5. Леся навчилася грамоти дуже рано в чотири роки. 6. Там на полонині живе тиша й спокій. 7. Душу або внутрішній світ людини пізнаєш за її вчинками. 8. Писати з граматичними помилками тобто не засвоїти правила правопису соромно для сучасної освіченої людини. 9. Бліде майже біле обличчя Марії виказувало її стан. 10. Культура мови вчителя причому не лише філолога залежить від його професійної підготовки у вузі.*
12. Скласти речення, використовуючи подані словосполучення як уточнювальні члени.

До сходу сонця, на березі Чорного моря, найближчою дорогою, особливо українська мова, тобто наука про душу, під час канікул, зокрема педагогіка, у тому числі студенти університету, о десятій годині, ранньою весною.

13. Відредагувати речення.

1. Під'їжджаючи до села, у нього загубився капелюх. 2. Відвідавши концерт хореографічного ансамблю "Пролісок", настрої значно покращився. 3. Оглядаючись назад, у пам'яті зринають незабутні зустрічі. 4. Мені треба написати реферат, зібравши матеріал якнайшвидше. 5. Будучи на Закарпатті, покликання зробило з нього талановитого художника. 6. Закінчивши університет, його призначили на посаду вчителя історії. 7. Перебуваючи в різних куточках України, їх співпраця продовжувалася.

14. Доповнити речення відокремленими членами (означеннями, прикладками, обставинами, додатками, уточнювальними словами).

1. Внизу шуміла річка. 2. На пагорбі росли високі сосни 3. Віталія Кличка знає весь світ. 4. Ми повертались додому. 5. Нарешті вони дісталися Дніпра. 6. Зорі висипали по небу, зійшов місяць. 7. Микола Лисенко любив народні пісні. 8. Синоніми широко використовуються в художній літературі. 9. Михайло Грушевський багато зробив для розбудови незалежної України. 10. Кімната була затишною. 11. В долині виднілися білі хатинки. 12. Уранці Оксану збудила мати. 13. Тут буйно цвіли сади. 14. Відбудеться зустріч із письменником. 15. Сонце сховалося за лісом. 16. Вони поверталися додому.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 18

ТЕМА: Складносурядні та безсполучникові речення і культура мовлення

Теоретичні питання

1. Складносурядні речення.
2. Розділові знаки у складносурядних реченнях.
3. Безсполучникові складні речення.
4. Пунктуація в безсполучникових складних реченнях.
5. Стилїстичні особливості вживання складносурядних та безсполучникових речень.

Література

1. Бевзенко С. П. та ін. Сучасна українська мова. Синтаксис. – К., 2005. –

§§ 54–55, 64–73, 90–93.

2. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 284–292, 309–312.
3. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – К., 2008. – §§ 77–78.
4. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мови. – К., 1995. – С. 209–211, 219–221.
5. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§ 193–198, 214–217.
6. Український правопис. – К., 2000. – С. 139–144.
7. Фурдуй М. І. Українська мова. Практикум з правопису. – К., 2004. – С. 122–124, 129–130.
8. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 732–741, 752–757.

Практичні завдання

Виконати вдома

1. Переписати речення, розставляючи розділові знаки; пояснити їх. Визначити частини складносурядних речень.
  1. *Зеленіють жита і любов одцвіта і волошки у полі синіють (В Сосюра).*
  2. *Де-не-де синіють волошки або кущиться пахучий чебрець.*
  3. *І стеляться обрії милі і вечір в ясній далині і карії очі і рученьки білі ночами наснять мені (А. Малишко).*
  4. *Чи то так сонечко сіяло чи так мені чого було! (Т. Шевченко).*
  5. *Скоро проліски з-під снігу глянуть синіми очима і повіє теплий вітер над розкованим Дніпром (В.Сосюра).*
  6. *Основою вінка були ромашки а поміж ними влітали квітучий любисток.*
  7. *Не то вітер шелестить не то шумлять осінні дощі.*
  8. *Може, квіти зійдуть і настане ще й для мене весела весна (Л. Українка).*
  9. *Настав вечір і повіяло прохолодою.*
  10. *День стояв сірий і важкі хмари висіли низько над землею.*
2. Утворити за поданим початком по 3 речення: 1 – просте речення з однорідними членами; 2 – складносурядне із єднальним сполучником; 3 – складносурядне із протиставним сполучником.
  1. *Сонце уже заходило ...*
  2. *Студенти виконали завдання...*
  3. *Пролунав дзвоник...*
  4. *Виходить місяць із-за хмари...*
  5. *Вітер стих...*
  6. *Співають дівчата...*

Зразок: *Прийшла весна... 1. Прийшла весна і уквітчала чорну землю.*
2. Прийшла весна, і природа знову ожила. *3. Прийшла весна, але все ще було холодно.*
3. Записати речення, ставлячи розділові знаки; пояснити пунктуацію.
  1. *Між вулицями зеленіла трава синіли дзвоники жовтіла кульбаба.*
  2. *Сонце гріє вітер віє з поля на долину над водою гне з вербою червону*

- калину (Т. Шевченко). 3. Грім гримить хліб буде родить (Нар. творчість). 4. Вправо глянеш там шумлять заводи. Вліво глянеш ниви і поля (П. Тичина). 5. В морі я хотів печаль свою втопить я до моря вийшов рано море спить (Д.Павличко). 6. Будемо відверті принципівість не завжди оплачується вдячністю (Б. Олійник). 7. Подивлюся серце защемить. 8. Хочеш їсти калачі не сиди на печі. 9. Ми не лукавили з тобою ми просто йшли у нас нема зерна неправди за собою (Т. Шевченко). 10. Буде правда прийде й віра (М. Стельмах). 11. Свободу ніхто не дає її або беруть або за неї вмирають (Б. Харчук).
4. Написати твір-мініатюру на тему (за вибором), доречно використовуючи складносурядні та безсполучникові складні речення: “Мріє, не зрадь мене”, “Здобувати – не втрачати”, “Що посієш – те й пожнеш”.

Аудиторна робота

1. Підкреслити граматичні основи, визначити складносурядні речення і прості речення з однорідними членами.
1. По саду гуляє вітер, а над садом зоріє осіннє небо. 2. Взимку сонце світить, та не гріє. 3. Чи то праця задавила молодую силу, чи то нудьга невсипуца його з ніг звалила (Т. Шевченко). 4. Тоді був серпень і стояла крута спека. 5. Синє море хвилювалось і кипіло на березі білою піною. 6. Ні далекі зелені гори, ні безкрайні засіяні степи не вабили його. 7. То защебече соловейко, то зазвучить далека пісня. 8. Не тільки батьки, сестра, а й давні друзі давно чекали Петра. 9. Сонце зайшло, і на дворі почало темніти. 10. Не то осінній вітер шумів, не то сипав дрібний дощ. 11. То мати гукає, то шепоче, виряджаючи сина в дорогу. 12. Чи то вітер, чи подорожній стукає у шибку.
2. Утворити з простих речень складносурядні.
1. Вітер стих. Завірюха не втихомирювалась. 2. Закінчується березень. Тепло ще не пахне. 3. Надходив вечір. За столом зібралася вся родина. 4. По небу бігли хмарки. Виглядало сонце. 5. Надворі чулася розмова. З хати ніхто не виходить. 6. Не цвітуть квітки зимою. Дерев не шумлять.
3. Записати речення, ставлячи необхідні розділові знаки. Пояснити пунктуацію в складносурядних реченнях.
1. І знову цвітуть дерева і зеленіє луг. 2. Чи то настане нічка темна чи то веселий день шумить (Л. Глібов). 3. А мати хоче научати та соловейко не дає (Т. Шевченко). 4. Не то осінні води шуміли збігаючи в Дунай не то вітер бився у проваллі. 5. Тільки невсипуце море шумить здалеку та зорі тремтять на небі. 6. Зима летіла над землею і от весна і все в цвіту (В. Сосюра). 7. Дощило і в повітрі віяло прохолодою. 8. Хвилина ще і схід розпише в сліпучі барви небосхил (М. Масло). 9. Десь коні ржуть і глухо грають сурми (Л. Костенко). 10. Степ і вітер. Степ і

- тиша. 11. То бува дощ холодний січе то бува вітер проймає до кісток. 12. Блискавка блисне й камінь трісне (Нар. творчість).*
4. Утворити складносурядні речення за поданими схемами.
1. [ ], але [ ].	2. Не тільки [ ], а й [ ].
3. Не то [ ], не то [ ].	4. [ ] – і [ ].
5. Або [ ], або [ ].	6. [ ] і [ ].
5. Визначити правильний варіант пунктуаційного оформлення поданих речень; обґрунтувати.
1. *Дощі минули – і нема. Дощі минули і нема.*
  2. *Сонце зайшло і надворі почало темніти. Сонце зайшло, і надворі почало темніти. Сонце зайшло – і надворі почало темніти.*
  3. *Чи прийде щаслива зустріч і чи далеко вона? Чи прийде щаслива зустріч, і чи далеко вона?*
  4. *Усе зраділо, зустрічаючи день; і день зрадів, ясний, теплий, погожий. Усе зраділо, зустрічаючи день, і день зрадів, ясний, теплий, погожий.*
  5. *Ані птиця не летіла, ані вітер не віяв. Ані птиця не летіла – ані вітер не віяв.*
  6. *На узліссі зеленіла перша травичка, і цвіли проліски. На узліссі зеленіла перша травичка і цвіли проліски.*
6. Перебудувати, де можливо, складносурядні речення в безсполучникові.
1. *Люблю весну, та хто її не любить на цій чудесній, радісній землі (В. Сосюра).*
  2. *Літа ніколи не повертаються до людини, а людина завжди повертається до своїх літ.*
  3. *Ще в заметеній снігом землі спить цілий світ, але в тому невидимому, потаємному світі вже починаються зміни (Є. Гуцало).*
  4. *Ще одна мить – і небесне світило потонуло край неба.*
  5. *Всім серцем любіть Україну свою, і вічно ми будемо з нею (В. Сосюра).*
7. Прочитати речення, обґрунтувати вживання розділових знаків. Перебудувати безсполучникові речення в складносурядні чи складнопідрядні.
1. *Падає листок з берези, капують роси з гілля (О. Олесь).*
  2. *Сіли перепочити і раптом почули: хтось гукає в лісі.*
  3. *Читаю книжку – думаю своє (Д. Головка).*
  4. *Подивилась ясно – заспівала скрипка (П. Тичина).*
  5. *Гаї шумлять – я слухаю. Хмарки біжать – милуюся (П. Тичина).*
  6. *Рада б зірка зійти – чорна хмара заступає (Нар. творчість).*
  7. *Умовк Кобзар, сумуючи: щось руки не грають (Т. Шевченко).*
  8. *Забудеш рідний край – тобі твій корінь всохне (П. Тичина).*
  9. *Хлопці змокли – нитки сухої не було.*
  10. *З календаря зірвали ми листочок і бачимо: вже березень настав.*
  11. *Посієш вчасно – збереш рясно (Нар. творчість).*
  12. *Бачу здалека: хвиля іскриста грає по синьому морю (Л. Українка).*

8. Утворити від поданих простих речень складні безсполучникові.
- 1. Зійшло сонце. 2. З дерев опадало листя. 3. Настали теплі весняні дні. 4. Проїшов дощ. 5. Ми зупинилися. 6. На луках усе цвіло. 7. Починало світати. 8. У небі загриміло.*
9. Перебудувати сполучникові речення у безсполучникові, пояснити розділові знаки.
- 1. Усі знали, що в минулому їх командир був будівельником. 2. На заході прояснилося, і крізь хмари проглянуло сонце. 3. Людям давно відома одна чудова істина, що тільки велика мета породжує велику енергію. 4. Щоб багатство мати, треба добре працювати. 5. Як у травні дощ надворі, то восени хліб у коморі. 6. Коли зійшло сонце, селяни були вже в полі. 7. Вітер дихнув, і зашелестіли листочки. 8. Ми успішно склали екзамен, тому що добре підготувалися. 9. Раптом чую, як хтось мене доганяє. 10. Матроси спали на палубі, бо внизу було жарко.*
10. Переписати речення, ставлячи розділові знаки. Пояснити пунктуацію.
- 1. Гасло полум'я на заході дотлівало червоні хмарки займалися подекуди ясні зорі (І. Нечуй-Левицький). 2. Защебетав соловейко пішла луна гаєм (Т. Шевченко). 3. Ще сонячні промені сплять досвітні огні вже горять (Л. Українка). 4. Подивлюся серце зацемить. 5. Я знаю ми зустрінемось з тобою. 6. І я збагнув оце ж і є мета яка веде нас у людському морі (М. Руденко). 7. Сіли перепочити і раптом помітили хтось до них іде. 8. Садок вишневий коло хати хрущі над вишнями гудуть (Т. Шевченко). 9. Дерево міцне корінням людина горінням (Нар. творчість). 10. Далеко на сході стало червоніти небо сонце сходило.*
11. Зробити пунктуаційну правку поданих речень, пояснити.
- 1. Ми поспішали додому; починалася буря. 2. Минали роки: підростали діти. 3. З високого берега видно – маленький човен бореться з хвилями. 4. Зробив діло, гуляй сміло. 5. Літо було в зеніті – гули на квітах бджоли, достигали яблука. 6. Любіть книгу; вона відкриє вам незнайомі світи. 7. Дощ перестав: усі вийшли на вулицю. 8. Очевидно, буде холодно, вітер віє з півночі.*

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 19

ТЕМА: Складнопідрядні речення і культура мовлення

Теоретичні питання

1. Складнопідрядні речення.
2. Пунктуація в складнопідрядних реченнях.
3. Стилістичні особливості вживання складнопідрядних речень.
4. Паралельні синтаксичні конструкції.

Література

1. Бевзенко С. П. та ін. Сучасна українська мова. Синтаксис. – К., 2005. – §§ 74–89.
2. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 293–306.
3. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – К., 2008. – § 78.
4. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мови. – К., 1995. – С. 212–217.
5. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§ 199–213.
6. Український правопис. – К., 2000. – С. 139–143.
7. Фурдуй М. І. Українська мова. Практикум з правопису. – К., 2004. – С. 125–127.
8. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 741–752.

Практичні завдання

Виконати вдома

1. Переписати речення, ставлячи розділові знаки; визначити головну і підрядну частини.
  1. *Щоб зовсім прогнати сон я почав розгадувати сканворд.*
  2. *Хмари опускалися все нижче так що все важче ставало дихати.*
  3. *У долині де білили хатки ми побачили буяння квітів у садах.*
  4. *Ми працюю любимо що в творчість перейшла (М. Рильський).*
  5. *Незважаючи на те що було дуже рано батько зібрався в дорогу.*
  6. *Мій час пливе собі так тихо-тихо як по ставку пливе листок сухий (Л. Українка).*
  7. *Я придивлявся чи не залишилось якогось сліду.*
  8. *Окрім краси суму що промовляє до людського серця верба дарує багато корисного (Д. Павличко).*
  9. *Славен той кого назвали другом (Н. Півторацька).*
  10. *Благословен той день і час коли прослалась килимами земля яку сходяв Тарас малими босими ногами (М. Рильський).*
2. Записати синонімічні варіанти поданих речень.
  1. *Намагаючись виправдати довіру споживачів, підприємство випускає на ринок нову серію побутової техніки.*
  2. *Охоронець пройшовся яскраво освітленим коридором.*
  3. *При відмові керівника прийняти вас на роботу за направленням центру зайнятості ви повинні повідомити про це центр зайнятості.*
  4. *Демонстрація представлених на конкурс фільмів відбулася в столичному будинку кіно.*
  5. *Він тримав у руках лист, який щойно одержав з ранковою поштою, і думав, що це має означати.*

Зразок: *Вступаючи до педуніверситету, він знав, що буде психологом. – Коли він вступав до університету, то знав, що стане психологом.*
3. Виписати із художньої літератур п'ять складнопідрядних речень різних типів.

Аудиторна робота

1. На основі поданих простих речень скласти складнопідрядні різних типів.
1. Вдалині виднілися гори. 2. Сонце вставало з-за лісу. 3. Добре слово повинно жити в душі людини. 4. Люблю я свій рідний край. 5. Він знав... 6. Там блищить Дніпро в оксамитових берегах. 7. Ні не умре ніколи мова. 8. Надходив вечір. 9. Знову прилетіли лелеки. 10. Сад зацвів.
2. Дописати прислів'я, утворюючи складнопідрядні речення. Прокоментувати розділові знаки..
1. Хто людям бажає... . 2. Треба нахилитись .... 3. Не копай іншому яму .... 4. Де народився... . 5. Не такий страшний чорт.... 6. Що посієш.... 7. Не клади пальця в рот.... 8. Крутиться.... 9. Легше десятьом подарувати.... 10. Голова не для того.... 11. Куди кінь з копитом.... 12. Як добре дбаєш....
3. Дати відповіді на питання, вживаючи складнопідрядні речення.
1. Чим відрізняються односкладні речення від двоскладних? 2. Які речення називаються неповними? 3. Коли у мові вживаються епітети? 4. Які слова називаються синонімами (антонімами)? 5. Чому слово Біблія пишеться з великої літери? 6. Який план називається простим? 7. Для чого пряма мова береться в лапки? 8. Які звуки називаються голосними?
4. Замінити прості речення з відокремленими членами складнопідрядними.
1. Студенти, заклопотані підготовкою до екзаменів, не пішли на дискотеку. 2. Дорога, загорошена снігом, вилася між пагорбів. 3. Батько, стомлений важкою поїздкою, одразу заснув. 4. Широкий степ, вигорілий на сонці, тягнувся на багато кілометрів. 5. На стіні висів портрет Т. Шевченка, оздоблений рушником. 6. Вивчаючи напам'ять вірш, намагайтесь запам'ятати і розділові знаки в ньому. 7. Готуючись до занять систематично, студенти успішно складають екзамен. 8. Зайшовши до аудиторії, викладач відмітив у журналі відсутніх. 9. Туристи, побачивши село, прискорили кроки. 10. Повернувшись додому, ми довго згадували чудову подорож.
5. Записати речення, ставлячи розділові знаки. Пояснити пунктуацію.
1. Не знаю я що буде після нас. 2. Страшні слова коли вони мовчать. 3. Розпитаю як справи у сосен і звірів і птиць. 4. Моєму серцю снилися ти як морю сняться урагани. 5. Пишіть листи і надсилайте вчасно коли їх ждуть далекі адресати. 6. І як важкі повільні бегемоти машини йшли по фарі у воді. 7. Вечірнє сонце дякую за всіх котрі нічим не осквернили душу. 8. Котра дівчина чорні брови має то тая дівчина усі чари знає. 9. Така краса висока і нетлінна що хоч спинись і з Богом говори. 10. Життя це оббирання реп'яхів що пазурами уп'ялися в душу. 11. Куди б мене життя не прихилило я все одно до тебе повернусь.

(Із творів Л. Костенко)

6. Записати синонімічні варіанти поданих речень

1. Твори переможців конкурсу на кращій віри, відібрані авторитетним журі, вийдуть у світ окремою книжкою. 2. По закінченню Художнього інституту Ігор Шаповалов продовжує наукову роботу, викладає у мистецьких закладах. 3. Побачивши хлопців, баба Параска замовкла і винувато опустила очі. 4. Ми пройшли до офісу, що містився тут-таки, в приміщенні аеропорту. 5. Критерії визначення моральної шкоди законодавчо встановлені Цивільним кодексом України.

7. Відредагувати речення.

1. За неправильні дії касира автостанції просимо вибачення, які надалі повторюватися не будуть. 2. Прошу дати дозвіл побудувати гараж для моєї жінки на машину, котра проживає разом зі мною. 3. Заготскот приймає свиней від індивідуальних здавачів, які мають вищу і середню вгодованість. 4. Направляється Шевчукова для проходження медичної комісії, яка буде працювати вихователем. 5. В кінотеатрах міста буде демонструватися фільм “Комісар” в постановці О. Аскольдова, який більше 20 років пролежав на полиці. 6. Жінка, яка вступила у повторний шлюб з чоловіком, який має двох дітей віком до 12 років, які нею не усиновлені, не має права на додаткову відпустку.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 20

ТЕМА: Пряма та непряма мова і культура мовлення. Звертання

Теоретичні питання

1. Пряма мова і слова автора.
2. Пряма і непряма мова. Заміна прямої мови непрямою.
3. Діалог. Цитати.
4. Стилiстичні функції речень із прямою, непрямою мовою. Розділові знаки при прямій, непрякій мові.
5. Звертання, його стилістичні функції.

Література

1. Бевзенко С. П. та ін. Сучасна українська мова. Синтаксис. – К., 2005. – §§ 54–55, 103–108.
2. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. – К., 1987. – §§ 280–283, 316–318.
3. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – К., 2008. – §§ 75, 80.

4. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мови. – К., 1995. – С. 205–206, 225–230.
5. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000. – §§ 191, 224–229.
6. Український правопис. – К., 2000. – С. 132–135, 153–155.
7. Фурдуй М. І. Українська мова. Практикум з правопису. – К., 2004. – С. 117–120, 137–139.
8. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 691–694, 764–770.

Практичні завдання

Виконати вдома

1. Переписати речення з прямою мовою, ставлячи необхідні розділові знаки. Скласти схеми речень, використовуючи умовні позначення:

П, п – пряма мова; А, а – слова автора.

1. Чого зажурився мій любий козак питає дівчина вродлива (Л. Українка). 2. Ти не турбуйся говорю я мамі. Моя ти рідна в мене добре все (Р. Гамзатов). 3. Взяла зілля поклонилась спасибі бабусю (Т. Шевченко). 4. Хочете побачити нічну фіалку запитала захоплено дівчина ходімо (К. Мотрич). 5. Казав пан кожух дам та слово його тепле (Нар. творчість). 6. Я думала весна настала дарунки всім несе вона (Л. Українка). 7. І я кажу спасибі долі в Парижі в Римі в Будапешті (Л. Костенко). 8. Коли в тебе гнів на душі дивись на соняшниковий цвіт він заспокоює казав мені колись дідусь (К. Мотрич).

2. Оформити цитату різними способами.

Найбільше й найдорожче добро в кожного народу – це його мова (Панас Мирний).

3. Скласти по 2 речення з поданими словами, уживаючи їх у ролі підмета і звертання: *земля, край, народ, зоря, учитель.*
4. Написати міні-твір на будь-яку тему (за вибором), використовуючи одну з цитат: *“Ясність – головне достоїнство мови” (Аристотель), “Сім’я – один із шедеврів природи” (В. Шевчук), “Єдина справжня розкіш – це розкіш людського спілкування” (А. Сент-Екзюпері), “І чужому наuczайтесь, й свого не цурайтесь” (Т. Шевченко).*

Аудиторна робота

1. Переписати, розставляючи розділові знаки. Обґрунтувати пунктуацію при прямій мові.

1. Життя в неволі нічого не варте відказав Максим. Краще смерть! (І. Франко). 2. Пам’ятаю казали мені мати цей світ як маків цвіт зранку

цвіте до вечора опадає (О. Довженко). 3. Роби добро казала мати і чисту совість не віддай за шмати (Д. Павличко). 4. Я подумав тоді тіні коротшають так само непомітно як і людське життя (Г. Тютюнник). 5. Ніщо так не красить людину як натхнення подумала Ярослава (О. Гончар). 6. Все все ми віддаємо тобі Батьківщино промовив він раптом якимсь дивним голосом ні до кого. Все! Навіть серця (О. Гончар).

2. Замінити речення з прямою мовою на речення з непрямою мовою.

1. *“Сьогодні буде дощ”, – сказав батько, поглянувши на небо.*

2. *“Мамо, а чи не принесли б Ви мені узвару”, – звернувся син до матері.*

3. *Командир наказав: “Слідкуйте за дорогою”. 4. “Земля найкраще пахне восени”, – говорив сам до себе Микола. 5. “Не кидайся хлібом, – говорив дідусь, – він святий”.*

3. Визначити репліки діалогу і записати їх відповідно до правил оформлення діалогу в друкованих текстах, уживаючи необхідні розділові знаки.

Ось глянь сюди промовив Яків дивлячись на небо. Он бач на небі зорі. А що там над тими зорями? Там інші зорі. Ну а за іншими? Там знов зорі. Немає краю. Зорі та й зорі а краю немає? Немає краю. От штука! Яків зітхнув і замовк (С. Васильченко).

4. Відредагувати речення. Пояснити правку.

1. *Редактор попросив новенького, що ти розкажи трохи мені про себе.*

2. *Пасажир запитав у провідника, чи скоро ви подасте мені чай.*

3. *Вчителька сказала дітям, що тепер ходімо на подвір'я і посадимо квіти.*

4. *Майстер звернувся до будівельників, що берімося до діла.*

5. *Юнак гукнув товаришам, що я скоро буду.*

5. Дописати до слів автора пряму мову, уживаючи різні способи її оформлення.

1. *Дівчина сказала.* 2. *Євген здивовано вигукнув.* 3. *Мати порадила дочці.* 4. *Студенти вирішили.* 5. *Перехожий запитав.* 6. *Викладач повідомив.*

6. Подані цитати оформити відповідно до правил, ставлячи розділові знаки.

1. *Слово перше дзеркало духу казав Петрарка а дух не останній водій слова.* 2. *Кожен українець повинен знати хоч одну-дві чужі мови зазначав Б. Грінченко і вчити змалечку того своїх дітей.* 3. *Панас Мирний писав найбільше усього славиться і шанується поміж людьми той народ у якого мова широко розвинута і збагачена творами всякого письменства.* 4. *Краща у світі мета стати хорошою людиною зауважував Цицерон.* 5. *Український філософ Г. Сковорода стверджував шукаємо щастя по країнах а воно скрізь і завжди з нами.*

7. Записати слова у кличному відмінку.

Студенти, юнак, дівчина, панна Інна, Анатолій Борисович, Леся Григорівна, пан директор, вельмишановний голова Вченої ради, добродій, коханий, красуня, бабуся, хлопець, учитель.

8. Перебудувати речення та, щоб підмет став звертанням.

1. Зоря вечірня сходить над горою. 2. Пісня лине над майданом. 3. Місяць світить згори. 4. Гаї шумлять зеленими кронами. 5. Вітер розвіяв хмари. 6. Сергій приніс цікаву книгу. 7. Ольга купила квіти. 8. Абітурієнти знайомилися з університетом.

9. Переписати речення, розставляючи розділові знаки. Визначити, якими частинами мови виражені звертання.

1. Зоре моя вечірняя Зійди над горою (Т. Шевченко). 2. О рідне слово хто без тебе я (Д. Павличко). 3. Тебе я земле всю сходяв до краю (П. Воронько). 4. Ой забула б я мій милий і горе і зраду (Нар. творчість). 5. Прийди весно прийди красна (Нар. творчість). 6. Учітеся брати мої думайте читайте (Т. Шевченко). 7. Шановні друзі Вітаю вас зі святом. 8. Вставай хто живий в кого думка повстала (Л. Українка). 9. Тобі кохана й пролісків не треба вони цвітуть під віями у тебе (К. Дрок). 10. Мовчи серце Стань твердим як креміль (А. Шиян).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 21

ТЕМА: Редагування текстів.

Підсумкова модульна контрольна робота

Виконати вдома

1. Відредагувати текст за зразком.

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка – ведучий вищий навчальний заклад Центральної України. Сьогодні в КДПУ навчається майже 6 тисяч студентів. Навчально–виховний процес забезпечують 402 викладачів, серед них – 24 докторів наук, професорів, 187 кандидатів наук, доцентів.

В університеті функціонують магістратура, аспірантура та докторантура, видаються сучасні підручники, посібники, збірники вправ, методичні рекомендації, конспекти лекцій, плани практичних занять, пишуться словники.

2. Повторити теоретичний матеріал (див. Теми № 1–20).

3. Підготуватися до підсумкової модульної роботи.

ЗРАЗОК РЕДАГУВАННЯ ТЕКСТУ

1. Текст: *До заяви прикладається: атестат, справка з місця роботи, виписка з протоколу зборів трудового колективу, п'ятидесятитисячний чек*

на оплату навчання, копії всіх нужних документів.

2. Аналіз помилок:

а). Лексичні

Прикладається – додається: неправильно вибрано слово з синонімічного ряду, що зумовлено незнанням лексичного значення слова.

Справка – довідка, виписка – витяг, нужних – необхідних: вживання російських слів, зумовлено впливом російської мови.

б). Морфологічні

П'ятидесятитисячний – п'ятдесятитисячний: ненормативне відмінювання числівника сімдесят, зумовлено незнанням норм української мови, впливом російської мови. У цьому тексті потрібно вказати суму цифрою.

в). Синтаксичні

Чек на оплату навчання – чек для оплати навчання: неправильне вживання прийменника, зумовлено незнанням норм вживання прийменників з певними відмінковими формами іменників.

г). Стилістичні

Копії всіх потрібних документів

Запропонований текст належить до офіційно-ділового стилю, який вимагає точності у викладі думок. Необхідно конкретно вказати, копії яких ще документів додаються до характеристики (наприклад: автобіографії, медичної довідки, довідки з місця проживання).

3. Відредагований текст

До характеристики додаються: атестат, довідка з місця роботи, витяг з протоколу зборів трудового колективу, чек на суму 50 тис. грн. за оплату навчання, копії необхідних документів (автобіографія, медична довідка, довідка з місця проживання).

САМОСТІЙНА РОБОТА

Самостійна робота студентів є обов'язковим складником вивчення курсу “Культура сучасного українського мовлення”.

ПІД ЧАС ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ Й ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ УРАХОВУЄТЬСЯ:

1. Вивчення теоретичних питань до кожної теми.
2. Виконання усіх самостійних (домашніх) завдань до кожного практичного заняття.
3. Самостійна робота над покращенням грамотності: написання диктантів обсягом до 200 слів в окремому зошиті (кількість диктантів залежить від кількості орфографічних і пунктуаційних помилок діагностичного диктанту); опрацювання кожного диктанту за “Українським правописом” (див. *Додаток 2*).
4. Виконання індивідуального самостійного завдання.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ САМОСТІЙНЕ ЗАВДАННЯ

1. Виписати по п'ять прикладів порушення літературних норм (25 прикладів). Подати їх у вигляді таблиці:
  - а) орфоепічні;
  - б) акцентологічні;
  - в) лексичні;
  - г) морфологічні;
  - д) синтаксичні.

Зразок

Помилка	Класифікація помилки	Виправлення
<i>у Ольги</i>	орфоепічна; порушення милозвучності (дві голосні поспіль)	<i>в Ольги</i>
<i>бзнака</i>	акцентологічна	<i>озна́ка</i>
<i>зробити роботу</i>	лексична; вживання однокоренових слів (тавтологія)	<i>виконати роботу</i>
<i>самий краций студент</i>	морфологічна; неправильне утворення простої форми найвищого ступеня порівняння прикметника	<i>найкраций студент</i>
<i>згідно плану</i>	синтаксична; неправильне вживання словоформи	<i>згідно з планом</i>

2. Відредагувати текст із *Додатка 1* за зразком (див. тему № 21). Порядковий номер тексту повинен відповідати порядковому номеру прізвища студента в журналі.

ПИТАННЯ ДО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ТА ЕКЗАМЕНУ

1. Культура мовлення як навчальна дисципліна. Зв'язок з іншими науками.
2. Поняття про мову і мовлення, їх основні функції.
3. Основні комунікативні ознаки культури мовлення.
4. Літературна норма. Типологія мовних норм.
5. Роль культури мовлення в житті суспільства і сучасної людини.
6. Голосні звуки, їх класифікація.
7. Приголосні звуки, їх класифікація.
8. Співвіднесеність приголосних за дзвінкістю-глухістю, твердістю-м'якістю, шиплячістю–свистячістю.
9. Асиміляція приголосних, її різновиди.
10. Подвоєння приголосних.
11. Спрощення груп приголосних.
12. Чергування голосних.
13. Чергування *у – в, і – й*.
14. Чергування приголосних.
15. Зміна приголосних при словотворенні та словозміні.
16. Фонетичні норми.
17. Типи складів.
18. Основні правила переносу слів.
19. Наголос. Характеристика наголосу.
20. Наголос як засіб вираження лексичного і граматичного значень слів.
21. Норми українського наголошування слів різних частин мови.
22. Поняття про орфоепію. Особливості вимови голосних і приголосних звуків.
23. Українська графіка. Співвіднесеність між буквами і звуками.
24. Орфографія. Принципи українського правопису.
25. Правила вживання м'якого знака.
26. Правила вживання апострофа.
27. Уживання великої літери.
28. Написання складних слів.
29. Правопис прислівників.
30. Однозначні й багатозначні слова. Пряме та переносне значення слова. Типи перенесення значення.
31. Омоніми, їх різновиди.
32. Пароніми, їх використання.
33. Синоніми, їх типи і стилістичні функції.
34. Антоніми, їх стилістичні функції.
35. Точність мовлення на лексичному рівні. Порушення лексичних норм (уживання слів у невласливому значенні, плеоназм, тавтологія, оксиморон).
36. Походження української лексики. Власне українські й запозичені слова.
37. Активна і пасивна лексика.
38. Загальноуживані і стилістично обмежені слова.
39. Лексика щодо стилістичного вживання.

40. Чистота мовлення та засоби її досягнення на лексичному рівні.
41. Поняття про фразеологізми.
42. Джерела української фразеології.
43. Стилiстичне використання фразеологічних зворотів.
44. Багатство й образність мовлення.
45. Іменник, його лексико-граматичні розряди, граматичні категорії.
46. Відмінки іменників. Невідмінювані іменники.
47. Особливості вживання відмінкових форм іменників. Можливі помилки.
48. Рід іменників. Нормативність і варіантність у вживанні роду.
49. Число іменників. Особливості використання числових форм.
50. Прикметник. Значення прикметника, його граматичні ознаки.
51. Ступені порівняння якісних прикметників.
52. Особливості вживання ступенів порівняння прикметників. Типові помилки.
53. Правопис прикметників.
54. Стилiстичні ресурси прикметників.
55. Числівник, його значення, граматичні ознаки.
56. Особливості відмінювання кількісних числівників.
57. Відмінювання порядкових числівників.
58. Зв'язок числівників з іменниками. Типові помилки.
59. Займенник і його граматичні ознаки. Правопис займенників.
60. Особливості вживання займенників. Типові помилки.
61. Дієслово, його значення й граматичні ознаки.
62. Категорія виду дієслів.
63. Категорія способу дієслів. Особливості утворення форм способу.
64. Категорія часу дієслів. Особливості використання часових форм.
65. Дієвідміни дієслів. Особові закінчення дієслів I і II дієвідмін теперішнього і майбутнього часу.
66. Безособові дієслова, особливості їх уживання.
67. Дієприкметник, його значення, граматичні ознаки.
68. Активні дієприкметники теперішнього і минулого часу, особливості їх творення і вживання. Можливі помилки.
69. Пасивні дієприкметники, їх творення, особливості вживання.
70. Безособові дієслівні форми на **-но, -то**.
71. Дієприслівник, його значення, способи творення. Типові помилки.
72. Прийменник, його значення. Особливості правопису та вживання прийменників.
73. Сполучник, його значення. Особливості правопису та використання сполучників.
74. Частки, їх значення. Правопис та специфіка вживання часток.
75. Вигуки. Звуконаслідувальні слова. Стилiстичні особливості вживання вигуків.
76. Словосполучення, синтаксичні зв'язки у словосполученні (узгодження, керування, прилягання).
77. Особливості узгодження і керування.
78. Головні члени речення, способи їх вираження.

79. Особливості граматичного зв'язку між підметом і присудком.
80. Тире між підметом і присудком.
81. Порядок слів у реченні. Типові помилки.
82. Поняття про однорідні члени речення. Засоби вираження однорідності.
83. Однорідні та неоднорідні означення.
84. Розділові знаки при однорідних членах речення.
85. Узагальнюючі слова при однорідних членах речення.
86. Стилiстичні особливості речень з однорідними членами.
87. Відокремлені узгоджені та неузгоджені означення, пунктуація при них.
88. Відокремлені поширені та непоширені прикладки, розділові знаки при них.
89. Відокремлення обставин, пунктуація при них.
90. Відокремлені додатки, розділові знаки при них.
91. Уточнювальні слова і звороти у простому реченні, пунктуація при них.
92. Стилiстичні особливості речень, ускладнених відокремленими та уточнювальними членами речення. Типові помилки.
93. Складносурядні речення.
94. Розділові знаки у складносурядних реченнях.
95. Безсполучникові складні речення.
96. Пунктуація в безсполучникових складних реченнях.
97. Стилiстичні особливості вживання складносурядних та безсполучникових речень.
98. Складнопірядне речення.
99. Пунктуація в складнопірядних реченнях.
100. Стилiстичні особливості вживання складнопірядних речень.
101. Паралельні синтаксичні конструкції.
102. Пряма мова і слова автора.
103. Пряма і непряма мова. Заміна прямої мови непрямою.
104. Діалог. Цитати.
105. Стилiстичні функції речень із прямою, непрямою мовою. Розділові знаки при прямій, непрякій мові.
106. Звертання, його стилістичні функції.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

Оцінювання якості знань студентів в умовах організації навчального процесу за кредитно-модульною системою здійснюється шляхом поточного, модульного, підсумкового (семестрового) контролів за 100-бальною шкалою оцінювання, за шкалою ECTS та національною шкалою оцінювання.

Поточний контроль – це оцінювання навчальних досягнень студента (рівень теоретичних знань та практичні навички з тем у змістових модулях) під час проведення аудиторних занять, організації самостійної роботи, на консультаціях (під час відпрацювання пропущених занять чи за бажання підвищити попереднє оцінювання) та активності студента на занятті.

Поточний контроль реалізується у формі опитування, виступів на семінарських заняттях, експрес-контролю, контролю засвоєння навчального матеріалу, запланованого на самостійне опрацювання студентом тощо.

Форми участі студентів у навчальному процесі, які підлягають поточному контролю:

- виступ з основного питання;
- доповнення, запитання до того, хто відповідає;
- участь у інтерактивних формах організації заняття;
- аналіз джерельної та монографічної літератури;
- письмові завдання (тестові, контрольні, творчі роботи тощо);
- самостійне опрацювання тем;
- підготовка тез, конспектів навчальних або наукових текстів;
- систематичність роботи на практичних заняттях, активність під час обговорення питань;
- редагування текстів різних стилів.

Критеріями оцінки є:

усні відповіді:

- повнота розкриття питання;
- логіка викладу, дотримання культури мови;
- емоційність та переконливість;
- використання основної та додаткової літератури;
- аналітичні міркування, уміння робити зіставлення, порівняння, висновки;

виконання письмових завдань:

- повнота розкриття питання;
- цілісність, системність, логічність, уміння формулювати висновки;
- аналіз мовного матеріалу з погляду культури мовлення;
- акуратність оформлення письмової роботи, орфографічна та пунктуаційна грамотність.

Аудиторна робота. Максимальний бал – 5.

5 б. виставляється студентові, якщо він:

- глибоко і докладно відповів на всі питання, поставлені йому викладачем (основні та додаткові);

- уміє самостійно аргументувати всі висунуті ним теоретичні положення;
- ілюструє наведену у відповіді думку прикладами, до того ж не тільки запозиченими з підручника, а й дібраними самостійно;
- уміло використовує теоретичні знання;
- у своїй відповіді виявляє знання обов'язкової і додаткової спеціальної наукової літератури;
- аналізує мовні явища з погляду культури мовлення;
- відповідає виразною і бездоганною літературною мовою (з погляду вимови, наголосу, граматичної побудови і лексичного складу).

4 б. виставляється, якщо студент:

- глибоко і докладно відповідає на всі питання, поставлені йому викладачем;
- уміє самостійно аргументувати основні теоретичні положення, які він викладає у своїй відповіді;
- ілюструє наведені у відповіді думки потрібними прикладами, дібраними самостійно і запозиченими з підручника;
- поєднує теоретичні знання з практичною підготовкою;
- виявляє знання обов'язкової спеціальної наукової літератури, рекомендованої викладачем курсу;
- у його відповіді трапляються окремі незначні помилки, які після зауважень викладача самостійно виправляє;
- відповідає виразною і літературною мовою (з погляду вимови, наголосу, граматичної побудови і лексичного складу).

3 б. виставляється, якщо студент:

- у своїй відповіді виявляє знання і розуміння основного матеріалу курсу, хоч другорядних питань програми та окремих деталей курсу він не засвоїв;
- уміє аргументувати висловлені думки та ілюструє їх потрібними прикладами, проте не виявляє при цьому достатньої самостійності, а обмежується, переважно, наслідуванням підручників та лекцій викладача;
- усієї обов'язкової спеціальної літератури, рекомендованої до курсу, не засвоїв, але із змістом кількох основних праць обізнаний;
- припускається окремих несуттєвих помилок, які виправляє з допомогою викладача;
- припускається незначних мовленнєвих помилок (із погляду вимови, наголосу, граматичної будови і лексичного складу).

2 б. отримує студент, який не засвоїв основного матеріалу курсу загалом або одного з його розділів, якщо він не вміє аналізувати мовні явища, недостатньо знає матеріал підручників і припускається у своїй відповіді значної кількості орфоепічних, граматичних і лексичних помилок.

1 б. ставиться студенту за доповнення до відповідей інших студентів.

Практичні домашні завдання. Максимальна кількість балів – **2**.

2 б. отримує студент, який повністю і якісно виконав самостійну домашню роботу;

1,5 б. отримує студент, який виконав 2/3 домашньої роботи;

1 б. ставиться у разі виконання 2/3 роботи з помилками;

0,5 б. – виконано 1/2 домашньої роботи.

0 б. – не виконано домашньої роботи.

Якщо студент жодного разу не відповідав на практичних заняттях, то він одержує за відповідний поточний контроль 0 балів.

Самостійна робота. Максимальний бал – 5.

5 б. виставляється студентові, якщо він:

- у самостійній роботі виявляє знання обов'язкової і додаткової спеціальної наукової літератури;
- вільно і правильно викладає матеріал на основі теоретичних положень курсу;
- правильно аналізує мовний матеріал з погляду культури мовлення;
- оформлює роботу, дотримуючись орфографічних, пунктуаційних та каліграфічних правил.

4 б. виставляється, якщо студент:

- у самостійній роботі виявляє знання обов'язкової і додаткової спеціальної наукової літератури;
- правильно викладає матеріал на основі теоретичних положень курсу, хоч при цьому у його роботі і трапляються окремі незначні помилки, які після зауважень викладача він самостійно виправляє;
- виявляє меншу самостійність в аргументації й ілюструванні викладених ним положень;
- оформлює роботу, загалом дотримуючись орфографічних, пунктуаційних та каліграфічних правил, однак припускається деяких незначних огріхів, які на якість роботи не впливають.

3 б. виставляється, якщо студент:

- у самостійній роботі виявляє знання і розуміння основного матеріалу курсу, хоч другорядних питань програми та окремих деталей курсу він і не засвоїв;
- уміє ілюструвати теоретичний матеріал потрібними прикладами, проте не виявляє при цьому достатньої самостійності, а обмежується, переважно, наслідуванням підручників та лекцій викладача;
- усієї обов'язкової спеціальної літератури, рекомендованої до курсу, не засвоїв, однак із змістом кількох основних праць обізнаний;
- під час оформлення роботи припускається іноді значних помилок (із погляду орфографії, пунктуації та каліграфічного оформлення самостійної роботи).

2 б. виставляється, якщо студент

- слабо засвоїв основний матеріал курсу;
- припускається у самостійній роботі орфоепічних, граматичних і лексичних помилок;
- не дотримується вимог при оформленні роботи.

1 б. отримує студент, який:

- не засвоїв основного матеріалу курсу загалом або одного з його розділів;
- не вміє аналізувати мовний матеріал;
- припускається у самостійній роботі значної кількості орфоепічних, граматичних і лексичних помилок;
- не дотримується каліграфічного оформлення роботи.

За рішенням кафедри студентам, які брали активну участь у науково-дослідній

роботі – роботі конференцій, студентських наукових гуртків та проблемних груп, підготовці публікацій, були учасниками олімпіад, конкурсів тощо можуть нараховуватися додаткові бали: **до 5**.

Студент, який не з'являвся на заняття (з поважних причин, підтверджених документально), а отже, не мав **поточних оцінок**, має право повторно пройти поточний контроль під час консультацій. На консультаціях студент може відпрацювати пропущені семінарські заняття, захистити реферати, а також ліквідувати заборгованості з інших видів навчальної роботи.

МОДУЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ

Модульний контроль проводиться на останньому занятті модуля. Тривалість виконання модульної контрольної роботи – одна академічна година.

Форми проведення модульного контролю під час вивчення дисципліни «**Культура сучасного українського мовлення**»: комплексна письмова модульна контрольна робота з елементами тестування.

До модульних контрольних робіт допускаються всі студенти незалежно від результатів поточного контролю.

Для проведення модульного контролю розроблено 30 варіантів модульних контрольних завдань. Варіанти завдань для модульного контролю є рівнозначними за трудомісткістю.

За виконання завдань модульного контролю студент отримує **контрольну модульну оцінку** (кількість балів), яка враховується під час розрахунків модульної оцінки:

– максимальна кількість балів – **5**.

У процесі виконання контрольних завдань студент може користуватися лише тими допоміжними матеріалами, визначеними викладачем. Студентові забороняється в будь-якій формі обмінюватися інформацією з іншими студентами та користуватися матеріалами, крім дозволених. За умови порушення студентом правил виконання модульного контролю викладач позбавляє можливості продовжувати виконання контрольних завдань, не перевіряє роботу, робить на ній відповідний запис і оцінює нулем балів. Результати контрольного заходу студента, який не з'явився на нього, також оцінюються нулем балів незалежно від причини.

Результати перевірки МКР доводяться до відома студентів не пізніше, ніж через два робочі дні після їх виконання.

Перескладання МКР допускається в терміни, визначені викладачем, під час поточних консультацій.

Студент, який не з'явився на модульний контроль (незалежно від причини), має право один раз повторно пройти модульний контроль у визначені викладачем терміни під час поточних консультацій.

Підсумкова кількість балів за **модуль** (модульна оцінка) визначається за вибором викладача як:

- *сума балів за всіма формами контролю з додаванням оцінки підсумкової модульної контрольної роботи (тестів) (поточна модульна оцінка + контрольна модульна оцінка = модульна оцінка).*

ПІДСУМКОВИЙ (СЕМЕСТРОВИЙ) КОНТРОЛЬ

З дисципліни «*Культура сучасного українського мовлення*» передбачена така форма семестрового контролю, як *екзамен*, який проводиться наприкінці семестру.

Першим етапом семестрового контролю є визначення підсумкової семестрової модульної оцінки як суми підсумкових модульних оцінок, отриманих за результатами засвоєння всіх модулів.

Підсумкова кількість балів із дисципліни (максимум 60 балів) визначається як сума балів поточного, модульного контролю та відповідає підсумковій семестровій модульній оцінці.

Екзамен – це форма підсумкового контролю для перевірки та оцінювання отриманих студентами знань, умінь і ступеня опанування ними практичних навичок, а також розвитку творчого мислення в межах вимог програм навчальної дисципліни і проводиться під час екзаменаційної сесії.

Оцінювання здійснюється за бальною системою. Форма проведення семестрового контролю – комбінована (усна, письмова).

Екзаменаційна оцінка (кількість балів) визначається за результатами виконання екзаменаційного завдання. Максимальна кількість балів – 40.

ВИМОГИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ДИКТАНТІВ

Норми оцінок контрольного диктанту з української мови

Курс	Оцінка за наявності такої кількості помилок орфографічних і пунктуаційних			
	відмінно	добре	задовільно	незадовільно
I	0/0, 0/1	1/0, 1/2, 0/2, 0/3, 0/4, 1/3, 2/2	1/4, 1/5, 2/5, 3/4, 2/3, 3/3, 3/2, 2/4, 1/6	4/4, 0/8, 1/7, 2/7, 5/0, 5/3, 5/2, 5/1

Під час підрахунку помилок керуються такими вимогами:

1. Помилкою вважається будь-яке відхилення від визначених правил орфографії і пунктуації сучасної української літературної мови. Неправильний перенос слів із рядка в рядок вважається орфографічною помилкою.
2. Орфографічна помилка в тих же словах і на те ж правило вважається однією помилкою, проте орфографічна чи пунктуаційна помилка на одне правило, яке повторюється в різних словах, кожен раз вважається за окрему помилку.
3. Якщо за правилами слово, словосполучення чи речення потрібно виділити комами, а в диктанті таке виділення відсутнє або ж поставлена кома лише з одного боку, то відсутність однієї чи обох комм вважається за одну помилку.
4. Зовсім не враховуються звичайні описки та перестановка букв у слові, але за наявності у диктанті трьох і більше описок оцінку потрібно знижувати на один бал.
5. Не враховується розбіжність у написанні окремих слів у тексті диктанту і в тексті, написаному студентом, якщо такі слова мають подвійне написання у сучасній орфографії.
6. Знижується оцінка диктанту на один бал, якщо робота студента написана неохайно та в ній багато різних закреслень та виправлень. Помилки в тексті диктанту слід не тільки підкреслювати, а й виправляти, виносячи на поля окремі позначки.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. / Н. Д. Бабич – Львів, 1990.
2. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культури українського мовлення. / Н. Д. Бабич – Львів, 2003.
3. Бевзенко С. П. та ін. Сучасна українська мова. Синтаксис. / С. П. Бевзенко. – К., 2005.
4. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. / М. Т. Доленко. – К., 1987.
5. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. / Г. О. Козачук. – К., 2008.
6. Кочан І. М. Культура рідної мови. / І. М. Кочан., А. С. Токарська. – Львів, 1996.
7. Пазяк О. М. Українська мова і культура мовлення. / О. М. Пазяк., Г. Г. Кисіль. – К., 1995.
8. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика. / М. І. Пентилюк. – К., 1994.
9. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 2000.
10. Український правопис. – К., 2000.
11. Фурдуй М. І. Українська мова. Практикум з правопису. / М. І. Фурдуй. – К., 2004.
12. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук – К., 2007.

Допоміжна

1. Антисуржик / За ред. Г. Сербенської. – Львів, 1994.
2. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. / Б. Антоненко-Давидович – К., 1970.
3. Головащук С. І. Українське літературне слововживання. Словник-довідник. / С. І. Головащук. – К., 1995.
4. Коваль А. П. Культура ділового мовлення. / А. П. Коваль. – К., 1974.
5. Коваль А. П. Культура української мови. / А. П. Коваль. – К., 1966.
6. Короткий тлумачний словник укр. мови / За ред. Гринчишина. – К., 1988.
7. Круть Ю. З. Деякі питання культури мовлення й етикету спілкування. / Ю. З. Круть – Кіровоград, 1996.
8. Культура української мови. Довідник / За ред. В. М. Русанівського. – К., 1994.
9. Орфографічний словник української мови / Укл. С. І. Головащук. – К., 1994.
10. Орфоепічний словник / Укл. М. І. Погрібний. – К., 1984.
11. Полюга Л. М. Морфемний словник. / Л. М. Полюга. – К., 1988.
12. Полюга Л. М. Словник антонімів. / Л. М. Полюга. – К.: Радянська школа, 1987.
13. Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української мови. / О. Д. Пономарів. – К., 1992.
14. Сікорська З. С. Українсько-російський словотворчий словник. / З. С. Сікорська. – К., 1985.
15. Словник синонімів української мови. – Т. 1–2. – К., 2000.
16. Словник труднощів української мови / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 1989.
17. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева. – К., 2001.

18. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови. / Г. М. Удовиченко. – У 2-х т. – К., 1984.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. www.litopys.org.ua
2. www.mova.info
3. www.novamova.com.ua
4. www.perekla.kiev.ua
5. www.pravopys.net
6. www.r2u.org.ua
7. www.rozum.org.ua
8. www.nbu.gov.ua
9. www.uk.wikipedia.org
10. www.britannica.com

ТЕКСТИ ДЛЯ РЕДАГУВАННЯ

Текст 1

Моє пропозиція, я рахую, являється самим кращим. Якщо всі будуть так активно приймати участь в обговоренні, то ми не дійдемо до кінця закону навіть завтра вранці. Я хочу сказати наступне. Ніхто на протязі останніх років не втручається в справи мафії, і таке положення далі являється нестерпимим. А треба ж якось врятувати ситуацію

Текст 2

На цій неділі депутати кіровоградської облради зібралися на чергову сесію. Основними на повістці дня були бюджетні питання. Народні обранці згодилися з пропозицією виконкому щодо встановлення обсягів бюджету на наступний рік. Депутати також вислухали інформацію за виконання програми “Центральний регіон України” і дали доручення фінвідділу передбачити фінанси по наданню цільових кредитів.

Текст 3

Рецензія на реферат.

Робота “Зовнішня культура оратора” цікава з точки зору особливостей подачі матеріалу. У ній висвітлено самі важливі якості оратора з допомогою літератури, а також дано власні думки та міркування. Вжито значну кількість науково-популярної літератури. Крім того, використано свій особистий практичний досвід виступу перед аудиторіями.

Реферат можна оцінити оцінкою “добре”.

Текст 4

Визначити сторони світу можна по сонцю. Опівдні, себто в дванадцять годин, сонце знаходиться на півдні. В цей час тіні від предметів бувають найбільш короткими й їхній напрям завжди вказує на північ. В 7 годин ранку сонце буває на сході, напрям завжди вказує на захід. На одинадцятю годину сонце переміститься на захід, тіні в цей час будуть спрямовані на схід.

Текст 5

На внутрішньому колі коробки компаса нанесені поділки, при допомозі яких вимірюються кути між напрямом північного кінця стрілки компаса і напрямом на спостережувані предмети. Повна окружність дорівнює триста шістдесяті градусам. Туристам компас дуже сильно пригодиться у їх походах. Він не дасть змоги заблудитися.

Текст 6

Не можна ні одне свято уявити без квітів. Ні дні народжень, ні ювілеї, ні весілля. А як приємно вській жінці в свято Восьме березня отримати разом з подарунком букет. На нього дарують самі різноманітніші квіти, їхні забарвлення можуть бути кожних тонів й відтінків. Квіти – самий кращий подарунок.

Текст 7

Любий подарунок буде виглядати набагато приємнішим, якщо він підноситься разом з квітами. Невеликий букетик їх можна прикріпити до коробки цукерків або шоколадки. Краще це зробити з допомогою стрічки з шовку, що гармонює по забарвленню з квітами.

В целофані припустимо дарувати букети тільки під відкритим небом, наприклад, при зустрічі на вокзалі або у аеропорту.

Текст 8

Я навчаюся в ПТУ № 9 другий рік. Гордістю училища є спортзал, котрий був зроблений у приміщенні у підвалі руками учнів і викладачів. У ньому прекрасні спортивні обладнання. Зал дуже затишний, на всій підлозі лежить килим для занять по боротьбі. Секція боротьби – одна з самих популярних в училищі. Її відвідує близько шістдесят учнів.

Текст 9

Одна з найбільш старіших і поширеніших наших кімнатних рослин – герань, чи пеларгонія. Найбільш поширені – так звані зональні пеларгонії, котрі вирощують в кімнатах, балконах і клумбах. В них характерні округлі листки з більш темнішою облямівкою. Квіти бувають білі, червоні, рожеві усіляких відтінків. За ними потрібен дбайливий уход.

Текст 10

Морква – рід трав'янистих рослин родини зонтичних. Любий з нас споживає моркву у тому чи другому виді. Відомо близько шістдесят видів її. Вона не тільки вирощується як харчувальний продукт, а і як цінний лікарський засіб. Моркву пропонують лікарі за багатьох хвороб, як засіб для кашлю і засіб для заспокоєння болю. А також з неї виготовляють один з самих корисних вітамінних соків.

Текст 11

За корисність й необхідність фізичних вправ відомо всім. Самий доступний вид фізичних вправ – ходьба. Особливо корисна вона людям, ведучим малоактивний спосіб життя. Ходячи, тренуються м'язи, серцево-судинна і дихальна система. Ходити можна в любую погоду, в любую пору, але краще через 1–1,5 годин після їжі. Людям, котрі хочуть зменшувати вагу, дозволяється виходити на прогулянку зразу по прийманні їжі.

Текст 12

У час відпочинку я і брат багато читали. По вечорам ми ділилися враженнями про прочитане. Я повторював матеріал підручника по англійській мові. У мене по цьому предмету була четвірка, а мені б хотілося мати більш вищу оцінку по ньому, отже довелось попрацювати з цим. Не дивлячись на кілька днів з дощем ми відпочивали весело і цікаво. Навіть не хотілося повертати додому.

Текст 13

Дуже часто ми всією сім'єю гуляли по лісі. В ньому можна було побачити

багато цікавого: й білочку, й їжачків, й других тварин. Нам подобалось слухати співаючих пташок. Мама збирала всякі трави для лікування і сушила потім їх біля свого будиночка. В один день ми ходили збирати суниці. Назбирали її два з половиною літрів. Як ми потім ласували нею!

Текст 14

Ось і настав той день, коли я разом з татом, з мамою і з молодшим братом поїхав на базу відпочинку. Я з татом всякого дня ловив рибу. Це моє улюблене заняття. Саму велику рибу впіймав тато в третій день відпочинку. Мені пощастило не так, як йому. Завжди я ловив меншу рибу, чим тато. Брат не хотів рибалити, він просто сидів в човні і мріяв за щось своє або складав вірші.

Текст 15

Щоб бути сильною й витривалою, людина повинна загартовуватися. Щоденно у всяку погоду гуляйте на свіжому повітрі. Поєднуйте прогулянки з заняттями спортом. Влітку займайтеся плаванням, велосипедом, тенісом та другими видами спорту по своєму вибору, взимку – лижами, ковзанами. Приймайте участь у походах туристів. Загартовується організм, працюючи у саду, городі, ловлячи рибу.

Текст 16

Ялина – хвойне дерево. Замість листя вона має хвоїнки величиною 1-1,5 сантиметрів. Вони розміщені в різних місцях одна від одної і живуть на гілках 5–9 років. Гілочки ялини колючі, густі, нижні досить низько розміщені над поверхнею. Ялина – тіневитривала порода. Вона росте тільки на родовитому, достатньо вологому ґрунті. Живе ялина 200–250 літ, досягаючи у висоту більше сорок метрів. Крона у ялини пірамідального виду. Поширена ця порода хвойних дерев у північних місцях нашої країни.

Текст 17

На вулиці Мистецькій відкрито новий молодіжний клуб “Відпочинок”. Розпочав він свою роботу виступом відомого співака Володимира Ткаченко. У затишній залі зібралося дуже багато людей. Тут не тільки було багато молоді, а й людей похилого та середнього віку. Дехто з їх прийшов з дітьми. Як завжди на таких концертах, атмосфера була особлива. Свою програму співак розпочав однією з самих відоміших своїх пісень. Сподіваємося, що слідуєчі вечори в клубі “Відпочинок” будуть не менш цікавішими і приємнішими, чим ця перша ластівка.

Текст 18

Професія, що я обрав, кажуть, тепер не престижна в суспільстві. Але я мріяв за неї давно. Професія ця – військовослужбовець. Може, це тому, що мій дід та мій батько прищепили до мене любов до армії. Я сприймаю її такою, якою вона є, з усіма її недоліками й перевагами. І що б про неї не говорили, та вона залишається для мене школою мужності. Для мене це сама краща професія

Текст 19

У 6–7 ст. у східних слов'ян родові зв'язки почали слабнути, а в 7–9 ст. –

падати. Причиною розкладу родоплемінних стосунків була поява приватної власності на засоби виробництва, внаслідок чого почали виділятися окремі роди, які збагачувалися за рахунок других. Патріархально-родові стосунки східних слов'ян потихенько давали місце феодальним стосункам, які розвивалися і основою яких був феодальний засіб організації суспільного виробництва.

Текст 20

На нашій планеті живе більш, ніж півтора мільйонів видів тварин, та серед них лише у птахів існує пір'я. Тому їх звать пернатими. Розрізняють два найосновних типи пер: контурні і пухові. Контурне перо має порожнистий стрижень, обабіч якого розташовано пір'яні промені. Кожен такий промінчик зв'язаний з сусіднім з допомогою мініатюрних гачків. Пухове перо не менш потрібніше птахові, ніж контурне, пухові пера створюють теплопровідність, яка рятує пташок від холоду.

Текст 21

Я, Петренко Марія Іванівна, робітниця заводу “Красна Зірка”, живу по адресу: м. Кіровоград, вул. Шевченко, 9, кв. 3. Звертаюся до Вас за допомогою. Протягом опалювального сезону 2010 року в моїй квартирі не робили прилади опалювання. Я неодноразово ходила і писала у ЖЕК – № 3 (начальник Ткачук В. С.) відремонтувати систему опалення, але нічого не зроблено. Прошу Вас прийняти заходи по ремонту системи опалення.

Текст 22

Я хочу сказати слідує. Ми повинні допомогти, потурбуватися про наш кооператив, інакше це приведе до сумних наслідків. Ми тут всі вмісті чотири місяця тому організували кооператив, вибрали правління. Я буду виступати як бувший член цього правління. На протязі чотирьох місяців члени правління приймають ніби саму активну участь в розробці уставу кооперативу, вносять і одобряють пропозиції, єдинодушно і іскреннє голосують, справно ходять в час дня на обід і всі без виключення отримують зарплату із фонду кооперативу.

Текст 23

Ми всі тут зараз гарно висказуємось. Проте наша громада перебуває у невизначеному положенні, бо у нашого правління нічого не отримується. Останні його дії це лишній раз доказують. Мова йдеться про систему різних багаточисельних грошових внесків, незрозумілих податків тощо. Кому таке може сподобатися? Ось що мене саме більше турбує.

Текст 24

Я піднімаю питання про заміну такого керівництва. Воно не оправдало возложеної на нього обов'язки. Адже його не завжди законні дії направлені на розвал кооперативу і наносять урон людям, що це правління вибрали. Я настоюю на рішучих діях. Умісно вказати ще й на другі моменти. Далше я в двох словах хочу дати справку щодо звинувачень лічно мене як бувшого члена правління.

Текст 25

Італійські стоматологи проводили дослідження у кількох монастирях Тибету. Огляд 150 жителів показав, що у семидесяти процентів з них не було жодного боляного зуба. Тибетські монахи не їдять м'яса і цукру. Їх їжа складається з чаю, ячмінних коржів, масла і води. В літку додається цукровий буряк, морква, картопля, трошки рису. Вони ведуть здоровий образ життя і тому мають гарне здоров'я.

Текст 26

На протязі другої половини засідання виступило по крайній мірі десять делегатів і всі вони іскренне підтримали ідею будівництва нових кирпичних заводів. Я лічно вмішався в це діло і вніс пропозицію припинити оказувати допомогу тим підприємствам, що стали банкрутами. Це одна з самих важливих проблем нашої економіки.

Текст 27

Мою маму звати Тетяна. Вона дуже добра і лагідна жінка. У неї кругле симпатичне обличчя. У неї задумливі розумні великі коричневі очі. У неї тонкі рожеві губи, щічки, мов два червоних яблочки. У неї худі руки і тонкі пальці. Вона струнка, як береза, сильна, як дуб, мужня, як каштан, і гарна, як квітка. Вона дуже уміла господарка. Я кохаю свою маму і хочу бути схожою на неї.

Текст 28

Щороку у світі 8 мільйонів людей захворюють на туберкульоз, 2 мільйони помирають від нього. Особлива небезпека туберкульоза йде від того, що збудник хвороби легко переноситься пилом, тривалий час зберігається на предметах вжитку, посуді, постільній білизні, іграшках, паперх тощо. Всім треба дотримуватися санітарії і гігієни, додержуватись чистоти, частіше мити руки.

Текст 29

Галина перебувала у фірмі на гарному рахунку. Вона домоглася успіхів шляхом сумлінної праці. Хоч на початку з нею і не хотіли рахуватися. Це їй коштувало чимало зусиль. Трудова наполегливість викликається заінтересованістю дівчини в збільшенні виходу продукції. І цього аж ніяк не можна скинути з рахівниці. Спочатку вона лише намацувала новий стиль в роботі, та згодом розгорнула свою діяльність. В кінцевому рахунку вона перемогла.

Текст 30

Харчові продукти можуть продаватися в упаковці, коробках, пакетах і пляшках. У разі відпуску напоїв, кулінарних та борошняних страв, тістечок, морозива і кави сумнівної якості споживач має право вимагати від працівників громадського харчування надання необхідних документів щодо якості. При порушенні буде стягуватися штрафна санкція.

Текст 31

В городському транспорті мене найбільш нервують напхані маршрутки. При тому всьому у більшості випадків винуватий водітель, який не тільки

остановлюється і підбирає кожного, а й постійно болтає по мобілці. А пасажери в якомусь смислі йому потворствують. Вони мовчать. Їм ніби все рівно, ніхто не жаліється.

Текст 32

Я хочу тут сказати слідує. Ми всі тут вмісті сидимо вже на протязі чотирьох років. Ми справно жmemo на кнопки, вносимо і одобряємо різні пропозиції, приймаємо активну участь у розробці законів. Ми єдинодушно одобряємо всі програми уряду хоча вони й не впроваджуються в життя. нам тут непогано. Ми свчасно ходимо на обід, справно отримуємо зарплату.

Текст 33

Ми всі тут навчилися гарно висказуватись. Але ми бачимо, що наше суспільство перебуває у важкому положенні. Ніякий уряд нічого хорошого не зробив, бо нічого в них не отримується. Останні дії уряду це позбавлені раз доводять. Мова йде про систему податків. Обіщали, обіщали, а віз і нині там. Кому такі податки можуть сподобатись? Нікому. Вони задушили нашого виробника і не дають йому дихнути.

Текст 34

Я піднімаю питання про відставку уряду. Я рахую, що його бездіяльність у сфері податкової політики веде, чесно говоря, до підризу економіки, затримує розвиток соціальної сфери. Вона наносить урон державі. Важко собі представити, але президент це спокійно спостерігає, мір ніяких не приймає. Ми повинні це добре з'ясувати і накінець поставити точку.

Текст 35

Державу треба якось врятувати. Я лічно прошу відставки. Все повинні піти у відставку, так як всі цього заслуговують: і уряд, і президент, і Верховна Рада. Я вніс пропозиції і намагаюся на відкритому голосуванні. Нехай люди знають, хто тут за народ дбає, а хто потрапив сюди випадково. Треба щось негайно вирішувати.

ЗРАЗОК АНАЛІЗУ ДИКТАНТУ

РІДНИЙ КРАЙ

Найближча нам та земля¹, по якій ми робили перші кроки¹, де ми², ще *безпорадні* й боязкі², відкривали навколишній світ³, повний несподіванок. Згадка про неї завжди:⁴ і в щасті⁵, і в горі⁵, і в хвилини сумнівів –⁶ супроводить нас і⁷, мабуть⁷, супроводитиме до кінця наших днів.

Коли я втомлююся¹⁷ або коли сум облягає душу¹, в уяві моїй постає батьківська хата. Обрамлена кронами вишень⁸, біліє вона⁹, ніби маяк серед *неозорого* моря⁹, де око *не має* на чому спинитися,¹ щоб відпочити.

Навесні вона слухає *дзюрчання* струмків¹, що¹⁰, виблискуючи грайливо¹⁰, *де-не-де* біжать із-під снігу. Слухає¹, як у бездонній блакиті неба жайворонки *врізнобіч* розсипають радісню¹⁴, зіткану з променів сонця пісню. В одне вікно до неї зазирає гілка яблуні³, обсіпана *блідо-рожевими квітами-метеликами*^{3,11}, а під другим *духмяніє* бузок.

Настає літо¹¹, і¹⁰, розлившись нестримною *повінню*¹⁰, хату затоплює зелень¹²: здійсмаються *темно-зелені* хвилі кукурудзи¹³, водоспадами *леться в'юнка* квасоля¹³, пливають¹⁰, задумливо погойдуючись¹⁰, *ясночолі* соняшники. Обвівають її вітри³, напоєні *медвяними* пахощами поля.

Наближається осінь¹¹, і дорогою повз хату *проїжджають*¹⁸ навантажені зерном автомашини. А над нею вдень і вночі ключами⁵, і зграями⁵, і *поодиноці* пролітають птахи⁴: журавлі і лелеки¹⁹, дикі гуси⁵, і стрижі⁵, і граки.

Зима *по-святковому* прибирає опустілі ниви¹¹, і тоді *Чумацький Шлях* довго дивиться *згори* на засніжену хату і будить мрії про *ніким ще не бачені* досі далекі світи.

Людину прив'язує до певного місця дім^{1,14}, де вона народилася¹⁴, природа³, знайома їй змалку. Звідси¹⁵, від цього острівця землі¹⁵, й починається *Вітчизна*¹⁶ – близька й *неосяжна*¹⁴, єдина в світі.

Зразок аналізу диктанту “Рідний край”

Орфограми	Правила	“Український правопис”
<i>Безпорадні</i>	У префіксах <i>роз-</i> , <i>без-</i> кінцевий дзвінкий приголосний <i>з</i> перед глухим <i>не</i> змінюється	§21, п. 2.
<i>блідо-рожевими</i> , <i>темно-зелені</i>	Через дефіс пишуться складні прикметники, утворені з двох основ, які означають відтінки кольорів.	§ 29, п. 2, є)
<i>дзюрчання</i>	Подвоєння <i>-н-</i> в імен. серед. роду II відм. між двома голосними	§ 20, п. 4, а)
<i>де-не-де</i>	Через дефіс пишуться складні прислівники, утворені з двох прислівників, з'єднаних службовими словами	§ 30, п. 3, д)

<i>із-під</i>	Через дефіс пишуться складні прийменники з початковим <i>з-, із-</i>	§ 21, п. 2
<i>ясночолі</i>	Складні прикметники пишуться разом, утворені від сполучення з іменником (<i>ясне чоло</i>)	§ 29, п. 1, б)
<i>квітами-метеликами</i>	Через дефіс пишеться прикладка, якщо іменник, що має означальне значення, стоїть у постпозиції	§ 27, п. 2
<i>повінню</i>	Подовжується приголосний <i>н</i> , коли він стоїть після голосного перед <i>ю</i> в орудн. відм. імен. жіноч. роду однини III відм.	§ 20, п. 3, в)
<i>лється</i>	Подовжується пригол. <i>л</i> перед <i>ю, є</i> у формах тепер. часу. дієслова <i>лити</i>	§ 20, п. 4, д)
<i>в'юнка, прив'язує</i>	Апостроф пиш. перед <i>я, ю, є, і</i> після губних пригол. <i>б, п, в, м, ф</i>	§ 6, п. 1
<i>духмяніє, медвяний</i>	Апостроф не пиш., коли перед губним звуком є пригол. (крім <i>р</i>)	§ 6, п. 1, прим.
<i>по-святковому</i>	Через дефіс пиш. складні прислівники, утворені від прикметників за допомогою прийменника (префікса) <i>по-</i> та суфікса – <i>ому</i>	§ 30, п. 3, а)
<i>Чумацький Шлях</i>	З великої літери пиш. астрономічні назви	§ 38, п. 6
<i>Вітчизна</i>	З великої літери пиш. неофіційна назва держави у стилістичному вживанні	§ 38, п. 12, прим.
<i>ніким ще не бачені світи</i>	Частка <i>не</i> пиш. окремо з дієприкметником, якщо він має при собі пояснюв. слова	§ 33, п. 2, е)
<i>навесні, врізнобіч, згори</i>	Разом пиш. складні прислівники, утворені сполученням прийменника з іменником	§ 30, п. 1, б)
<i>неозорого, неосязна</i>	Частка <i>не</i> пиш. разом, якщо слово без цієї частки не вживається	§ 33, п. 1, д)
<i>не має</i>	Частка <i>не</i> з дієсловом пиш. окремо	§ 33, п. 1, д)
<i>поодинці</i>	Разом пиш. складні прислівники, утворені сполученням числівника з прийменником	§ 30, п. 1, г)
<i>приїжджають</i>	У дієсловах II дієвідміни <i>зд</i> змінюється на <i>ждж</i>	§ 80, п. 5

Пунктограми	Правила	“Український правопис”
1	Кома в складнопідрядних реченнях між головною і підрядною частинами	§118, п. 5 (кома в складному реченні)

2	Кома при відокремленому означенні, вираженому прикметниками, яке стоїть після особового займенника	§118, п. 17, г) (кома в складному реченні)
3	Кома при відокремленому означенні, вираженому прикметниками і дієприкметниками, що мають при собі пояснювальні слова і стоять після іменника	§118, п. 17, а) (кома в складному реченні)
4	Двокрапка після узагальнюючого слова перед однорідними членами	§120, п. 1
5	Кома при однорідних членах, з'єднаних повторювальним сполучником <i>і</i>	§118, п. 2, (кома в простому реченні)
6	Тире в реченнях з однорідними членами і узагальнюючим словом, якщо після однорідних членів речення продовжується	§121, п. 6
7	Кома для виділення вставного слова	§118, п. 11, (кома в простому реченні)
8	Кома ставиться для виділення відокремлених означень, виражених дієприкметниковим зворотом, якщо вони стоять перед іменником і відділені від нього іншими словами	§118, п. 17, в) (кома в простому реченні)
9	Кома ставиться для виділення порівняльних зворотів	§118, п. 12 (кома в простому реченні)
10	Кома при відокремлених обставинах, виражених дієприслівниковим зворотом	§118, п. 19 (кома в простому реченні)
11	Кома між частинами складносурядного речення перед сполучниками сурядності	§118, п. 2 (кома в складному реченні)
12	Двокрапка ставиться в безсполучниковому реченні, якщо наступні речення розкривають зміст першого	§120, п. 2
13	Кома ставиться між частинами безсполучникового речення	§118, п. 1 (кома в складному реченні)
14	Кома між однорідними членами речення, не з'єднаними сполучниками	§118, п. 1 (кома в простому реченні)
15	Кома для виділення відокремлених уточнювальних обставин місця	§118, п. 18 (кома в простому реченні)

16	Тире для виділення прикладок, якщо вони стоять у кінці речення	§ 121, п. 7
17	Відсутність коми в складнопідрядному реченні при однорідних підрядних частинах, з'єднаних сполучником <i>або</i> , які мають спільне головне речення	§118, п. 2, прим. 2 (кома в складному реченні)
18	Кома не ставиться при дієприкметниковому звороті, якщо він стоїть перед означувальним словом	§118, п. 17, а) (кома в простому реченні)
19	Кома ставиться між однорідними членами речення, коли частина їх з'єднана безсполучниково, а частина – повторюваними сполучниками <i>і</i>	§118, п. 2, прим. 1 (кома в простому реченні)

ЗРАЗОК ПІДСУМКОВОЇ МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Варіант 1

1. Комунікативні якості мовлення.
2. За яких умов відбуваються чергування звуків у словах? Обрати правильну відповідь, аргументувати.
  - а) при вживанні слів у переносному значенні;
  - б) при заміні слів та творенні нових слів;
  - в) при вживанні слів у ролі різних членів речення.
3. Поставити замість крапок префікси *з-* або *с-*. У якому ряду всі слова пишуться з префіксом *с-*? Пояснити.
  - а) ...писати, ...шити, бити, ...сипати;
  - б) ...хотіти, ...питати, ...творити, ...фотографувати;
  - в) ...казати, ...малювати, ...робити, ...чорніти.
4. У якому ряду всі слова належать до архаїзмів? Обґрунтувати.
  - а) губернатор, боярин, вельможа, хустка;
  - б) ректи, перст, вельми, уста;
  - в) іспит, соха, десятина, вельми.
5. У якому ряду всі пари слів є паронімами? Довести, пояснити значення.
  - а) адресат – адресант, компанія – кампанія, вистава – виставка, талан – талант;
  - б) плутати – путати, диктант – диктат, таємний – таємничий, орган – орган;
  - в) ефектний – ефективний, еміграція – імміграція, насип – насип, адрес – адреса.
6. У якому ряду дієслова однієї дієвідміни? Обґрунтувати.
  - а) зважити, виголосити, хворіти, перечитати, вимовляти;
  - б) перелазити, примусити, вивчити, ходити, зважити;
  - в) заморозити, вимагати, збудувати, посміхатися, змагатися.
7. Відредагувати речення, пояснити помилки.

Багато виявилось бажаючих скористатись цією послугою, виникла черга, згідно якої і задовольняється попит населення.

ЗРАЗОК БІЛЕТА ДО ЕКЗАМЕНУ

Білет №1

1. Літературна норма, типи норм.
2. Особливості вживання роду іменників.
3. Провідміняти числівник 764.
4. Відредагувати речення. Пояснити помилки.

Появилася нова багаторівнева система навчання, яке передбачає три ступени підготовки: на бакалавра, спеціаліста, тобто психолога, і нарешті, на магістра.

Голосні і приголосні звуки

Таблиця 1. Класифікація голосних звуків

Тип чергування	Звуки		
Позиційні чергування звука [e]	[e]	[e ^н]	[e ^п]
	під наголосом: [се □ лѧ], [те □ плѧ]; у ненаголошених відкритих кінцевих складах: [мо □ рѧ], [зна □ је], [ни □ шѧ]	у ненаголошеній позиції: [се ^н ло □], [ве ^н сна □], [де □ рѧ ^{во}]	перед складом з наголошеними звуками [і], [и], у]: [ви ^е сти □], [нави ^е с'ні □]; [си ^е лу]
Позиційні чергування звука [и]	[и]	[и ^н]	[и ^п]
	під наголосом: [жи □ ти], [чи □ стѧ], [ви □ трѧ]; у ненаголошених кінцевих складах: [ши □ ти], [ди □ хати], [ма □ ти]	у ненаголошеній позиції: [жи ^н в'і □], [си ^н н'і □ ти], [зи ^н мува □ ти]	Перед складом з наголошеними [е], [а]: [же ^н ве □], [же ^н т'а □], [жне ^н ва □]
Позиційні чергування звука [о]	[о]	[о ^н]	[о ^п]
	у наголошеній і ненаголошеній позиції (крім складів з наголошеними [у], [і]): [молоко □], [добро □]	перед складом з наголошеним [у], менш чітко перед наголошеним [і]: [ко ^н му □], [го ^н лу □ бка], [ро ^н зу □ мник], [со ^н б'і □], [го ^н л'і □ ўка], [то ^н д'і □]	сильне “укання”, тобто вимова [у ^п], сучасній українській літературній мові не властиве

Таблиця 2. Принципи класифікації приголосних звуків

Приголосні звуки – звуки мови, основою яких є шум (з більшою чи меншою домішкою голосу, який виникає внаслідок проходження видихуваного струменя повітря через перепону, що утворюється в певному місці мовного апарату.

Принципи класифікації	Типи звуків		Звуки
За участю голосу і шуму	сонорні (від лат. <i>sonorus</i> – дзвінкий) – голос переважає над шумом		[в], [р], [р'], [л], [л'], [м], [н], [н'], [j]
	шумні – шум переважає над голосом або тільки шум	дзвінки – шум переважає над голосом глухі – лише шум	[б], [д], [д'], [р], [з], [з'], [ж], [дж], [дз], [дз'], [г], [г'] [н], [м], [м'], [с], [с'], [ч], [ш], [ц'], [х], [к], [ф]
За способом творення (за характером перепони і способом виходу струменя видихуваного повітря)	проривні (вибухові, зімкнені) – під тиском струменя повітря зімкнення активного органа з пасивним розривається, відбувається “вибух”, у результаті чого твориться звук		[б], [н], [д], [д']
	фрикативні (щілинні) (від фр. <i>fricatif</i> , від лат. <i>fricatus</i> – тертя) – струмінь видихуваного повітря проходить через щілину, що утворюється між активним і пасивним органами		[з], [з'], [с], [с'], [ж], [ш], [г], [х], [ф], [в], [j]
За способом творення (за особливістю виходу видихуваного повітря і проходження його через мовні органи)	африкати (від лат. <i>africo</i> – притираю) – зімкнення, утворюване активним мовним органом, не проривається струменем видихуваного повітря, а поступово переходить у щілину, отже, приголосний не закінчується “вибухом”		[дж], [ч], [дз], [дз']
	зімкнуто-прохідні – творення звуків починається у закритій ротовій порожнині, а завершується при раптовому розімкненні активного мовного органа і пасивного	бокові – утворюються зімкненням між кінчиком язика й передніми зубами, одночасно обидва боки язика опускаються й утворюють прохід, через який і виходить повітря	[л], [л']
		носові – частина струменя видихуваного повітря спрямовується в носову порожнину	[н], [н'], [м]

	вібранти (дрижачі) (від лат. <i>vi□ brantis</i> – дрижачий) – при вимові кінчик язика періодично то притискується до зубів, то відходить, утворюючи дрижання, або вібрацію, що перериває струмінь видихуваного повітря	[p], [pʰ]	
За місцем творення (за активним мовним органом)	губні (лабіальні – labium – губа) нижня губа зближається з верхньою або з верхніми зубами	[b], [n], [β], [m], [φ],	
	язикові – активним органом виступає язик	передньоязикові – активним мовним органом є передня спинка язика разом з кінчиком його	[d], [dʰ], [t], [tʰ], [z], [zʰ], [c], [cʰ], [ʒ], [ʃ], [ç], [çʰ], [ʒʰ], [dʒ], [dʒʰ]
		середньоязиковий – активним мовним органом виступає середня спинка язика, підіймаючись, зближається з твердим піднебінням	[j]
		задньоязикові – активним мовним органом виступає середня спинка язика, яка зближається з м'яким піднебінням або змикається з ним	[r], [κ], [x]
	глотковий (горловий, фарингальний – від гр. <i>pharyngas – глотка</i>) –звук твориться внаслідок звуження, що виникає в порожнині глотки завдяки рухові кореня язика назад, і зближення його з її задньою стінкою	[g]	
За палаталізацією (м'якістю – за ступенем підняття спинки язика до твердого піднебіння)	тверді – спинка язика не піднімається до твердого піднебіння	[b], [n], [d], [t], [z], [c], [ʒ], [ʃ], [dʒ], [ç], [dʒʰ], [çʰ], [β], [p], [l], [m], [φ], [h], [r], [κ], [x], [g]	
	м'які – спинка язика піднімається до твердого піднебіння	[dʰ], [tʰ], [zʰ], [cʰ], [çʰ], [lʰ], [hʰ], [dʒʰ], [pʰ], [j]	

Таблиця 3. Класифікація приголосних звуків

Участь голосу і шуму	Місце творення		Губні	Язикові						Горловий (глотковий)
				передньоязикові				середньо- язикові	задньо- язикові	
	зубні			піднебінні						
	тверді	м'які		тверді	м'які					
Шумні	проривні	дзвінкі	[б]	[д]	[д']				[т]	
		глухі	[п]	[м]	[м']				[к]	
	фрикативні	дзвінкі		[з]	[з']	[ж]				[г]
		глухі	[ф]	[с]	[с']	[ш]				[х]
	африкати	дзвінкі		[дз]	[дз']	[дж]				
		глухі		[ц]	[ц']	[ч]				
Сонорні	фрикативні		[в]				[й]			
	зімкнуто- прохідні	носові	[м]	[н]	[н']					
		бокові		[л]	[л']					
	вібранти					[р]	[р']			

Таблиця 4. Співвідносні пари приголосних звуків

Ознаки, за якими співвідносяться звуки			Пари звуків											
За участю голосу і шуму	утворюють пари	шумні	дзвінкі	[б]	[д]	[д']	[з]	[з']	[ж]	[дж]	[дз]	[дз']	[г]	[г]
			глухі	[п]	[т]	[т']	[с]	[с']	[ш]	[ч]	[ц]	[ц']	[к]	[х]
	не утворюють пар	шумні	дзвінкі	–										
			глухі	[ф]										
		сонорні	[в], [р], [р'], [л], [л'], [н], [н'], [м], [j]											
За м'якістю (палаталізацією)	утворюють пари	тверді	[д]	[т]	[з]	[с]	[ц]	[л]	[н]	[дз]	[р]			
		м'які	[д']	[т']	[з']	[с']	[ц']	[л']	[н']	[дз']	[р']			
	не утворюють пар	постійно тверді (бувають напівм'якими)	[13:] губні: [б], [н], [в], [м], [ф] шиплячі: [ж], [ч], [ш], [дж] задньоязикові: [г], [к], [х] горловий: [г]											
			постійно м'які	[j]										
За місцем творення (додатковим акустичним показником)	шиплячі – піднебінні (при вимові утворюється шум, схожий на шипіння)		[ж]			[ш]			[ч]		[дж]			
	свистячі – зубні – ((при вимові утворюється шум, схожий на свист)		[з]	[з']	[с]	[с']	[ц]	[ц']	[дз]	[дз']				

Таблиця 5. Складні випадки вимови шумних приголосних

Букво-сполучення	Вимова	Приклади	
<i>ж+ц', ш+ц', ч+ц', ж+с', ш+с', ч+с', с+ш, з+ж, з+дж</i>			
- жц (і)	[з'ц']	книжці	[кніз'ц'і]
- шц (і)	[с'ц']	кома́шці	[кома́с'ц'і]
- чц (і)	[ц']	дочці	[доц':і]
- жс (я)	[з'с'ɫ]	нама́жся	[нама́з'с'а]
- шс (я)	[с']	грієшся	[гр'і́йе ^н с'а]
- чс (я)	[ц'с'ɫ]	му́чся	[муц'с'а]

з+ш-, -з+ш-, з+ч-, -з+ч-

зш-	[ш:] у префіксі з-	зші́ти	[ш:ити]
-зш-	[жш] у всіх інших випадках	безшумно злізши	[бе ^н жшумно] [зл'іжши]
зч-	[шч] у префіксах з-, роз-, прийменнику з	зчі́стити ро́зчин з чо́го	[шчисти ^е ти] [рошчин] [шчого]
-зч-	[жч]	безче́сний	[бе ^н жчесний]
-сш	[ш:]	ві́ріши	[вир'іш:и]
зж-	[ж:]	зжо́вкнути безжа́лісний	[ж:оўкнути] [бе ^н жал'існий]
здж	[ждж]	з джерела́	[ждже ^н ре ^н ла]

т'+с', т+с', т+ш, т+ц, т+ц', т+ч, т+ж

-ться	[ц':ɫ]	б'ється, ради́ться	[бйец':а] [радиц':а]
-тс	[ц']	бутсі́в	[буц':іў]
	[ц]	бутси	[буци]
-тш-	[чш]	коро́тший	[корочший]
-тц-	[ц:ɫ]	коро́тце	[кориц:е]
-тц	[ц':]	в клі́тці	[укл'іц':і]
-тч-	[ч:ɫ]	о́тче	[оч:е]
-тж	[джж]	о́тже	[оджже]

д+ж, д+ч, д+ш, д+с, д+ц, д+з

-дж	[джж]	а́дже	[аджже]
-дч	[джч]	ві́дчу́ти	[віджчути]

-дш	[джш]	підшукáти	[піджшукати]
-дс	[дзс]	вídступ	[вídзступ]
-дц	[дзц]	вídцурáтися	[вídзцурати ^с 'а]
-дз	[дзз]	вídзвук	[вídззвук]

Спрощення у групах приголосних

Букво-сполучення	Вимова	Приклади	
<i>ст+с, ст+д, ст+ч, ст+ц', ст+ськ, нт+ст, нт+ськ</i>			
-стс-	[с:]	шістсот	[шіс:от]
-стд-	[зд]	шістдесят	[шізде ^и с'ат]
-стч-	[шч]	невістчин	[не ^и вішчи ^е н]
-стц-	[с'ц'і]	артистці	[артис'ці]
-стськ-	[с'к]	туристський	[турис'кий]
-нтст-	[нст]	агентство	[агенство]
-нтськ-	[с'к]	гігантський	[гіганс'кий]

Закінчення іменників чоловічого роду в родовому відмінку однини залежно від їх значення

-а – тверда та мішана групи -я – м'яка група	-у – тверда та мішана групи -ю – м'яка група
<p>1. Назви осіб, імена та прізвища: <i>пана, учня, декана, хлопця, бондаря, школяра, учителя; Лазаря, Шевченка;</i> також назви персоніфікованих предметів та явищ: <i>Ліса, Вітра, Мороза, Тумана.</i></p> <p>2. Назви планет, сузір'їв та ін. небесних тіл: <i>Марса, Нептуна, Водолія, Рака, астероїда, боліда.</i></p> <p>3. Назви тварин, дерев: <i>коня, пса; горіха, ясена.</i></p> <p>4. Назви конкретних предметів, речей: <i>барабана, ключа, малюнка, ножа, плаща, портфеля</i> (однак <i>трону</i>).</p> <p>5. Назви населених пунктів: <i>Берліна, Відня, Києва, Житомира, Лондона, Луцька, Львова, Миргорода.</i></p> <p>6. Інші географічні назви з наголосом у Р відмінку на кінцевому складі, а також із суфіксами присвійності -ов, -ев (-єв), -ин (-їн): <i>Дінця, Псла, Дністра, Орла, Дніпра, Сиваша, Остра, Пскова, Тетерева, Колгуєва, Пирятинна.</i></p> <p>7. Назви мір площі, довжини, ваги, часу, одиниць енергії, напруги та ін.: <i>дюйма, метра, грама, вечора, дня, місяця</i> (але: <i>віку, кварталу, ранку, року</i>), <i>джоуля, люкса, карата, літра, відсотка, байта;</i> назви місяців і днів тижня: <i>жовтня, вівторка;</i> назви грошових одиниць: <i>гроша, долара, червінця, фунта стерлінга, реала, карбованця, шилінга;</i> числові назви: <i>мільйона, десятка.</i></p> <p>8. Назви машин та їх деталей, <i>автомобіля, автобуса, дизеля, кузова, двигуна, мотора, поршня, шківна.</i></p> <p>9. Терміни іншомовного походження, що означають елементи будови чогось, конкретні предмети, геометричні фігури та</p>	<p>1. Іменники на позначення речовини, маси, матеріалу: <i>азоту, асфальту, борщу, сиру, гасу, квасу, льоду, меду, цементу, спирту, кисню</i> (однак <i>хліба</i>).</p> <p>2. Назви, що означають збірні поняття: <i>ансамблю, саду, парку, гаю, атласу, каравану, кодексу, батальйону, вишняку, загалу, інвентарю, капіталу, каталогу, колективу, лісу, оркестру, реманенту, тексту, рою, тому, сушняку, товару, тріумфірату, комплексу, абзацу, хору</i> (однак: <i>табуна, циркуляра</i>).</p> <p>3. Назви рослин, кущів, плодкових дерев: <i>барвінку, бузку, буркуну, гороху</i> (але: <i>будяка, вівса</i>), <i>звіробою, молочаю, очерету, чагарнику</i> (але <i>чагаря</i>), <i>щавлю, ячменю; ренету, кальвілю, ренклоду, макінтошу.</i></p> <p>4. Назви будівель, споруд, приміщень та їх частин: <i>вокзалу, танку, даху, заводу, цеху, складу, залу, замку, каналу, шлюзу, метрополітену, коридору, шинку, мезоніну, молу, порогу, палацу, поверху, сараю, тину, універмагу</i> (хоча <i>ангара</i> та з наголосом на закінченні: <i>бліндажа, гаража, куреня, млина, хліва, маяка, сажна</i>).</p> <p>5. Назви установ, закладів, організацій та їх підрозділів: <i>інституту, клубу, кооперативу, технікуму, комітету, поштамту, штабу, театру, факультету,</i></p>

їх частини: *карниза, еркера, портика; атома, катода, квадрата, конуса, радіуса, ромба, сегмента, синуса, тощо, також українські суфіксальні слова-терміни: відмінка, займенника, трикутника, чисельника, числівника* (але: *виду, роду, складу, способу*).

10. Частини тіла, органи: *рота, пальця, хребта, нігтя, кишківника, шлунка* (але: *стравоходу, мозку*).

Примітки:

1. Без зміни значення слова припускаються паралельні закінчення в іменниках: *стола і столу, плота і плоту, моста і мосту, паркана і паркану, полка і полку, двора і двору, гурта і гурту* (група).

2. Назви 2-ї частини складених топонімів мають закінчення відповідних іменників: *Зеленого Гаю, Кривого Рогу, Кам'яного Броду*, але *Великого Бурлука, Верхнього Салтова, Красного Ключа*.

✦ **У в а г а !** Зміна закінчення впливає на значення слова в таких іменниках:

акта (документ) – **-у** (дія)

Алжира (місто) – **-у** (країна)

алмаза (кристал; інструмент) – **-у** (мінерал)

апарата (пристрій) – **-у** (установа)

бала (од. виміру) – **-у** (танцювальний вечір)

бара (од. виміру) – **-у** (ресторан)

більярда (стіл) – **-у** (гра)

блока (част. споруди, машини) – **-у** (об'єднання)

бора (свердло) – **-у** (хім. елемент)

борта (частина одягу) – **-у** (частина судна)

булата (зброя) – **-у** (сталь)

буряка (одиничне) – **-у** (збірне)

вала (деталь машини) – **-у** (насип; хвиля)

детектива (агент) – **-у** (твір)

джина (дух) – **-у** (напій)

духа (у міфології) – **-у** (свідомість, запах та ін.)

екіпажа (ресорний візок) – **-у** (команда)

елемента (деталь) – **-у** (абстрактне)

звука (термін) – **-у** (в ін. знач.)

ректорату, деканату, відділу.

6. Назви явищ природи: *вітру, вогню, граду, жару, землетрусу, морозу, холоду, інею, снігопаду, припливу.*

7. Назви почуттів, відчуттів та хвороб: *болю, гніву, жалю, дуру, страху* (але *гріха*); *нежитю, кашлю, грипу, кору, тонзиліту, тифу* (але *правця*).

8. Іменники на позначення місця простору: *абзацу, байраку, краю, лиману, луку, майдану, рову, ручаю, світу, уривку, яру* (але: *бугра, горба, хутора, берега* та зменшені форми на **-к**: *ліска, лужка, майданчика, ставка*).

9. Терміни іншомовного походження (хім. або фіз. процеси): *аналізу, імпульсу, синтезу, тексту, диктанту, ферменту*; літературознавчі терміни: *альманаху, епосу, жанру, журналу, міфу, нарису, образу, памфлету, роману, стилю, сюжету, фейлетону* (але: *дифірамба, мадригала*).

10. Назви видів спорту й танців: *альпінізму, баскетболу, бобслею, боксу, волейболу, картингу, слалому, тенісу, футболу; вальсу, галопу, краков'яку, мін'йону, менуету, полонезу, танку, танцю* (але: *гопака, козачка, тропака*).

11. Назви процесів, станів, властивостей, ознак, формацій, явищ суспільного життя: *авралу, бігу, вантажсу, винятку, галасу, дисонансу, догмату, достатку, експорту, ідеалу, інтересу, іститу, клопоту, колоквиуму, конфлікту, крику, ляпасу, мажору, міражу, мінімуму, моменту, принципу, прогресу, процесу, реалізму, рейсу, ремонту, ритму, руху, сорту,*

<p><i>знака</i> (предмет, сигнал) – -у (відбиток, прикмета)</p> <p><i>каменя</i> (одиничне) – -ю (збірне)</p> <p><i>клина</i> (клинець) – -у (ділянка землі)</p> <p><i>листа</i> (фанера, залізо) – -у (рослина)</p> <p><i>листопада</i> (місяць) – -у (процес)</p> <p><i>магазину</i> (пристрій) – -у (крамниця)</p> <p><i>медіатора</i> (муз.) – -у (речовина)</p> <p><i>органа</i> (част. організму) – -у (установа; видання)</p> <p><i>папера</i> (документ) – -у (матеріал)</p> <p><i>потяга</i> (поїзд) – -у (почуття)</p> <p><i>початка</i> (суцвіття) – -у (в ін. знач.)</p> <p><i>пояса</i> (пасок; талія) – -у (просторове)</p> <p><i>раза</i> (із <i>півтора</i> та дроб. числ.) – -у (в ін. знач.)</p> <p><i>рака</i> (тварина) – -у (хвороба)</p> <p><i>рахунка</i> (документ) – -у (дія)</p> <p><i>реверса</i> (мех.) – -у (зворотний бік монети, медалі)</p> <p><i>рога</i> (предмет) – -у (в ін. знач.)</p> <p><i>Рима</i> (місто) – -у (державна)</p> <p><i>риффа</i> (на вітрилі) – -у (скеля)</p> <p><i>сектора</i> (матем.) – -у (в ін. знач.)</p> <p><i>стана</i> (техн.) – -у (муз. та ін.)</p> <p><i>терміна</i> (слово) – -у (строк)</p> <p><i>типа</i> (людина) – -у (зразок, образ)</p> <p><i>томата</i> (рослина) – -у (приправа)</p> <p><i>фена</i> (вентилятор) – -у (вітер)</p> <p><i>центра</i> (кола) – -у (в ін. знач.)</p> <p><i>чина</i> (людина) – -у (посада)</p> <p><i>шаблону</i> (пристрій, креслення) – -у (зразок)</p> <p><i>юаня</i> (грошова од.) – -ю (парламенту Китаю)</p> <p><i>ячменя</i> (хвороба) – -ю (злак)</p>	<p><i>спорту, способу, толку, хисту, ходу, шуму</i> (але: <i>парадокса, пікніка, ривка, стрибка, стусана, тягаря</i>).</p> <p>12. Складні безсуфіксні слова (крім назв істот): <i>водогону, вододілу, світогляду, живопису, манускрипту, родоводу, рукопису, суходолу, трубопроводу, телефону, телеграфу</i> (але: <i>пароплава, електровоза, телевізора, телетайпа</i>).</p> <p>13. Більшість префіксальних іменників (окрім назв істот): <i>вибою, випадку, вислову, відбою, заробітку, затору, запису, опіку, побуту, поштовху, прибутку, прикладу, усміху</i>.</p> <p>14. Назви річок (окрім зазначених у п. 6 на -а, -я), озер, гір, островів, течій, півостровів, країн, областей, регіонів тощо: <i>Амуру, Бугу, Гангу, Дону Дунаю, Єнісею, Нілу, Рейну, Сейму; Байкалу, Мічигану, Світязю; Монблану, Ельбрусу, Паміру; Ямалу, Криму, Херсонесу, Саричу, Юкатану; Кіпру, Сахаліну, Родосу, Криту; Єгипту, Китаю, Іраку, Казахстану; Донбасу, Ельзасу, Кавказу, Сибіру, Алтаю, Руру, Карабаху, Тіролю, Кашміру</i>.</p>
--	---

СКЛАДНІ ВИПАДКИ ВЖИВАННЯ СЛІВ

Відмінності слововживання іменників

адрес	<i>із нагоди ювілею (вітальний)</i>
адреса	<i>проживання, перебування</i>
барва(-и) фарба	<i>музики, кольорів (манера, колорит, відтінок) синя, олійна</i>
білет	<i>екзаменаційний, лотерейний, кредитний</i>
квиток	<i>вхідний, проїзний, партійний</i>
виключення	<i>з університету</i>
виняток	<i>із правил</i>
відносини	<i>правові, дипломатичні</i>
взаємини	<i>між людьми</i>
стосунки	
відношення	<i>геометричне, до буття, між предметами, явищами, величинами (взаємозв'язок)</i>
ставлення	<i>до рідних, до колег</i>
ділянка	<i>вулиці, землі, шкіри</i>
дільниця	<i>виборча, будівельна</i>
засіб	<i>для існування, для копіювання</i>
спосіб	<i>виробництва (знаряддя), життя (стиль, зразок)</i>
напря́м	<i>діяльності, поглядів</i>
напря́мок	<i>вітру, руху</i>
об'єм	<i>приміщення, рідини, повітря (у кубічних одиницях)</i>
обсяг	<i>бюджету, книги (кількість, межі, величина)</i>
розмір	<i>столу, майдану, предмета (довжина, висота)</i>
лице	<i>чисте, відкрите, усміхнене (обличчя)</i>
особа	<i>офіційна, стороння, третя</i>
особистість	<i>талановита, творча, непересічна</i>
підпис	<i>у документі</i>
розпис	<i>рух автобусів, настінний</i>
підписка	<i>про невізд, про неразголошення таємниці</i>
передплата	<i>на журнали, періодику</i>
показчик	<i>прилад, напис, знак</i>
показник	<i>доказ, свідчення, дані</i>
повістка	<i>до суду</i>
порядок	<i>денний</i>
працівник	<i>культури, освіти, науки</i>
робітник	<i>будови, заводу, шляховий</i>
співробітник	<i>співпрацівник (колега по роботі)</i>

результат	<i>підрахунку, спостережень, дослідю</i>
наслідок	<i>бідю, пожежі, невправностю</i>
розбіжність	<i>думок, переконань</i>
розходження	<i>швюв, площин</i>
тираж	<i>лотерею</i>
наклад	<i>книжки, газету, видання</i>
фон	<i>звуковий, радіаційний</i>
тло	<i>неба, малюнка</i>
ящик	<i>для сміття, товару</i>
шухляда	<i>письмового столу</i>
стан	<i>санітарний, невагомостю, справ, речей; газоподібний, твердий; духовний, родинний</i>
становище	<i>внутрішнє, матеріальнє, скрутнє; нелегальнє, рівноправнє, службовє</i>
положення	<i>географічнє, тіла, речю, предмета</i>
Відмінностю слововживання прикметників	
великий	<i>камінь, блок, об'єм</i>
високий (-а)	<i>стовп, чоловік, щогла</i>
значний	<i>за обсягом твюр</i>
вагомий (-а, -є)	<i>здобуток, перемога, досягнення</i>
здоровий	<i>працівник (не хворий)</i>
властивий притаманний	<i>кому, чому?</i>
характерний	<i>кому, чому? для когю-чогю?</i>
громадські	<i>організацію (не державню)</i>
громадянська (-ю),	<i>свідомість, війна, права</i>
цивільний (-ю)	<i>одяг, речю (не військовий)</i>
суспільний (-а, -є, -ю)	<i>спосіб життя, наука, становище, відносини (загальню, колективню)</i>
дійовий (-а, -є)	<i>засюб, вплив, виховання, дійова особа (учасник дію, вистави), дійова особа (здатна активно діяти) гейзер,</i>
діючий (-а,-є)	<i>армія, модель, устаткування</i>
чинний (-а, -є) діяльний	<i>закон, розклад, постанова, законодавство</i>
(-а, -є)	<i>працівник, життя (активний, енергійний)</i>
інший	<i>варіант, іншим способом (не таким)</i>
другий	<i>варіант (після першого, або якщо їх два)</i>
круглий (-а, -є, -ю)	<i>стіл, форма, колесо, кільця</i>
цілий (-а, -є)	<i>рюк, доба; скло, склянка (не розбита)</i>
наступний (-а)	<i>рюк, тиждень, нарада</i>
подальший (-а, -є)	<i>розвиток, перспектива, робота, життя</i>
навчальний (-а)	<i>заклад, посюбник, план, графік, звіт, дисципліна</i>
академічний (-є)	<i>час, навантаження</i>
двосторонній (-я, -ю)	<i>договюр, угода, контакти (обопільню)</i>
двобічна	<i>поверхня</i>

взаємна (-е)	<i>згода, приязнь, рішення</i>
оборотний	<i>капітал, механізм</i>
зворотний (-а)	<i>бік, адреса</i>
оснований	<i>на праці, на успіхах</i>
заснований (-а, -е)	<i>заклад, напрям, школа, виробництво</i>
особовий (-а)	<i>рахунок, справа (від "особа")</i>
особистий (-а)	<i>присутність, автомобіль, думка (приватна, власна)</i>
особливий (-а)	<i>погляд, справа (своєрідна)</i>
правильний (-а, -і)	<i>дріб, фігура, риси обличчя</i>
вірний (-а, -е, -і)	<i>собі, кінь, служба, кохання, друзі</i>
певний (-а, -е, -і)	<i>факт, хода, око, рухи</i>
слухний (-а, -е, -і)	<i>приклад, думка, зауваження</i>
чисельний (-а)	<i>показник, аналіз, перевага</i>
численний (-а, -і)	<i>натовп, маніфестація, випадки (багаторазові)</i>
Відмінності слововживання дієслівних форм	
боліти	<i>душею за кого, що (уболівати, співпереживати)</i>
хворіти	<i>на кір, на грип (нездужати)</i>
вести	<i>що, кого, до чого, куди</i>
поводити	<i>себе (як)</i>
вибирати	<i>з багатьох</i>
обирати	<i>на посаду</i>
відкрити	<i>рахунок, збори, очі (перен.)</i>
розкрити	<i>душу</i>
розгорнути	<i>книжку, журнал, рулон, вітрило</i>
розплющити	<i>очі (прям.)</i>
відчинити	<i>двері, вікно</i>
відімкнути	<i>замок</i>
відкоркувати	<i>пляшку</i>
відмінити	<i>вихідні, заняття</i>
скасувати	<i>закон</i>
відмічати	<i>міткою (щось), реєструвати, фіксувати (щось, когось)</i>
відзначати	<i>позначкою (зазначати щось), увагою (щось, когось), ювілей, свято</i>
зауважувати	<i>з якогось приводу (указувати, доказувати)</i>
відрізняти	<i>гривню від долара</i>
розрізняти	<i>обриси берега</i>
відстоювати	<i>певний час у черзі</i>
обстоювати	<i>переконувати, захищати</i>
вводити	<i>до складу комісії</i>
умикати	<i>двигун, електрику</i>
уносити	<i>до порядку денного, гроші</i>
говорити	<i>переважно в усному мовленні</i>
висловитися	

підкреслити	
акцентувати	<i>переважно в писемному мовленні</i>
зауважити	
зазначити	
указати	
уточнити	
наголосити	
грати	<i>роль (на сцені, у кіно)</i>
відігравати	<i>значну, суттєву (неабияку) роль</i>
дати	<i>доручення, пораду, їсти</i>
надати	<i>допомогу, інформацію</i>
подати	<i>думку, звістку, ініціативу</i>
дзвонити телефонувати	<i>у дзвони, у двері до міністерства</i>
дістати	<i>високу оцінку, інформацію</i>
набути	<i>навичок, досвіду</i>
здобути	<i>перемогу, освіту</i>
одержати, отримати	<i>платню, листа, книжки, одержати</i>
додержувати	<i>слова, обіцянки</i>
додержуватися	<i>курсу, поглядів</i>
займати	<i>місце для когось</i>
обіймати	<i>посаду завідувача кафедри</i>
посідати	<i>призове місце в змаганні</i>
заступати	<i>на посаду</i>
зазнати	<i>збитків, утрат, прикрощів, поразки</i>
понести	<i>речі, документи</i>
дістати	<i>інформацію</i>
заставити	<i>приміщення (чим)</i>
примусити	<i>зробити (що)</i>
звільнити	<i>з посади</i>
усунути	<i>з роботи (узагалі)</i>
виключити	<i>зі складу студентів, зі школи</i>
вимкнути	<i>електрику, двигун, світло</i>
загасити	<i>свічку, полум'я</i>
здійснити	<i>проект</i>
учинити_(скоїти)	<i>злочин</i>
зумовлювати	<i>бути причиною (чогось); створювати передумови</i>
обумовлювати	<i>обмежувати певною умовою, застереженням</i>
зустрічаються	<i>колеги, перехожі</i>
трапляються	<i>помилки, недоліки, вислови, факти</i>
стикаються	<i>атоми, дроти</i>
кидатися	<i>зі звинуваченням</i>
упадати	<i>в око, у гріх, в озеро, біля когось (кому)</i>

любити	<i>матір, Батьківщину, свою роботу</i>
полюбляти	<i>плавати, читати, пиво, суніці</i>
кохати	<i>дівчину, хлопця</i>
містить	<i>документ, цистерна</i>
має у складі	<i>делегація має у своєму складі...</i>
включає	<i>екскурсія включає відвідування музею головуючий включає до списку</i>
мішати	<i>змішувати (щось із чимось)</i>
заважати	<i>працювати, відпочивати</i>
наносити	<i>бруд, снігу</i>
завдавати	<i>збитків, удару</i>
робити	<i>візит</i>
настає	<i>пора, період</i>
надходить (-дять)	<i>інформація, листи</i>
минає (-ють)	<i>час, години, роки</i>
настоювати	<i>настоянку на калині</i>
наполюгати	<i>на своєму</i>
опанувати	<i>професію, мову (що)</i>
освоїти	<i>виробництво, родовище</i>
оволодіти	<i>почуттями (своїми), увагою (чисюсь), ситуацією, знаннями (чим)</i>
оплатити	<i>проїзд, користування, послуги</i>
платити	<i>за проїзд, за користування</i>
перерахувати	<i>в іншу валюту, ще раз (перелічити)</i>
перевести	<i>через дорогу, стрілки годинника, час (змарнувати)</i>
перекласти	<i>текст, речі з місця на місце</i>
переказати	<i>гроші на рахунок, зміст розмови</i>
підписатися	<i>у документі</i>
розписатися	<i>при одруженні</i>
познайомитися	<i>зі співробітниками</i>
ознайомитися	<i>зі станом справ, з документами</i>
посилати	<i>до лікаря, до комори</i>
надсилати	<i>листи; вітання, телеграми, повідомлення</i>
потрапляти	<i>у двері, у ворота, на сцену</i>
попадати	<i>у тональність, ногою в чобіт</i>
уцілити	<i>у мішень, у ворога (улучити)</i>
опинятися	<i>удома, біля дороги</i>
працювати	<i>на посаді, інженером</i>
трудитися	<i>на благо, на ниві просвіти</i>
робити	<i>справу, висновки</i>
представляти	<i>до нагороди, нового співробітника, на сцені, у творі (кого, що)</i>

уявляти	<i>майбутнє, перспективи</i>
являти	<i>собою (що, кого)</i>
репрезентувати	<i>продукцію, вироби, інтереси фірми</i>
прибуває	<i>потяг, вода</i>
приходить	<i>гість, колега, натхнення</i>
надходить (-ять)	<i>інформація, дані, товари</i>
настає	<i>пора, період</i>
спадає	<i>на думку, припущення, здогад</i>
вступає	<i>до технікуму</i>
привести	<i>коня, до перемоги, до успіху, у рух (що)</i>
призвести	<i>до нещастя, до втрат, до знищення</i>
навести	<i>приклад, порівняння</i>
приймати	<i>зі столу, з дороги (прибирати); пропозицію участь,</i>
брати (узяти)	<i>із собою, до себе</i>
ужити	<i>заходів</i>
набувати	<i>певної форми</i>
прийти	<i>до (кого, куди)</i>
дійти	<i>висновку</i>
приносити	<i>повідомлення</i>
здавати	<i>клопоту, прикростей, жалю</i>
прочитати	<i>книжку, доповідь</i>
зачитати	<i>розпорядження, наказ (оголосити)</i>
прошу	<i>будь ласка</i>
прошу	<i>допомоги</i>
проявляти	<i>плівку</i>
виявляти	<i>увагу, повагу</i>
чинити	<i>опір, спротив</i>
виказувати	<i>незгоду</i>
путати	<i>надівати пута</i>
плутати	<i>поняття, терміни (помилитися)</i>
рахувати	<i>до ста, гроші, дні</i>
уважати	<i>за потрібне, своїм обов'язком</i>
гадати	<i>на картах, про інше, думку (припускати, передбачати)</i>
розповсюджувати	<i>речі, газети (окремі предмети)</i>
поширювати	<i>інформацію, досвід (збільшуватися в обсязі, просторі)</i>
розраховувати	<i>час, кінцевий результат</i>
сподіватися	<i>на вас, на удачу, на успіх</i>
служити	<i>у війську</i>
слугувати	<i>матеріалом, відправною точкою</i>
стати	<i>у чергу</i>
заступити	<i>на чергування</i>

стежити	<i>за звіром</i>
слідкувати	<i>за текстом</i>
сягати	<i>у висоту, у довжину, у глибину</i>
досягати	<i>межі, мети, місця, успіху, швидкості</i>
осягати	<i>розумом</i>
доходити	<i>віку, старості</i>
торкатися	<i>рукою, плечем (кого-чого, до кого-чого)</i>
стосуватися	<i>справи, життя</i>
(не) обходить	<i>мене ця справа</i>
відноситися	<i>вітром (куди)</i>
ставитися	<i>до справи, до вас, до мене</i>
належати	<i>до класу, до виду; підприємству, мені</i>
триває	<i>засідання, конкурс, перерва</i>
продовжується	<i>у зв'язку з, до 20 грудня, ще на тиждень, лінія, дорога</i>
являється	<i>мені твій образ</i>
являє собою	<i>складний процес, густу рідину</i>
є	<i>діловий лист є обличчям фірми</i>

Навчально-методичне видання

*Афанасьєва Лариса Іванівна
Жигора Ірина Валеріївна*

**КУЛЬТУРА
СУЧАСНОГО
УКРАЇНСЬКОГО
МОВЛЕННЯ**

*Методичні матеріали
для студентів I курсу
(за кредитно-модульною системою)*

Друкується в авторській редакції

Формат 60×84 $\frac{1}{16}$. Папір газетний. Ум. друк. арк. 6,25 Тираж 100.

ЦЕНТР ОПЕРАТИВНОЇ ПОЛІГРАФІЇ «АВАНГАРД»